

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

Т. Г. РЕНДЮК

**УКРАЇНЦІ РУМУНІЇ:
НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ
ТА ВЗАЄМОВІДНОСИНИ З ВЛАДОЮ**

Київ–2010

УДК

Відповідальний редактор:
Віднянський С.В., доктор історичних наук, професор

Рецензенти:
Лисенко О.Є., доктор історичних наук, професор,
Рубльов О.С., доктор історичних наук, професор

ЗАТВЕРДЖЕНО ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ
ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ
24 ЧЕРВНЯ 2010 Р., ПРОТОКОЛ № 6.

Рендюк Т.Г. Українці Румунії: національно-культурне життя та взаємовідносини з владою. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. – 150 с.

В праці українського історика та дипломата, який тривалий час працював у Посольстві України в Румунії, на широкій та оригінальній джерельній базі висвітлюється правове становище української меншини в Румунії, зокрема питання забезпечення національно-культурних прав українців в сусідній державі, розвиток українського руху в Румунії, його взаємовідносини з владою та місце проблематики національних меншин в українсько-румунському співробітництві на сучасному етапі.

ISBN

© Рендюк Т. Г., 2010
© Інститут Історії України НАН України, 2010

ЗМІСТ

Вступ	5
I. Історико-статистичні аспекти та географія розселення українців Румунії	10
II. Становище української національної меншини Румунії у міжвоєнний період та під час Другої світової війни	17
III. Еволюція політики народно-демократичної та соціалістичної Румунії по відношенню до автохтонних етнічних українців	56
IV. Загальні питання становища етнічних українців у сучасній Румунії	79
1. Стан забезпечення прав представників української меншини Румунії на отримання освіти рідною мовою	89
2. Доступ українців Румунії до культурної спадщини та інформації	98
3. Забезпечення прав українців Румунії на свободу думки, совісті та віросповідання	105
4. Організаційні засади українського руху в Румунії. Взаємовідносини між Союзом українців Румунії та Демократичним Союзом українців Румунії	111

V. Механізми українсько-румунського співробітництва з проблематики національних меншин	119
Висновки	127
Список використаних джерел і літератури	129
Додаток.	
Порівняльна характеристика забезпечення прав української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні (Таблиця)	141

ВСТУП

За умов прогресуючої глобалізації та поступової інтеграції народів світу в економічному, політичному, інформаційному, військовому, культурно-гуманітарному плані, роль етнополітичного чинника як у внутрішньо-політичному житті будь-якої багатонаціональної держави, так і в ході імплементації її зовнішньополітичного курсу, набуває особливої важливості. Об'єктивною підставою для розуміння національно-політичної складової такого явища служить наявність, поруч з титульною нацією тієї чи іншої країни, чисельно відчутної та національно свідомої етнічної меншини, яка може сприяти появі позитивного «з'єднуючого містка» між відповідними державами або спричинити створенню негативних умов для появи додаткового джерела напруги як на їх території, так і у регіоні, до якого вони належать.

Події ХХ століття, пов'язані зі зникненням з політичної карти Європи авторитетних до того часу держав та імперій, поява нових суб'єктів міжнародного права, спонукає до нового розуміння місця міжнародних відносин у сучасному суспільстві, особливо, з огляду на їх міжнародну складову, що проявилось, з одного боку, в усвідомленні важливої ролі національних меншин у забезпеченні політичної, територіальної, міжетнічної, конфесійної стабільності країни їх проживання, а з іншого – у сприянні регіональному, європейському та міжнародному взаєморозумінню.

Зростання значимості цього чинника стає очевидною реальністю у внутрішній та зовнішній політиці країн Центральної, Південно-Східної Європи та Кавказького регіону, прикладом чого є проблема балканської провінції Косово, причин збройного конфлікту в Абхазії та Південній Осетії та наслідки інших «заморожених» етнополітичних джерел напруженості у цьому просторі і, тому, потребує ретельного вивчення, обґрунтування відповідних висновків та вироблення практичних рекомендацій. Більшість з держав цього регіону у тій чи іншій мірі були або продовжують бути охопленими серйозними національними проблемами. Стало очевидним, що суттєве покращення міжнародного клімату в цілому, зниження конфронтаційності на європейському континенті супроводжується певним зростанням потенційної загрози конфліктності у відносинах між країнами на регіональному і субрегіональному рівнях внаслідок міжетнічних протиріч.

Весь комплекс національної проблематики набуває особливої актуальності у зв'язку з тим, що певна частина держав цього простору є сусідами України. Тому позитивне вирішення етнічних проблем, які виникають у цих країнах, безпосередньо пов'язано з формуванням, зміцненням та збереженням здорового і конструктивного міжнародно-політичного клімату як у регіоні, так і на європейському континенті в цілому.

За таких умов стало очевидним, що аналіз етнічних процесів і національної політики в Румунії як сусідньої з Україною держави, яка претендує на роль постачальника безпеки, стабільності та демократичних цінностей в регіоні з огляду на членство в НАТО (з 1 квітня 2004 р.) та Європейського Союзу (з 1 січня 2007 р.), набуває не лише науково-практичне, але й політичне значення.

Актуальність роботи також впливає з необхідності висвітлення політики подвійних стандартів Бухареста щодо забезпечення прав української меншини в Румунії та захисту національних інтересів румунської меншини в Україні. Наслідком такого підходу, з одного боку, є постійне звинувачення Києва у порушенні прав «півмільйона» етнічних румунів [до складу яких Бухарестом зараховуються й українські молдовани. – Автор.], які проживають в Україні, а з іншого – послідовна румунізація та асиміляція української громади у Румунії. З відвертою критикою на адресу нашої держави висловлювалися протягом перехідного періоду постсоціалістичної Румунії (1990–2006 рр.) її колишні лідери – Іон Ілієску (1990–1996 рр. та 2000–2004 рр.) та Еміль КонстантINESКУ (1996–2000 рр.). Після вступу Румунії до ЄС, цю ж лінію продовжив і чинний президент Румунії. Показовим у цьому плані є його виступ на Міжнародній конференції ОБСЄ з питань боротьби з дискримінацією та ксенофобією (м. Бухарест, 7–8 червня 2007 р.), де у присутності лідерів і представників 47 країн світу було зазначено: «Румунська модель захисту національних меншин визнана в європейському плані, проте європейській підхід стосовно меншин не характерний для сусідніх із Румунією держав, наприклад, Сербії, України або Угорщини, на території яких проживають чисельні румунські громади». Негативним наслідком такої суб'єктивної оцінки стало її перехоплення самими румунами з цих країн, які стали частіше заявляти про їх «дискримінаційне» становище.

Слід підкреслити, що системне порушення прав національних меншин характерно для румунської держави продовж всього періоду ХХ – початку ХХІ століття, незалежно від статусу, моделі, політичної орієнтації та

«кольору» відповідних владних структур – військової адміністрації часів Першої світової війни, міжвоєнного королівства Великої Румунії, фашистської диктатури періоду Другої світової війни, народно-демократичної або соціалістичної влади 40–60 рр. минулого століття, тоталітарного режиму Ніколає Чаушеску (1965–1989 рр.) або суспільно-політичного перехідного періоду румунського суспільства від соціалістичного до демократичного устрою (1990–2006 рр.).

Особливо гостро це відбилося на становище етнічних українців Румунії. При всьому тому, що вони є автохтонним населенням цієї країни, проживають по сусідству з історичною Батьківщиною, їх національні права, як довела практика, не завжди забезпечувалися у відповідності до міжнародних норм і стандартів. Така ситуація призвела до того, що проблеми, пов'язані із становищем української меншини в Румунії, занесені до розряду складних питань українсько-румунського співробітництва, вимагаючи посиленої уваги з боку Української держави.

Невипадково за роки незалежності України програми візитів усіх вищих посадових осіб нашої держави до Румунії складалася таким чином, щоб обов'язково відбувалися їх зустрічі з лідерами та представниками української меншини, під час яких обговорювалися найбільш гострі проблеми місцевих українців. Відповідні заходи відбулися, починаючи від першого офіційного візиту до Румунії Голови Верховної Ради України І. Плюща 2 квітня 1992 р., і завершуючи відвідуванням цієї країни Президентом України 30–31 жовтня 2007 р. – всього за цей час за участі міністрів закордонних справ, прем'єр-міністрів, голів Верховної Ради та президентів України такі заходи відбувалися практично щороку. З відкриттям Посольства

України в Румунії у вересні 1992 р. та заснуванням в його складі Культурно-інформаційного центру, робота з українською громадою набула пріоритетний характер.

Дане дослідження присвячене комплексному аналізу історичних, правових, політичних, культурних, духовних та релігійних аспектів, пов'язаних із становищем українців в Румунії протягом 1990–2007 рр. Така робота виконується вперше і відповідає потребам українського суспільства у володінні реальною ситуацією щодо становища наших співвітчизників за кордоном. Вона важлива не лише з наукової, але й з практичної точки зору. Призначається для науковців, державних службовців України, представників місцевих органів влади, насамперед, прикордонних з Румунією областей – Закарпатської, Одеської та Чернівецької, слухачів Дипломатичної Академії при МЗС України, студентів, співробітників посольств України в Румунії та у Республіці Молдова, а також діючих на території цих країн українських консульських підрозділів, усіх тих, хто в силу професійних і службових обов'язків, пов'язані з румунським та молдовським напрямками зовнішньої політики України.

Робота складається із вступної частини, п'яти розділів та чотирьох параграфів, висновків та переліку використаних джерел і літератури.

Вона супроводжується додатком у формі таблиці, де представлена порівняльна характеристика забезпечення прав української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні.

I. ІСТОРИКО-СТАТИСТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ГЕОГРАФІЯ РОЗСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ РУМУНІЇ

Згідно з підсумками перепису населення та житла від 7 січня 1992 р., населення Румунії складало 22 810 035 осіб, з яких 20 408 542 румуна (89,47%) та 2 401 493 представників інших етносів (10,53%). За національною належністю перепис підтвердив наявність у Румунії 65 764 українців, що становило 0,29% всього населення країни. Характерно, що, відповідно до методології, затвердженої Національною комісією з питань статистики у 1992 р., до української національності були зараховані й 292 особи, які задекларували себе русинами. Слід також підкреслити, що якщо протягом 1977–1992 рр. загальне населення Румунії зросло на 5,8%, то чисельність осіб, які задекларували себе українцями зросла на 18,5% (з 55 510 до 65 764 осіб). З 65 764 українців, зафіксованих переписом 1992 р., 60 482 осіб української національності задекларували як рідну мову українську, румунську – 4 674 особи, російську – 241, угорську – 206, сербськохорватську – 77, словацьку – 51, німецьку – 10, польську – 6, циганську – 6, турецьку – 3, татарську – 3, грецьку – 2, болгарську – 1, чеську – 1, інші мови – 1. Водночас, українська мова як рідна була задекларована 2 928 румунами, 56 угорцями, 26 німцями, 25 сербами, 18 росіянами-липованами, 18 поляками, 8 циганами, 6 татарами, 5 євреями, 3 хорватами, 2 словаками, 2 турками, 1 болгариним, 1 чехом та 4 особами інших національностей.

У відповідності до офіційних результатів останнього перепису населення (березень 2002 р.) на території Румунії проживали 61,4 тис. українців (на 4,4 тис. менше, ніж офіційно було зареєстровано під час перепису 1992 р.), що складало 0,3% від загальної кількості населення. Таке скорочення загальної чисельності українців Румунії можна пояснити двома чинниками: посиленням процесу їх румунізації, а також штучним поділом етнічних українців на власне українців, а також на русинів/рутенців, гуцулів, що окремо буде проаналізовано нижче.

Українці в Румунії компактно проживають в основному у 4-х історичних регіонах: на Мараморощині (північний регіон країни, який межує із Закарпатською та Івано-Франківською областями України – понад 36 тис.), у Південній Буковині (північно-східний регіон, що межує з Чернівецькою областю – приблизно 10 тис.), Добруджі (південно-східний регіон, приблизно 3,8 тис.) та у Східному Банаті (західному регіоні Румунії – майже 10 тис.). Протягом ХХ століття, внаслідок різних причин – політичного, соціально-економічного або освітньо-культурного характеру, сформувалася відносно незначна діаспора у Бухаресті: за даними перепису населення Румунії 2002 р. вона складала 566 осіб [1, с. 5]. Проте слід підкреслити, що етнічні українці розповсюджені у Румунії у кожному з 40 повітів країни, про що свідчать дані останнього перепису населення. Так, у повіті Алба офіційно було зареєстровано 39 етнічних українців, Арад – 840, Арджеш – 29, Бакеу – 51, Біхор – 107, Бистриця-Несеуд – 104, Ботошань – 644, Брашов – 89, Бреїла – 21, Бузеу – 11, Васлуй – 9, Вилча – 29, Вранча, – 15, Галац – 82, Горж – 33, Димбовіца – 18, Джурджу – 13, Долж – 26, Караш-Северін – 4 118, Келераш – 16, Клуж – 129, Ковасна – 28, Констанца – 257,

Марамуреш – 36 685, Мехедінць – 28, Муреш – 41, Нямц – 42, Прахова – 34, Сату Маре – 1 362 Селаж – 39, Сібіу – 55, Сучава – 9 549, Телеорман – 5, Тіміш – 6 468, Тулча – 3 847, Харгіта – 29 та у повіті Хунедоара – 239 осіб українського походження [2, с. 5]. Але, як вважає головний редактор газети «Український вісник», відомий у Румунії та у середовищі світової української діаспори поет і письменник Михайло Михайлюк, ці цифри з чистою совістю «можна подвоїти, бо відомо ж, що багато українців пишуться румунами» [3, с. 5].

Переважна більшість етнічних українців Румунії є автохтонним населенням, які компактно проживають у прикордонних з Україною повітах (Марамуреш, Сату Маре, Сучава, Ботошань). Частина території цих повітів свого часу входила до складу середньовічної держави Київська Русь (зокрема до Галицько-Волинського князівства).

Основна частина українців у Румунії – сільське населення (понад 83%). У містах проживає лише 16,2%. Найбільше їх у таких міських центрах як Сучава, Редеуць, Сірет, Бая Маре, Сату Маре, Сігету Мармаціей, Клуж Напока, Карансебеш, Лугож, Решіца, Арад, Бистриця-Несеуд, Тулча, Констанца та Бухарест.

З історичної точки зору українців Румунії можна поділити на три групи. Першу й найчисельнішу з них складають українці Мараморощини і Південної Буковини. Так, автор праці «Хунгарія» Міклош Олаг (1493–1568 рр.) писав, що мешканці Угорського королівства у XV ст. були 12 національностей, у тому числі й «рутени», які жили на Мараморощині та її околицях ще у XII ст. Отже, ці факти спростовують твердження тих авторів, які наполягають на тому, що «рутени» (русини), тобто українці, оселились в цих краях лише у XVIII–XIX століттях. Зазначимо, що у

XII столітті не лише Румунії як держави, але й Валахії та Молдови ще не існувало.

Відомі молдовські літописці та історики Григорій Уреке (1592–1647 рр.), Мірон Костін (1633–1691 рр.), Дмитріє Кантемір (1673–1723 рр.) у своїх творах чітко зафіксували факт проживання українців з найдавніших часів у східних регіонах Румунії (нинішні повіти Сучава, Ботошань, Ясси тощо). Наприклад, М. Костін у своєму літопису, серед населення Молдавії чітко виділяв русинів, які «заселяли Чернівці, Хотин, всю область Дністра, цінуги [області. – Автор.] Оргей, Сорока і на Пруті половину Яського, а також половину Сучавського цинугів» [4, р. 233].

У латиномовній праці Д. Кантеміра «Опис Молдавії» (1716 р.) є спеціальний розділ «Про інше населення Молдавії», який розпочинається такими словами: «Важко повірити, щоб існувала ще якась країна, оточена такими тісними кордонами, як Молдова та яка охопила б стільки і таких різних народів» [5, р. 296]. Серед перелічених ним народів фігурують і «козаки» та «руські». Козаками автор назвав запорожців, уточнюючи, що вони були воїнами і служителями при дворі молдовського господаря, а руські (етнічні українці) були кріпаками [6, р. 297]. У продовженні Д. Кантемір підкреслював що ті українці, «які були переселені з Польщі до середини Молдавії, з часом забули батьківську мову і засвоїли молдовську, а ті, які проживають біля кордонів з Польщею, до сьогодні розмовляють русинською і польською» [7, р. 298]. Таким чином, видатний вчений-енциклопедист розрізняв серед українців Молдови таких, які були переселені, і таких, які мешкали там з давніх часів. Його «Опис Молдавії» – вагомий доказ постійного проживання українського населення як на

території всієї сучасної Республіки Молдова, так і у межах північно-східної Румунії. Отже, українці Південної Буковини не іммігранти, не діаспора, як про це стверджували деякі румунські історики, а корінне населення.

Автохтонність українського населення нинішнього Сучавського та частини Ботошанського повітів Румунії достатньо аргументовано розглядається у книзі громадянина Румунії українського походження А. Шейчука «Українська проблема у Південній Буковині: наша точка зору», як була видана за кошти Союзу українців Румунії у 2001 р. [8]. Невипадково ця робота була піддана неогрунтованій критиці з боку деяких румунських істориків. Так, у 2002 р. у румуномовній газеті «Аркашул», що видавалася для румунського населення у Чернівцях та у журналі «Лумя Карпатіке» були надруковані дві критичні статті професора Сучавського університету ім. Штефана Великого С. Пуріча – «Історія Буковини між наукою та завзяттям аматора» та, відповідно, «Аспекти буковинського минулого в українському дзеркалі». За їх допомогою румунські інтелектуальні кола та широка громадськість як Чернівецької області, так і Сучавського повіту мали можливість «ознайомитися» з, нібито, «не професійним характером» роботи А. Шейчука [9, р. 31]. Одним з головних лейтмотивів для критики позиції зазначеного автора стало аргументоване доведення ним безпідставності теорії румунських дослідників про безперервне проживання з найдавніших часів на території південної частини Буковині лише румунів та про переселенський характер українського етнічного чинника у регіоні. А. Шейчук оперує солідною документальною базою, наводячи, зокрема на користь автохтонності українців на території сучасного Сучавського повіту Румунії один з актів канцелярії

Угорського королівства XIII століття, в якому чітко вказується, що південні кордони Галицького князівства у 1228 р. доходили до Келіманських гір [південно-західна частина Сучавського повіту. – Автор.], а не обмежувалися Дністром. А. Шейчук також посилається на дослідження румунського історика міжвоєнного періоду Т. Белана, який стверджував: «...Слов'яни і монголи були противниками на території Буковини в той час, коли румуни тут ще не з'явилися» [10, р. 33]. Цією цитатою А. Шейчук додатково аргументує свій висновок про те, що українці проживали у Південній Буковині ще до появи у цьому регіоні румунів, тобто вони є автохтонним населенням.

Другу групу українців Румунії становлять нащадки запорізьких козаків, попередники яких чисельністю до 54 тис. осіб були вимушені покинути Україну після зруйнування у 1775 р. Запорізької Січі російською царицею Катериною II. Вони поселилися у Північній Добруджі та гирлі Дунаю на території сучасних повітів Румунії Тулча та Констанца. Там свого часу отримали від Османської імперії право на самоврядування і, на зразок Запорізької Січі, у 1812 р. заснували нову, Задунайську Січ, яка проіснувала до 1828 р. Пізніше їхні козацькі ради і села поповнювалися українськими втікачами від російського кріпацтва, а згодом – і українцями з різних регіонів Румунії. У середині 90-х років XIX століття, за підрахунками румунського дослідника українського походження І. Мінтянського, відповідних сіл або слобод налічувалося майже 30 [11, с. 5]. На початку XXI століття, з майже 150 населених пунктів повіту Тулча, у 40 значну частину населення склали етнічні українці. Станом на 2007 р. у 9-ти з 14-ти населених пунктів цього повіту, де етнічні українці склали більшість населення, збереглася низка

культових споруд, побудованих протягом XVIII–XX століть задунайськими козаками або їх нащадками. Українцями були також засновані населені пункти Ісакча, Гамчарка, Чукурова, Телиця, Циганка, Пошта, Тулча, Чаталкьой, Патладжанка, Пардина, Кілія, Татанир, Летя, Склинав, Крішан, Горгова, Караорман, Святий Георгій, Ілгани, Вікторія, Верхній та Нижній Дунавці, Муригьол, Махмудія тощо.

До третьої групи відносяться 10 українських сіл у Східному Банаті. Їх мешканці – нащадки вихідців із Мараморощини та Закарпаття: лемки, бойки і гуцули [субетноси українського народу. – Автор.], які оселилися там за часів Австрійської імперії у другій половині XVIII століття після витіснення турків з цих територій, а також внаслідок трудової міграції на початку XX століття, у результаті чого у цьому регіоні сформувалася компактна та добре згуртована українська громада нинішніх румунських повітів Тіміш та Караш-Северін.

Ще одна специфічна група українців з'явилася в Румунії внаслідок поразки національно-визвольного руху 1917–1920 рр. в Україні. Наприкінці 1920 р. Румунія стала одним з центрів української військової та політичної еміграції прибічників державної незалежності з території Наддніпрянської України.

II. СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ РУМУНІЇ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ТА ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Зародження українсько-румунських суперечок на територіальному і національному ґрунті пов'язано з Першою світовою війною, яка виникла і велася в основному за перерозподіл територій чи утримання й розширення попередніх ринків існуючих на той час держав та імперій. Дворічні переговори між країнами Антанти та Румунією щодо вступу останньої у війну закінчились підписанням 17 серпня 1916 р. договору, що передбачав, зокрема, передачу після завершення війни румунській державі заселених переважно етнічними українцями територій, охоплених між верхньою частиною Прута, починаючи з існуючого на той час пункту між Австро-Угорщиною, Румунією та Росією Вама/Митниця, розміщеного між відповідними населеними пунктами трьох держав того часу: Цурень, Маморниця та Новоселиця, з продовженням у північній напрям уздовж річки до тодішніх кордонів Галичини, де Черемош впадає в Прут. З часом дана територія увійшла в історію під назвою Північна Буковина. Це було умовою Бухареста, а для Антанти – своєрідною платою за участь Румунії у війні на її боці.

Тобто вступ Румунії у війну мотивувався лише її прагненням приєднати територій, які їй, як державі, що виникла лише у 1859 р., ніколи не належали, але які вона хотіла мати у своїх кордонах, базуючись не стільки на

об'єктивних юридичних аргументах, скільки на принципі «історичного права» та суб'єктивних патріотично-націоналістичних амбіціях румунського політичного істеблішменту того часу.

Перша світова війна 1914–1918 рр. завершилася надзвичайно вигідно для майже непомітної до того часу на політичній карті Центрально-Східної Європи Румунії, яка з кінця XIX століття рішуче висувала уніоністські ідеї прилучення до неї порубіжних територій, заселених переважно українцями, які на той час входили до складу Росії або Австро-Угорщини. Користуючися тотальним військово-політичним хаосом, який виник внаслідок розпаду протягом 1917–1918 рр. двох антагоністичних імперій – Російської та Австро-Угорської, а також відповідними революційними заворушеннями у Німеччині та в інших країнах, в атмосфері політичної безконтрольності та військової вседозволеності у Центральній, Східній і Південно-Східній Європі, королівська Румунія приєднала 27 березня 1918 р. Бессарабію, до складу якої входили прадавні українські території – нинішній Хотинський район Чернівецької області, а також заселені переважно етнічними українцями Арцизький, Болградський, Білгород-Дністровський, Ізмаїльський, Кілійський, Ренійський, Саратський, Тарутинський, Татарбунарський райони Одеської області. 11 листопада того ж року Румунія порушила важливу норму міжнародного права, інкорпоруючи шляхом воєнної інтервенції територію Північної Буковини і це при тому, що 3 листопада 1918 р. у м. Чернівці понад 10-тисячне Буковинське народне віче закріпило законне право українського населення регіону на національно-державне самовизначення, проголосивши споконвічне бажання «прилучення австрійської частини української

землі до України» [12, с. 1]. До складу цієї території входили нинішні Кіцманський, Заставнівський, Вижицький, Путильський, Сторожинецький, Глибоцький та частина Герцаївського районів Чернівецької області.

Природне прагнення буковинських українців ідентифікувати себе з українцями Української Народної Республіки, внаслідок відповідних дій королівської Румунії, породило тривалу напругу між Українською державою та Румунією на політичному, національно-культурному, мовному та релігійному ґрунті.

Слід зазначити, що включення Румунією до свого складу українських територій Бессарабії та Північної Буковини не визнавалося ані УНР, ані ЗУНР, ані Українською державою гетьмана П. Скоропадського, ані, тим більше, УРСР. Так, 13 квітня 1918 р., Центральна Рада Української Народної Республіки схвалила спеціальну «Заяву румунському уряду», в якій приєднання Бессарабії до Румунії засуджувалося як «анексія» [13, с. 220]. У свою чергу, Генеральний комісар Генерального комісаріату Української держави у Румунії, тобто керівник дипломатичної місії гетьманського уряду М. Чеботаренко у листопаді того ж року заявив протест офіційному Бухаресту у зв'язку із завершенням окупації румунськими королівськими військами Бессарабії, зокрема Хотинського повіту [14, с. 221]. Протягом 1918–1919 рр. доля українських земель стала предметом жвавої нотної переписки між Києвом та Бухарестом, а також чисельних зустрічей Генерального комісара Генерального комісаріату Української держави в Румунії Г. Гасенка та, відповідно, Голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії К. Мацієвича, в ході яких українська сторона наполегливо та послідовно від-

стоювала інтереси українського населення на приєднаних Румунією територіях.

Незаконність дій румунських властей була настільки очевидною, що навіть окремі румунські політичні діячі виступали проти цього акту. Наприклад, один з лідерів діючої на той час румунської християнсько-соціальної партії А. Ончу у листопаді 1918 р. спеціально поїхав до м. Ясси, де на той час тимчасово перебував румунський уряд, щоб заявити протест проти вступу королівських військ до Північної Буковини, за що був арештований та ув'язнений [15, р. 108–109].

Зі свого боку, уряд Західноукраїнської Народної Республіки також не визнав приєднання Румунією Північної Буковини. Вважаючи незаконним сам акт загарбання північної частини Буковини військами королівської Румунії порушенням суверенітету і територіальної цілісності ЗУНР, її уряд у статті 11 «Тимчасового основного закону про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії» заявляв: «Простір Західноукраїнської Народної Республіки покривається суцільною етнографічною областю в межах бувшої Австро-Угорської монархії – то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимирією і Буковиною...» [16, с. 96]. Отже, керівництво ЗУНР, незважаючи на окупацію Румунією Північної Буковини де-факто, продовжувало розглядати цей регіон як власну територію. Але не маючи достатніх сил вести одночасну боротьбу проти дій Польщі та Румунії, уряд ЗУНР обмежився дипломатичними протестами, сподіваючись на справедливе вирішення цього питання під час Версальської мирної конференції. Ця позиція була висловлена румунській стороні українською делегацією, яка відвідала Бухарест

наприкінці березня 1919 р. [17, с. 364]. До цього слід додати і адресовану офіційному Бухаресту спільну ноту протесту урядів Радянської Росії та Радянської України від 1 травня 1919 р., у якій також порушувалося питання щодо анексованих українських територій [18, с. 256], а також ноту уряду Радянської України від 2 травня 1919 р., де вперше зазначалося, що Україна «пов'язана з Буковиною не лише зв'язками солідарності, яка об'єднує трудящі маси усіх країн, але і спільністю етнографічної солідарності значної частини населення Буковини» [19, с. 152].

Внаслідок включення до свого складу і інших територій, а саме – Добруджі, Трансільванії та частини Банату, у цій частині Європи 1 грудня 1918 р. виникла нова держава під назвою Велика Румунія (Ромінія Маре), яка проіснувала всього 22 роки – до 1940 р. Такі дії призвели до того, що, територія Румунії наприкінці 1918 р. збільшилась з 137 903 кв. км до 294 967 кв. км, а чисельність населення, відповідно, з 8 до 16 мільйонів чоловік [20, с. 36]. Нові кордони Румунії, за складних умов утвердження незалежної Української держави на міжнародній арені, та внаслідок цілеспрямованої діяльності румунської дипломатії, були визнані європейським та світовим співтовариством за підсумками Версальської мирної конференції, у тому числі Севрським мирним договором про майбутні кордони Румунії від 10 серпня 1920 р., Сен-Жерменським мирним договором про відмову Австрії від Буковини на користь Румунії від 10 вересня 1920 р., а також Паризьким договором між Румунією, Великою Британією, Францією, Італією та Японією про об'єднання з Бессарабією від 28 жовтня 1920 р. Таким чином, при укладенні цих міжнародних документів були знехтувані права титульного українського населення Північної Буковини, Північної та Півден-

ної Бессарабії, у тому числі право на самовизначення. Великі держави вирішили свої тогочасні проблеми за рахунок «недержавних націй», права яких як національних меншин у Румунії міжвоєнного періоду не забезпечувалися. Країни-переможниці у Першій світовій війні не підтримали прагнення українців об'єднатися у єдиній соборній Україні і, навіть, зупинили цей процес, передавши Північну Буковину та Бессарабію до складу королівської Румунії. Проте відповідні дії Румунії дали небажаний і неочікуваний для Бухареста, результат: майже одну третину населення Великої Румунії (28,8%) склали інкорпоровані всупереч їхньої волі національні меншини. За цим показником Румунія опинилася на третьому місці в Європі – після Чехословаччини (34,6%) та Польщі (31,2%), випереджаючи Латвію (26%), Сербсько-Хорватсько-Словенське королівство (20,7%), Туреччину (20,2%), Литву (19,8%), Болгарію (16%), Угорщину (10,4%), Албанію (8,8%) та Грецію (7%). В основному йшлося про представників сусідніх із Румунією народів (угорців – 17%, українців – 3% [21, р. 139], а також про болгар і сербів), які сприймали румунів як окупантів, прагнучи до возз'єднання з відповідною історичною батьківщиною.

Таке ставлення до румунських властей було особливо характерно для поневолених українців. На території Північної Буковини, наприклад, відкриті бої проти румунських військ відбувалися протягом всього початкового періоду встановлення румунської влади, свідченням чого став збройний опір українських добровольців біля Лужан, Кіцманя та Заставни у листопаді 1918 р., а також антирумунське повстання 113 піхотного полку у м. Чернівці від 17 листопада 1919 р. [22, с. 223–224, 229].

Масштабними антирумунськими виступами стали Хотинське повстання у січні–лютому 1919 р., Татарбунарське повстання навесні 1924 р., а також масовий супротив та підпільний рух українців Північної Буковини та Південної Бессарабії за возз'єднання з Україною до подій 28 червня 1940 р., коли ці території були включені до складу СРСР.

Слід підкреслити, що, згідно з Резолюцією Національних Зборів усіх румунів, схваленою 1 грудня 1918 р. у м. Алба Юлія (Трансільванія, Румунія), новоутворена Велика Румунія зобов'язувалася забезпечувати «повну національну свободу для всіх співіснуючих народів». У цьому фундаментальному для Румунії того часу документі, зокрема, уточнювалося, що «представники кожного народу матимуть право на навчання, самоврядування, судочинство рідною мовою через своїх представників і отримують право на представництво у законодавчих та виконавчих органах країни, пропорційно від його чисельності» [23, р. 139].

З іншого боку, у статті 1 Конституції Румунії від 23 березня 1923 р. чітко зазначалося, що Румунське королівство є «національною, унітарною та неподільною» державою [24, р. 3]. Водночас, у статті 7 фіксувалося положення про те, що «в Румунії належність до різних віросповідань і конфесій, до іншої національності та мови не є перешкодою для отримання цивільних і політичних прав та для користування ними» [25, р. 5]. Аналогічне, у тій чи іншій формі, гарантувалося у статтях 5, 8, 22, 28, 29, 64, 108 та 119. Авторитарна Конституція Румунії короля Карола II (1930–1940 рр.) від 27 лютого 1938 р., у ст. 5 також формально повторювала положення про те, що «всі

румунські громадяни, незалежно від етнічного походження та віросповідання, рівні перед законом...» [26, р. 4].

Крім цього, відповідні статті міжнародних документів, підписаних Румунією в рамках Версальської мирної конференції, а саме Договору між Союзними Силами та Румунією (Париж, 9 грудня 1919 р.) та Договору між Румунією та Великобританією, Францією, Італією, Японією про об'єднання з Бессарабією (Париж, 28 жовтня 1920 р.), передбачали, що румунська сторона мала б захищати інтереси національних меншин, в тому числі і етнічних українців, які опинилися на її території внаслідок укладення цих угод.

При всьому цьому слід зазначити, що, з початку свого самоутвердження у 1918 р. як на нещодавно включених до складу Румунії українських територіях (Північна Буковина, Північна та Південна Бессарабія), так і в місцях компактного проживання автохтонних українців у Румунії (Мараморощина, Південна Буковина, Банат, Добруджа тощо) новий режим упроваджував посилену політику денационалізації українського етносу. Так, насамперед, щоб мінімізувати українську присутність та можливий супротив, румунські військові власті провели в регіонах компактного проживання українців арешти серед священників, вчителів, селян, встановили жорсткий контроль і поліцейний нагляд за «підозрілими» особами. Водночас, до новоприєднаних українських міст і сіл, вслід за військовою окупацією, з Бухареста та інших населених пунктів старого румунського королівства прибували «перевірені румунські патріоти» – представники нової румунської адміністрації, керівники та спеціалісти, жандарми, військові, посадовці служби безпеки («Сігуранци»), священно-

служителі, університетські професори, викладачі ліцеїв, журналісти, комерсанти, обслуговуючий персонал тощо.

Незабаром розпочався масовий процес усунення місцевих українців із займаних ними посад при Австро-Угорській імперії у таких регіонах як Буковина, Мараморощина та Банат, а також при царської Росії – у Бессарабії та їх груба заміна новоприбулими фахівцями з Румунії. Так, примарами, тобто мерами міст, головами сільських рад, державними службовцями всіх рангів, керівниками підприємств та установ, воєначальниками, керівниками і посадовцями спецслужб, жандармерії та поліції, ректорами Чернівецького університету, директорами ліцеїв, гімназій та початкових шкіл, завідувачами закладів культури всіх населених пунктів регіонів компактного проживання етнічних українців призначалися, як правило, румуни-вихідці зі старого королівства. Конкретними ознаками встановлення нового окупаційного режиму в місцях компактного проживання етнічних українців стали такі процеси та явища:

1. Уведення десятирічного (1918–1928 рр.) військового стану на Буковині та у Бессарабії, що паралізувало можливість будь-якої діяльності щодо підтримки та розвитку українського національного руху в цих регіонах.

2. Поява у громадських місцях, державних установах, судах, навчальних закладах і на вулицях міст і сіл чисельних надписів «Vorbiți numai românește» («Розмовляйте лише румунською мовою») з одночасним впровадженням румунськими властями системи каральних заходів стосовно тих українців, незалежно від віку, які мали сміливість користуватися рідною мовою, виконувати українські пісні або колядки, носити українські національні костюми, за що призначалися численні штрафи та санкції.

3. Різке переведення всієї системи оформлення документації на румунську мову та введення цієї мови як єдиної офіційної в усіх органах влади та в установах.

4. Ліквідація колишньої мережі періодики, у тому числі і україномовних друкованих видань, та заснування нових, виключно румунських засобів масової інформації.

5. Призначення в українських парафіях румунських священиків та впровадження церковної служби лише румунською мовою.

6. Відмова Урядом А. Авереску у квітні 1920 р. від формальних автономних структур – Секретаріату Буковини та Директорату Бессарабії – та включення цих територій до єдиної в Румунії того часу адміністративної системи повітів, кількість яких збільшилася за їх рахунок до 72 одиниць.

7. Штучне перейменування, згідно із спеціальним декретом румунського уряду від 21 липня 1919 р., географічних назв українських населених пунктів на суто румунські, на кшталт: Глибока – на Адинкату, Білгород-Дністровський – на Четатя Албе, Новоселиця – на Ноуа Суліца, Бендери – на Тігіну, Нагірне – на Мунтень, Кам'янка – на Петрічанка, Каплівка – на Капул Лупчей, Анадоли – на Антонешть, Оршівці – на Оршань, Калиновці – на Келинешть або румунізація назв українських міст і сіл, наприклад: Чернівці – на Чернеуць, Добринівці – на Добренеуць, Вашківці – на Вашкеуць, Іванча – на Іванкеуць, Млинки – на Млінкеуць, Балківці – на Балкеуць, Щербівці – на Шербеуць тощо. При цьому в тому ж офіційному документі зазначалося, що відповідним «населеним пунктам присвоюються їх давні історичні назви» [27, арк. 72].

8. Насильницьке нав'язування етнічним українцям румунських прізвищ та імен з метою зміни етнічного складу населення окупованих територій. Внаслідок цього, у багатьох випадках Боднарюки стали Бутнарами або Боднарашами, Констанчуки – Констанчанами, Куневичи – Кунеску, Кравці – Краеску, Поповичі – Попеску тощо. Модними іменами, які також наполегливо рекомендувалися батькам-українцям при реєстрації та хрещенні новонароджених за часів Великої Румунії дітей були: Кароліке/Кароліна, які походили від імені румунського короля Карола II, Антон/Антоніна – від імені диктатора І. Антонеску (1940–1944 рр.), Марія – від імені королеви Марії – дружини короля Фердинанда I (1914–1928 рр.), Єлена – від імені дружини Карола II тощо. Про результативність таких методів яскраво свідчить такий приклад: якщо за переписом населення 1926 р. у с. Зарожани Хотинського повіту проживало 2 346 українців і лише 23 румуни, то перепис 1943 р. дав прямо протилежні результати – 2 040 румунів і 32 українця [28, с. 260]. Концепція: «Українці – це румуни, які забули рідну мову своїх предків» стала офіційно узаконеною політикою нового режиму та знайшла своє відображення у доповненні до Конституції Румунії 1923 р. [29, с. 91]. Втім, були сім'ї, які з гідністю вистояли цілеспрямованій політиці румунських властей та, відповідно, церкви щодо якомога скорішої румунізації українців. Наприклад, сім'ї Іванюків, Іванесків або Іваненків не стали Іонесками, Біленькі або Білецькі – Албу, Рендюки – Риндянами, як їм тривалий час нав'язувалося, тощо.

9. Ліквідація існуючої за часів Австро-Угорської імперії системи українських початкових шкіл, гімназій та ліцеїв, їх насильна заміна румунськими навчальними

зкладами, а також позбавлення, наприклад, українців з Буковини можливості навчатися у Чернівецькому університеті. Так, Декретом-законом короля Румунії Фердинанда I за № 4091 від 23 вересня 1919 р. Чернівецький університет, починаючи з 1 жовтня того ж року, був оголошений румунським. Першим його ректором став активний борець за приєднання Північної Буковини до Румунії, професор цього університету І. Ністор [30, р. 19]. З той дати у Чернівецькому університеті було впроваджено викладання виключно румунською мовою, а студентами могли стати лише її носії. Це стало справжнім актом дискримінації по відношенню до української молоді, насамперед Буковини, яка до того румунської мови досконало не знала. Внаслідок цього, чисельність студентів-українців різко скоротилося, про що свідчать такі дані: у перші роки після встановлення румунської влади студенти українського походження в Чернівецькому університеті практично не навчалися, а у 1933–1934 навчальному році їх питома вага, насамперед, через необхідність примусового вивчення румунської мови, складала 4,8%, тобто 155 осіб з 3 207 студентів у цілому, у той час як студенти-румуні склали 66,4%. При цьому цей показник поступово скорочувався. Наприклад, у 1934–1935 навчальному році студентів-українців було 138, а у 1938–1939 навчальному році їх чисельність складала 53 особи, або 2,9%, у той час як румуні – 83,4% з 2 630 студентів цього університету. Про суцільну румунізацію цього колись престижного вищого навчального закладу європейського рівня свідчить і факт закриття у 1923 р. діючої при Австро-Угорщині кафедри україністики [31, р. 20]. Крім цього, вже у 1920 р. на Півночі Буковини було закрито 84 українські школи, а станом на 1927 р. таких узагалі не стало. Були також

закриті українські гімназії у мм. Чернівці, Кіцмань, Вижниця тощо [32, с. 230]. Вчителів-українців примусово відправляли на курси румунської мови, а тих, що не хотіли румунізуватися цим шляхом переводили на роботу у глибинні румунські села старого королівства.

10. Насильницька румунізація українського селянства через проведення започаткованої у 1920 р. на території Бессарабії та у 1921 р. на Буковині аграрної реформи, однією із завдань якої було підрив економічної незалежності сільського населення українського походження та колонізація відповідних регіонів румунськими переселенцями. Так, місцевим селянам виділялося від 4 до 6 га землі, а колоністам – до 10 га [33, с. 233–234], що заохочувало масовий переїзд до окупованих територій етнічних румунів. Унаслідок такої політики на околицях низки українських населених пунктів Північної Буковини штучно було засновано поселення румунів-переселенців, таких як Арборень – біля с. Рокитне, Бучь – біля с. Раранчя, Ністорень – біля с. Топорівці, Дука – біля с. Юрківці тощо, які з часом суттєво змінили етнічну структуру цих населених пунктів, як і регіону в цілому. Крім цього, однією з умов одержання землі вважалась належність селян до румунської нації, що примушувало багатьох українців записатися румунами.

Отже, румунські окупаційні власті встановили у місцях компактного проживання українців жорсткий режим їх асиміляції. Серед заходів, що здійснювалися властями, було встановлення підвищеного контролю за відповідними територіями, посилення нагляду за мешканцями прикордонних з Україною повітів силами жандармерії, таємної поліції та військових. В їх межах було заборонено носіння зброї, проведення зборів, обмежено пересування громадян, запроваджено цензуру преси тощо. Спеціальними органа-

ми окупаційного режиму, які застосовували специфічні заходи щодо боротьби з інакомислячими, була служба «Сігуранце» та жандармський батальйон «Молдова» [34, с. 227]. Певна роль відводилася румунським військовим підрозділам. Вся новоприєднана територія була поділена на округи, де «виховну» роботу проводили військово-службовці шляхом залучення української молоді до участі у різних заходах. Справжньою метою такої роботи було забезпечення більш ефективного нагляду за населенням не румунської національності. За порушення встановлених порядків з мешканцями українських земель нова влада суворо розправлялася. Серед покарань найбільш поширеними були традиційні для старого королівства жорстокі тілесні uszkodження, що особливо широко застосовувалося в армії, пенітенціарній та освітній системах. Часто в українських населених пунктах влаштовувалися обшуки та реквізиції, а солдати румунської армії нестримно грабували їх мешканців, що ставало додатковим джерелом невдоволення українського населення. Як зазначала у 1924 р. одна з лівих чернівецьких газет, «робочі Буковини заявляють про те, що якими б суворими не були переслідування українців за часів Австрійської імперії, вони блідніють перед жорстокістю, насильством і терором, який практикується в Румунії... Національні меншини зовсім придушені. Вони позбавлені права розмовляти рідною мовою, тим більше – мати власну національну пресу. Економічне становище національних меншин жахливе. Всі, хто не належать до румунської нації, засуджені до голодування, оскільки не можуть знайти роботу...» [35, с. 228].

Слід зазначити, що факт примусової румунізації українського населення протягом міжвоєнного періоду

визнають і самі румунські дослідники. Показовим у цьому плані є робота головного редактора «Румунського журналу з питань прав людини», засновника Організації «Ombudspersons for National Minorities» Г. Андреєску під назвою «Нації та меншини», яка вийшла у 2004 р. у Бухаресті, та в якій щодо розглянутого нами питання зазначено таке: «В рамках кампанії румунізації на початку 30-х років румунський Уряд закритав або розснубав школи, газети та заклади культури українців. У суспільному житті українська мова була заборонена, а порушення відповідного закону передбачало втручання поліції. Українці були названі «румунами, які забули рідну мову» [36, р. 140].

Іншим переконливим прикладом щодо цього є новітнє двотомне дослідження румунського автора українського походження Д. Гренчука «Послідовність та зміни: інтеграція національних меншин історичної Буковини у королівство Велика Румунія (1918–1940 рр.)», перший том якої було видано у 2005 р., а другий – у 2007 р. Так, науковець справедливо стверджує, що «буковинські українці не погодилися з об'єднанням Буковини з Румунським Королівством 28 листопада 1918 року». Тому, «для української громади Буковини період 1918–1928 рр. став етапом глибоких перетворень у політичному, соціальному, освітньо-виховному, духовному та ментальному плані, у порівнянні з існуючими реальностями у добу Австро-Угорської імперії» [37, р. 131]. Внаслідок таких трансформацій, як визнає сам автор, із самого початку румунського панування чисельність українського населення регіону «різно скоротилося» – з 38,4%, що було встановлено під час австрійського перепису населення 1910 р., до 28% (227,4 тис. осіб) у 1919 р. Серед причин цього негативного для українського етносу явища автор назвав «колонізацію території

між Прутом та Дністром румунськими сім'ями», а також реєстрацію гуцулів протягом міжвоєнного періоду як відокремлену від українців національність [38, р. 118–119].

Про кардинально відмінні умови становища українців під час Австро-Угорської імперії та королівства Велика Румунія свідчить виступ керівника делегації українських жіночих організації Буковини Ольги Гузар на першому з'їзді жіночих товариств-представників національних меншин Румунії, який відбувся 25–27 жовтня 1925 р. у Бухаресті. (Пізніше – у 1941 р., О. Гузар була заарештована румунськими властями за активну участь в українському національному русі). Так, у переданому організаторам з'їзду Меморандумі йшлося про те, що на той час на території Північної Буковини компактно проживало не менше 320 тис. українців, які під Австро-Угорською імперією мали 808 навчальних закладів з рідною мовою викладання, серед яких 4 українські ліцеї, 3 вчительські семінарії, 1 школу з підготовки фахівців деревообробної промисловості, 800 початкових шкіл та гімназій, приблизно 1000 культурних товариств та осередків. «Ці культурні здобутки українців, – зазначалося у Меморандумі, – систематично знищив румунський режим, що видно з наступного: у цілому краї немає тепер жодної початкової, середньої або вищої школи з українською мовою викладання... Українській молоді греко-православного віросповідання, яка становить більшість школярів, навіть релігія не викладається українською мовою» [39, с. 26].

Торкаючися загальної чисельності українців Румунії та їх проблем, тижневик української еміграції «Тризуб» у номерах 4–5 від 22 січня 1928 р. писав про те, що в Румунії на той час проживало щонайменше 1,5 млн. українців, у тому числі у північній частині Буковини –

400 тис., на території Бессарабії та Добруджі – 600 тис. та на Мараморощині 100 тис. осіб. «Гепер, – уточнювало видання, – на всіх цих українських землях нема жодної української школи. Навіть викладання релігії проводиться незрозумілою для населення румунською мовою» [40, с. 45]. Тезу про те, що, внаслідок невдалих визвольних змагань прибічників незалежної України 1917–1921 рр., чисельні анклави етнічних українців опинилися на території чотирьох сусідніх з Україною держав, у тому числі 800 тис. – в Румунії, послідовно проводив у 1940 р. і В. Соловій – автор надрукованої у журналі «Тризуб» статті «Українські визвольні змагання на тлі міжнародної політичної ситуації» [41, с. 5], а його ровесник Д. Чепіга рішуче стверджував, «що, коли б навіть тимчасово та чи інша українська земля опинилася під чужою державою, українці мусять домагатися територіальної або, в залежності від обставин, культурної автономії. Права українців скрізь мусять бути забезпечені» [42, с. 8].

Проте реалізувати ці прагнення в Румунії того часу було неможливо. Румунська влада чинила цілеспрямовані перепони розвитку освіти, культури та віросповідання мовами національних меншин та етнічних груп, насамперед українською. Весь потенціал державно-пропагандистського апарату Великої Румунії, її освітньо-виховної системи, церкви, мас-медіа, правоохоронних органів, армії тощо був спрямований на нав'язування політичного, психологічного, етнічного та конфесійного панування титульної румунської нації над національними меншинами, центру над регіонами, столиці над провінціями. Розуміючи, що репресіями не можна утримати українців від боротьби за своє національне визволення, румунські окупаційні власті вели шалену шовіністичну пропаганду. Наприклад, у Чер-

нівцях та в усіх повітових центрах Північної Буковини були створені контрінформаційні комісії для «організації контрпропаганди, виховання національного, релігійного і культурного характеру» [43, оп. 4, спр. 5 106, арк. 15]. Комісія складалася з трьох відділень: культурної, фінансової і безпеки [44, оп. 4, спр. 5 106, арк. 16]. До її складу входили представники місцевих адміністративних властей, 8-ї дивізії румунської армії, яка у 1918 р. окупувала Північну Буковину, жандармського полку, префектури поліції, служби сигуранци, інспекції праці та церкви. Фактично, це був орган, який координував каральну діяльність місцевих органів влади. Водночас, у Кишиневі з метою налагодження аналогічної роботи на території Бессарабії, у липні 1927 р. відбулася нарада представників цивільних, військових та релігійних властей, «на якій обговорювали способи румунізації «руської» Бессарабії» [45, с. 36].

Внаслідок насильницької румунізації, на початку 30-х років минулого століття етнічний облік Великої Румунії суттєво змінився на користь титульної нації. На момент проведення перепису 1930 р. загальна чисельність населення досягла 18 057 028 осіб, з яких 71,9% склали румуни, 7,9% – угорці, 4,4% – німці, 4% – євреї, 3,2% – українці, 2,3% – росіяни/липовани, 2% – болгари, 1,5% – цигани, 1% – турки й татари, 0,8% – гагаузи, 0,3% – чехи і словаки, 0,1% – греки та менше 0,1% – албанці та вірмени [46, с. 207]. Проте, незважаючи на жорстку асиміляційну політику румунських властей, у регіонах компактного проживання етнічних українців їх питома вага продовжувала зберігатися на достатньо високому рівні: на Буковини, наприклад, за офіційними даними, вони склали 27,7% населення регіону [47, с. 112]. При всьому цьому їхні національні права і надалі грубо порушувалися, що впли-

вало, зокрема, з донесень румунської служби «Сігуранце» того часу (1938 р.) про те, що, наприклад, в українських селах Черепківка та Добринівці Чернівецького повіту група священиків українського походження проводила релігійну службу українською мовою, а вчителька Ярослава Іварюк з с. Дихтинець «у розмовах з учнями використовувала лише українську мову», за що всі вони були заарештовані за «іредентистську пропаганду» [48, с. 116]. Та ж служба королівської Румунії 1 листопада 1938 р. вилучила у Чернівцях видану в Ужгороді брошуру під назвою «Під румунською п'яткою», в якій вміщувався заклик до «українців всіх українських територій Польщі, а також Буковини та Бессарабії готуватися до величної митті звільнення з рабства». Безперечно, такі випадки були непоодинокі і вони достатньо повно відображали настрої українського населення приєднаних до Румунії у 1918 р. територій [49, с. 117].

Особливих утисків зазнали національні меншини Румунії наприкінці 30-х – початку 40-х рр. ХХ століття, під час королівської диктатури короля Карола II та військовофашистського режиму маршала І. Антонеску. Так, 27 лютого 1938 р. була схвалена нова, але консервативнішу конституцію, яка, на думку румунського правника П. Негулеску, була покликана максимально сприяти формуванню «румунського національного почуття» [50, с. 141]. Це підтвердилося включенням до тексту основного закону та імплементацією низки положень, які відверто були спрямовані проти прав та інтересів національних меншин, які проживали на території Румунії того часу. Один з провідних правників міжвоєнної Румунії, голова Вищого Касаційного суду Румунії, член Румунської академії А. Редулеску, у низці власних виступів, переданих по загально-

національному румунському радіо протягом 1938 р. з метою пропаганди нової конституції, визначив ідею первинності румунської нації у державі, у порівнянні з іншими національностями, як квінтесенцію філософії зазначеного вище основного закону. Він, наприклад, вітав включення до статті 29 конституції 1938 р. положення про «румунську націю», замість положення про «націю» взагалі, що фігурувало у тексті попереднього основного закону Румунії [51, с. 142]. Стаття 27 фіксувала суттєву різницю у правах між громадянами Румунії «румунського походження та натуралізованими румунами», (останні, наприклад, не мали право на придбання та утримання власності у сільських місцевостях країни), а стаття 67 чітко зазначала, що в Румунії «міністром може стати лише румун у третьому поколінні» [52, с. 12, 34]. Такий дискримінаційний підхід не міг не викликати занепокоєння представників національних меншин країни, у тому числі і українців.

Все це дало підстави сучасному румунському досліднику К.Сандаке зазначити, що «дух конституції 1938 р. певною мірою був націоналістичним». На його думку, «більш уважний аналіз її змісту доводить, що антидемократичні заходи того режиму призвели до чіткого регресу румунського суспільства як з юридичної точки зору, так і у плані моральних цінностей, і жодним чином не можуть бути виправдані» [53, с. 143].

Процес імплементації нової конституції викликав схвалення ряду відповідних законів. У червні 1938 р., наприклад, був схвалений закон про перевірку громадянства і надання переваг особам румунської національності. У такий спосіб, офіційно проголошувався курс на впровадження додаткових, більш жорстких заходів, спрямованих

на посилену румунізацію регіонів компактного проживання національних меншин, у тому числі і української громади. Так, на всій території Румунії було суворо заборонено використання будь-якої мови, крім румунської. Терміновим розпорядженням королівського резидента на Буковині Г. Алексяну від 1 грудня 1938 р. повсюди у громадських місцях (у магазинах, банках, навчальних закладах, на підприємствах тощо) знову, як у 1918 р., було вивішено афіші з вимогою «Розмовляйте лише румунською мовою» [54, с. 116].

Проте слід підкреслити, що режим маршала І. Антонеску, який, внаслідок державного перевороту, здійсненого за підтримкою фашистської Німеччини та її прибічників в Румунії – легіонерів «Залізної гвардії», прийшов до влади в Румунії 6 вересня 1940 р., відмінив дію конституції 1938 р. та ліквідував усі громадянські права. Пропагандистський апарат режиму І. Антонеску з самого початку робив ставку на розповсюдження у середовищі національних меншин Румунії шовіністичної ідеології. Один з авторів «націонал-християнської доктрини» А.К. Куза – засновник першої фашистської партії в Румунії, стверджував, що у країні повинна бути лише одна нація, що будь-який народ «природно і логічно» намагається грабувати інші народи з метою розширення можливостей свого існування. Водночас, в Румунії широко пропагувалися ідеї так званої концепції «легіонерської держави», згідно з якою всі громадяни повинні були підкорятися «органічній єдності нації», яка заперечувала будь-які права для національних меншин.

Шовіністичний угар ще більше поширився в Румунії після її вступу 22 червня 1941 р. у загарбницьку війну проти Радянського Союзу як союзниці гітлерівської Німеч-

чини. Румунські правлячі кола намагалися спекулювати на почуттях тієї частини населення, яка була під впливом тривалої шовіністичної, антирадянської та антиукраїнської пропаганди, нав'язуючи їм ідею, що війна Румунії проти СРСР носила справедливий характер і мала за мету звільнення «окупованих» ним 28 червня 1940 р. «споконвічних румунських територій – Бессарабію, Північну Буковину та Герцаївський край». Так, о 10-й годині вранці 22 червня 1941 р., у своєму виступі по румунському радіо державний секретар тодішнього румунського уряду М. Антонеску (однофамілець І. Антонеску та його перший заступник в румунському уряді протягом 1941–1944 рр.), зокрема зазначив, що розпочата війна проти Радянського Союзу була боротьбою за життя румунського народу, а перемога, в його баченні, мала би бути високим актом історичної справедливості.

Привертає увагу те, що таку ж позицію поділяють і чимало сучасних румунських дослідників. Прикладом може послужити твердження згаданого вище К. Сандаке – автора виданої у 2007 р. в Бухаресті книги «Європа диктатур та передумови румунсько-радянської війни», який відверто пише: «Румунія, фактично, вела власну війну – збройний конфлікт, який був виправданий безперечними історичними правами на Бессарабію, Північну Буковину та Герцаївський край» [55, с. 336].

Проте безпідставність такої пропаганди стала очевидною, коли румунські війська не зупинили наступ на Дністрі, де, нібито, мав бути «справжній румунський кордон», а разом з німецько-фашистськими збройними силами окупували південноукраїнські території та Крим, де панували та грабували місцеве населення до 1944 р. Щоб виправдати свої окупаційну політику була видумана нова

концепція – «хрестовий похід проти комунізму» [56, р. 41]. Про масштабність участі румунських окупаційних військ у бойових діях на території України свідчать статистичні данні щодо нагородження їх учасників медаллю «Хрестовий похід проти комунізму», заснована королівським указом № 1 014 від 1 квітня 1942 р. Так, відповідну бронзову нагороду отримали 74 тис. румунських солдат і офіцерів за участь у бойових діях на території Північної Буковини, 46 тис. – Одеси, 40 тис. – у Криму і 12 тис. – на теренах Донецької області. Сріблу ж медаль отримали 21 тис. учасників боїв на території Бессарабії, 141 тис. – за форсування Дністра, 395 тис. – за окупацію Одеси, 57 тис. – за переправу через Південний Буг, 57 тис. – за Дніпро, 67 тис. – за бої на Азовському морі, 53 тис. – за бої у Криму і 44 тис. – у Донецькій області [57, с. 235–236].

При всьому цьому, румунським окупантам так і не вдалося створити масштабну імперію за рахунок територіальних загарбань на Сході, насамперед, на території Півдня України та у Криму. Справа обмежилася лише тим, що у серпні 1941 р. фюрер дозволив І. Антонеску, в обмін на подальшу участь румунської армії у військових діях проти Радянського Союзу за Дністром, створити так звану провінцію Трансністрія. Слід уточнити, що під назвою тимчасової регіонально-історичної провінції Трансністрія (Задністров'я) протягом липня 1941 – березня 1944 рр. були відомі українські землі межиріччя Дністра і Південного Бугу, а також територія нинішнього Придністровського регіону Республіки Молдова, які на той час адміністративно підпорядкувалися Румунії. Згідно з румунсько-німецькими «Домовленостями щодо безпеки, врядування та економічної експлуатації території між Дністром та Бугом (Трансністрія) та Бугом і Дніпром (Бузько-Дніпров-

ський регіон)», підписаних у формі угоди 30 серпня 1941 р. у м. Бендери (сьогодні входить до Придністровського регіону РМ) за результатами переговорів між німецьким генералом Хауффе та румунським бригадним генералом Тетенару, територію Трансністрії не було включено до складу Румунії, як це сталося із землями Бессарабії і Північної Буковини, яких Бухарест вважав «споконвічними румунськими землями». Ця суто українська територія була поділена румунами на 13 повітів, 64 районів (з двома муніципіями – Одесою та Тирасполем), до складу яких входили 15 міських, 18 – підміських та 1 363 сільських комун з 2 568 селами та 72 хуторами. У серпні 1941 р. столицею Трансністрії було проголошено місто Тирасполь, а, починаючи з 17 жовтня того ж року – Одеса, яка була включена до складу створеної тоді провінції після окупації міста румунськими військами [58, с. 180]. Разом взяте, це сформувало собою величезний простір у майже 100 тис. квадратних км [59, арк. 2], який включав до його складу значні частини нинішньої Одеської (Ананьївський, Балтський, Березівський, Одеський, Овідіопільський райони), Вінницької (Ямпільський, Могилівський, Тульчинський) та Миколаївської областей України (Первомайський та Очаківський райони), а також Дубоссарський, Рибницький і Тираспольський райони Придністров'я.

Там було встановлено тимчасову румунську адміністрацію – так зване «Врядування Трансністрії» на чолі з губернатором Г. Алексяну, призначеного румунським кондукетором (аналог німецького фюрера та італійського дуче) І. Антонеску на цю посаду 17 липня 1941 р. Як зазначалося вище, Г. Алексяну був визнаним на той час в Румунії не лише одним з кращих фахівців з адміністративного права, але й активним ворогом українців.

Тому людина з такими підходами і принципами стала вкрай потрібна румунському кондукетору.

Водночас, оприлюдненні невідомі раніше документи про діяльність І. Антонеску переконливо доводять, що він особисто та керований ним злочинний уряд задовго до початку Великої Вітчизняної війни чітко сформулював власні агресивні плани щодо українських земель Дністровсько-Бузького межиріччя. Так, у Пам'ятній записці кондукетора до фюрера від 23 квітня 1941 р., за словами М. Антонеску, «ми уточнили права румунів щодо населення Трансністрії» [60, р. 327], що яскраво розкриває окупаційну сутність політики Румунії того часу щодо українських територій ще до початку війни.

Проблематика українських земель Дністровсько-Бузького межиріччя особливо активно стала розглядатися на засіданнях Ради міністрів Румунії із підходами румунських окупаційних військ до Дністра у серпні 1941 р. Зокрема, відповідні доповіді були заслухані на засіданнях від 7, 20 та 26 серпня того року, а 5 вересня сам І. Антонеску зазначив таке: «Фюрер, у листі, що надіслав мені, просив, чи я зможу взяти на себе військову охорону території півдня України, охоплену між Дністром та Дніпром... Природно, що я не міг відмовити у цьому проханні. Проте, погодився лише на половину. Я сказав: беру на себе військову охорону всього регіону між Дністром та Дніпром, але врядування та організацію економічного життя беру на себе лише у частині, яка простирається між Бугом і Дністром, тобто у Трансністрії...» [61, р. 569].

Водночас, до практичного виправдання та теоретичного обґрунтування загарбницьких дій тодішнього військового диктатора – маршала І. Антонеску та його злочинного оточення щодо цих суто українських територій активно

підключилися румунські історики того часу. На хвилі пануючих на початку '40-х років минулого століття в сусідній країні настроїв і реваншистських планів вони чимало зробили, щоб «знайти наукові докази» для обґрунтування територіальних домагань Румунії не лише на Бессарабію та Північну Буковину, але й на території, що розтягалися на схід від Дністра. Так, у грудні 1941 р. в Бухаресті відбулася спеціальна конференція румунських істориків, присвячена визначенню їх баченню минулого цих просторів, на якій відомий на той час історик-академік К. Джуреску в доповіді «Молдовське населення в гирлі Дніпра і Бугу в XVII–XVIII століттях» відверто стверджував: «Під Україною слід розуміти лише північну територію з центром у місті Київ... землі, розташовані на схід від Дністра, були заселені сотні років тому румунами, що й дає нам сьогодні безперечне право на цей регіон». Особливо наполегливо працював на цьому напрямі професор та, як зазначалося вище, один з ректорів Чернівецького університету міжвоєнного періоду І. Ністор, який, спекуюючи на окремі географічні й топонімічні назви, а також на прізвища молдован-переселенців до Дністровсько-Бузьського регіону часів царської Росії, у своїх працях – «Історія румунів Трансністрії», «Румуни за Дністром», «Трансністрианські румуни», «Давність румунських поселень за Дністром» тощо, активно просував ідею про те, що ці українські території належать румунам [62, с. 15] .

Вже 16 грудня 1941 р. І. Антонеску, як свідчать документи Федеральної служби безпеки Російської Федерації, опубліковані у перекладі румунською мовою 2006 р., давав прямі вказівки губернатору Трансністрії Г. Алексану такого змісту: «Працюйте там так, нібито Румунія встановила свою владу над цими територіями на два мільйона років...

Ви там є сувереном... Якщо справи у Трансністрії не підуть добре, то відповідати будете ви. Базою там є сільське господарство. Якщо селянин не виходить на роботу, то виводи його навіть за допомогою кули. Для цього тобі не потрібні мої повноваження. Я їм зробив послугу, щоб їх врятувати, а якщо вони цього не зрозуміли, то я використовую по відношенню до них нагайку як до тварин» [63, р. 47].

Проте не лише для переселених до регіону євреїв та циган, які чудом виживали після їх важких піших переходів та масового знищення, але й для місцевого населення Трансністрії, була введена система примусової роботи. Крім того, з просуванням румунських військ на схід зростала кількість радянських військовополонених, дешева праця яких стала використовуватися у більшості економічних суб'єктах окупованої румунами території. Розпорядженням Г. Алексяну № 55 від 14 березня 1942 р. колишні колгоспи було перетворено на «трудоі громади, члени яких групувалися за сімейним та сусідським принципом, формуючи трудові бригади» [64, р. 142], а радгоспи – у державні ферми із примусовим закріпленням населення навколишніх сіл відстанню до 20 км в якості мобілізованої робочої сили. Все це, разом з низкою оплатою за важкий труд, яка до того ж видавалося як правило натурою (щоденна норма хліба на одну людину на території Трансністрії складала 200 грам), започаткуванням процесу вивезення робочої сили з регіону до Німеччини та Румунії тощо викликало масове невдоволення як місцевих мешканців, так і переселенців, результатом чого стало посилення партизанської боротьби, саботажу, диверсій тощо.

Але такі форм супротиву призводили до масових арештів, розстрілів, а також ув'язнення чимало мирних українських громадян у концентраційних таборах. Одним з найбільших з них розміщувався у с. Богданівка Доманівського району Одеської області, де в умовах сурової зими 1941–1942 рр. було сконцентровано до 55 тис. осіб. За свідками колишнього ув'язненого цього табору Ф. Климова, «...умови життя лагерників були жахливі: у свинарнику, де раніше розміщували 200 свиней, знаходилися приблизно 2 тис. осіб. Замість підстилки для свиней залишилася лише запряла солома, на якій лежали люди, а багато з них, у тому числі старики і діти, перебували на вулиці під відкритим небом» [65, арк. 413]. Інтернованих позбували мінімальних норм харчування та питної води. Тих, хто намагався діставати хоча б капусту, буряк або воду поза межами табору жорстоко били або розстрілювали. Користуючись готовністю затриманих віддавати найцінніше за шматок хліба, керівництво таборів або повітів періодично влаштовували хитрі трюки з метою виявлення незнайдених під час попередніх обшуків золотих виробів та особистих речей. Так, префект (керівник повіту у Трансністрії) Голтянського повіту – нинішнього Первомайського району М. Ісопеску, прибувши до с. Богданівка, наказав місцевому населенню завести до табору свіжого хліба, якого він особисто, у присутності офіцера-охоронця, пороздавав лише взамін на золоті вироби та інші коштовності еквівалентністю у 5 золотих карбованців за 500 грам [66, арк. 414], частина з яких потрапляла до губернатора. Слід зазначити, що Народний трибунал Румунії, засуджуючи у 1946 р. А. Алексяну, не випадково інкримінував йому, крім іншого, й те, що із зібраних у Трансністрії зазначеним вище шляхом цінностей він не

лише залишав собі левову долю, але й, у свою чергу, часто передавав до Бухареста дорогі подарунки, призначені для впливових осіб та керівників більш високого рангу [67, р. 344]. Наприклад, губернатор сам визнав, що лише на адресу тодішньої благочинної організації «Патронаж», якою керувала Марія Антонеску – дружина кондукетора – надіслав з Трансністрії різноманітні матеріальні цінності загальним коштом у 400 млн. румунських лей, що, при всіх інфляційних процесах того часу, представляло собою значну суму [68, р. 62].

Виконуючи прямі вказівки кондукетора, Г. Алексяну за короткий час організував врядування Трансністрією як на центральному, так і на місцевому рівнях. Так, не без його участі 4 вересня 1941 р. при Раді міністрів Румунії було створено Військово-цивільний кабінет для адміністрації Бессарабії, Буковини і Трансністрії на чолі з генеральним секретарем Ради міністрів Румунії О. Вледеску – другом М. Антонеску та близьким соратником І. Антонеску [69, р. 84]. Так, у Трансністрії, під керівництвом військового коменданта, генерала Н. Мачіча, були розміщені та діяли протягом всього періоду окупації три румунські дивізії, а саме: на півночі, з центром у м. Тульчин Вінницької області – I дивізія під командуванням полковника А. Наста; у центрі регіону, у м. Балта – III дивізія під командуванням полковника Д. Поліхрона, а на півдні, з центром у м. Березівка – II дивізія під командуванням генерала П. Вледеску. Місто Одеса мало окремого коменданта – на початку румунської окупації ним був генерал Н. Глогожану, а після його гибелі – Н. Гінерару [70, р. 54]. Паралельно, у Дністровсько-Бузькому регіоні була заснована ціла система спеціалізованих управлінь, зокрема адміністративно-особового складу, юстиції, праці,

сільського господарства, промисловості, будівництва, лісів, внутрішньої торгівлі, фінансів, економіки, охорони здоров'я, аптек, освіти, культури, мистецтв, зв'язку, транспорту, Одеського порту – всього 27 таких адміністративних дирекцій [71, арк. 27]. Але всі вони призначалися не стільки для організації ефективного життя в регіоні, скільки для забезпечення масового вивезення сировини, продовольства та матеріальних цінностей до Румунії. Тому румунські окупанти не лише не поспішали ліквідувати вже сформовану радянську колгоспну систему ведення сільського господарства, але, навпаки, розпорядилися зберегти, як зазначалося у відповідному рішенні Г. Алексяну від 7 вересня 1941 р. «колгоспи і радгоспи до аграрної реформи в їх теперішній організації» [72, р. 45].

Вже 1 листопада 1941 р. Г. Алексяну доповідав І. Антонеску, що на підвідомчій йому території було відібрано і передано армії, а також відправлено до Румунії лише протягом жовтня місяця того ж року 25 тис. голів великої рогатої худоби, 20 тис. овець, тисячі тон пшениці, картоплі, проса, ячменю, вовни, шкіряної сировини тощо. Крім цього, у травні 1942 р. для системи магазинів «Трансністрія» у Бухаресті, які забезпечувалися за рахунок продуктів харчування, що походили з губернаторства, було відвантажено 16 вагонів продтоварів, у тому числі 2 млн. яєць, 12,5 т вершкового масла, 2,3 т бринзи, 4,3 т сала та риби тощо. Всього, до 1 січня 1943 р., за далеко не повними даними, з Трансністрії до Румунії було відправлено понад 16 тис. вагонів зерна, майже 2,4 тис. вагонів овочів, 3 611 вагонів фуражу, 30 362 голови худоби; за цей час румунська армія отримала: зерна – 21 254 вагони, продовольства – 18 737, фуражу – 41 123, овочів – 14 106 вагонів, худоби – 172 283 голів та птиці – 519 937 голів

[73, с. 297, 298]. А навесні 1943 р. у Бухаресті була проведена виставка товарів та виробів з Трансністрії, яка, за словами сучасного румунського історика К. Кіріцеску, «мала на меті довести багатства цієї провінції, а, особливо, хороші результати, досягнуті режимом врядування Александяну, зокрема у галузі харчової промисловості» [74, р. 62].

Крім цього, з перших днів окупації румунськими військами українських територій, під виглядом «трофеїв» у Румунію вивозилось практично все, що тільки можна було вивезти: до липня 1942 р. з Одеси було відправлено біля 4 тис. вагонів із «трофейним» майном, у тому числі з обладнанням дошкільних виховних закладів, шкіл, бібліотек та театрів міста. Наприклад, згідно з розпорядженням згаданого вище «управління мистецтв» Трансністрії, лише з Одеського театру опери та балету румунськими окупантами було вивезено всі театральні костюми та нотний матеріал, у тому числі понад 100 опер та 15 балетів. Саме приміщення театру, як відомо, було заміновано і лише оперативний наступ радянських військ приборкали доведення цієї операції до трагічного завершення.

Масово вивозилися і промислові об'єкти, техніка, обладнання та транспортні засоби. Зокрема, з Одеси була демонтована та вивезена до Румунії нова електростанція, а наприкінці румунської окупації міста – навіть рійки, на яких певний час після війни їздили трамваї у м. Констанца.

Водночас, румунська модель економічної експлуатації сільськогосподарського потенціалу українських земель між Дністром та Бугом відрізнялася тим, що крім задоволення потреб власної держави, Румунія мала виконувати ще й зобов'язання щодо поставок продовольства для союзницьких військ. Так, німецькій армії з Трансністрії було відправлено 9 017 вагонів зерна, 6 250 вагонів овочів,

93 174 голів худоби, 211 072 голів птиці тощо. У свою чергу, італійське військо отримало 15 935 голів худоби, 53 260 голів птиці та багато іншого [75, с. 306].

У протоколах допитів А. Алексяну, які проводився органами СМЕРШ 22 та 29 березня 1945 р. у Москві, опубліковані, як зазначалося вище, ФСБ Росії, вміщуються узагальнені дані щодо бачення керівництвом Румунії ролі Трансністрії не лише як важливого постачальника продуктів харчування для потреб румунської армії та її союзників, але й як чужої території, придатної для тотального пограбування. Так, на запитання, чому ним, як губернатора нової провінції, надавалося привілейованої уваги аграрній сфері діяльності, Г. Алексяну відповів, що про це просив особисто І. Антонеску: «Інструктуючи мене перед виїздом до Трансністрії, Антонеску сказав мені, – повідомляв колишній губернатор, – щоб після прибуття до місця призначення треба буде займатися, насамперед, вирішенням проблем сільського господарства, з тим, щоб якомога скоріше я мав можливість відправити з Трансністрії сільгосппродукцію, так необхідну для Румунії та для румунської армії» [76, р. 136]. Все це системно робилося протягом вересня 1941–січня 1944 рр. самим Г. Алексяну, про що яскраво свідчать наведені вище статистичні дані. Проте на допиті він сам визнав, що така цифра як, наприклад, 75 тис. голів великої рогатої худоби, вивезеної з окупованої провінції, є зменшеною. Крім цього, він вперше зазначив, що організував відправку до Румунії або до союзницьких армій не менше 25 тис. коней, 30 тис. свиней, 100 тис. овець, понад 350 тис. домашньої птиці, а також 11 тис. ступнів з бджолами. Але уточнив, що після його звільнення з посади у січні 1944 р., «враховуючи близький відхід німецько-румунських сил з Трансністрії, під керів-

ництвом генерала Г. Потопяну відбулося масове вивезення всіх матеріальних благ. Якщо врахувати те, що реквізував Потопяну, та ці цифри значно збільшаться» [77, р. 138], – підсумував сам Г. Алексяну.

На одному з наступних допитів – від 29 березня 1945 р. – колишній губернатор також визнав масштабність організованого ним пограбування Трансністрії з точки зору наявної там на заключному етапі війни техніки та обладнання. У цьому контексті він чітко зазначив: «Всього, за весь період, протягом якого працював губернатором, з Трансністрії до Румунії було вивезено: 19 машинно-тракторних станцій з усім обладнанням і тракторним парком, 4 машинно-тракторних майстерні з усім обладнанням, 26 майстерень з ремонту сільськогосподарських машин з усім обладнанням, 2 400 тракторів, 8 комбайнів з усіма їх допоміжними агрегатами, а також багато машин із сортування продукції, тракторних плугів, борін тощо», але в якій кількості навесні 1945 року Г. Алексяну вже було важко згадати.

Проте він добре запам'ятав як до тієї ж Румунії з окупованої провінції було вивезено не лише унікальна технологія з виробництва рису, що для тих часів була рідкістю, але й весь задіяний до цього процесу персонал, серед яких було чимало місцевих українців. Губернатор також навів дані, які, завдяки відповідній роботі ФСБ РФ, лише через 60 років стали надбанням громадськості, а саме: восени 1943 р. була демонтована та вивезена до румунського придунайського міста Келерашь Одеська фабрика рибних консервів ім. «Калініна», до повіту Арад (західна Румунія) – консервна фабрика ім. «Ворошилова», до інших населених пунктів – Одеський завод шампан-

ських вин, Одеський маслозавод, Могильов-Подільська мармеладна фабрика тощо [78, р. 139–140].

В інформації секретаря Одеського обласного Компартії України А. Колибанова, підготовлену ним 13 квітня 1944 р. – тобто відразу після звільнення м. Одеса від румунсько-німецьких окупаційних військ, для ЦК КП(б)У є такі відомості: «...Порт порожній, всі судна виведені до Румунії... Повністю вивезено до Бухареста тролейбусний парк, а також значна частина пультманівських трамвайних моторних вагонів... Значна частина лабораторного обладнання ВУЗів вивезена до Румунії... Частина цінних музейних експонатів та книжкового фонду бібліотек..., все майно пошти вивезено...» [79, арк. 14].

Додаткові дані щодо масового пограбування міста румунськими окупаційними військами знаходимо і у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). Так, лише за короткий період червень-вересень 1945 р. серед повернутих з Румунії архівних документів були виявлені 1 897 письмових підтверджень реальних фактів вивезення з Одеси, наприклад, обладнання каучукового заводу – у 50-ти вагонах, фабрики ліпного мистецтва, міської типографії, шкільних майстерень та лабораторій, всього майна Інституту хірургії, пластики та онкології, монет із фонду нумізматики Одеського музею тощо [80, арк. 28].

Всьому цьому сприяла добре організована комплексна репресивна система військової присутності румунських властей у Трансністрії. Так, у протоколі допиту А. Алексяну, який проводився органами СМЕРШ 4 квітня 1945 р. у Москві, з цього питання зафіксовано наступне визнання самого колишнього губернатора: «Для підтримки внутрішнього порядку у Трансністрії, боротьби з парти-

занами та охорони узбережжя Чорного моря були задіяні чотири румунські дивізії, які підпорядкувалися вищому командуванню румунської армії. В Одесі та Тирасполі знаходилися військові трибунали, які засуджували і населення Трансністрії. Всі засудження, у тому числі і смертні вироки проходили через мене, а потім вони передавалися до Антонеску для підтвердження... У кожному повіті існували жандармські загони з 250–300 осіб. Їх обов'язком була підтримка правопорядку у повітах. Командири жандармських підрозділів були, водночас, і суддями. Всього діяли 13 таких трибуналів» [81, р. 141], тобто, скільки, як зазначалося вище, було і румунських повітів у Трансністрії.

Варто також нагадати, що на допитах як в Москві, так і в Бухаресті, Г. Алексяну намагався перевалити всю вину за політику Румунії у Трансністрії на маршала-злочинця І. Антонеску, якого він назвав «...головним винуватцем за окупаційну війну Румунії проти радянського Союзу, ... також за пограбування радянських підприємств та закладів, що було здійснено румунами на окупованій радянській території» [82, р. 51–52].

Але таке запізніле каяння не врятувало ні Г. Алексяну, ні І. Антонеску, як і ні М. Антонеску від Народного трибуналу Румунії, на виконання вироку якого всі ці троє злочинців Другої світової війни були розстріляні 1 червня 1946 р. Це була справедлива плата за те, що вони як ініціатори та організатори румунського «Врядування Трансністрії» не лише пограбувала цю українську територію, але й намагалася повністю позбавити її української ідентичності, насамперед, шляхом масової депортації до цього регіону молдован-переселенців часів царської Росії, чим, румунським окупаційним режимом переслідувалася чітка

мета: позбавлення слов'янського етносу в межах українського Дністровсько-Бузького міжріччя та надання цьому регіону штучно нав'язаного румунського етнічного характеру. Доказом цього може стати затверджені 26 січня 1943 р. особисто І. Антонеску за № 300 601 «Інструкції Державному підсекретаріату з питань румунізації, колонізації та інвентарю щодо репатріації румунського населення, яке знаходиться на схід від Дністра та Бугу». Пункт 5 цих інструкцій передбачав наступне: «Румуни, які були депортовані у більш далекі часи на схід від Бугу, можуть бути репатрійовані після серйозної перевірки, але до Трансністрії, де вони мають заснувати румунські села» [83, р. 143–144]. Це – лише одне з положень підсумкового документу, підготовленого за результатами дворічної діяльності тодішнього Центрального інституту статистики Румунії па чолі з С. Мануїле, який ще 15 жовтня 1941 р. вручив І. Антонеску спеціальний меморандум з питань етнічної чистки так званих румунських територій шляхом форсованого переселення слов'янського, насамперед українського населення на схід [84, р. 3–4]. Ним окупаційним режимом переслідувалася подвійна мета: позбавлення слов'янського етносу як в межах новоствореної провінції, так і на «споконвічних румунських територіях» Північної Буковини і Бессарабії. Так, І. Антонеску під час засідання Ради Міністрів Румунії від 8 липня 1941 р., зокрема заявив: «...я за прискорене виселення всього єврейського елемента з Бессарабії та Буковини, який має бути викинутий за кордоном. Я також за прискорене виселення українського елемента, який не має що тут шукати...» [85, р. 45].

Згідно із зазначеним меморандумом, за межами Румунії мали бути виселені не лише етнічні українці з приєднаних у 1918 році територій Бессарабії та Буковини, але й

з Дельти Дунаю, де, як відомо, нащадки українських козаків проживають з давніх часів. Пронизана профашистським духом концепція створення «етнічно однорідної Румунії, яка б охопила всіх румунів» шляхом «здійснення тотального обміну населенням» належало тодішньому директору Центрального інституту статистики Румунії С. Мануїле, який 15 жовтня 1941 р. вручив І. Антонеску спеціальний меморандум [86, р. 3–4], згідно з яким 991 265 етнічних українців та росіян/липован із зазначених вище території мали б бути примусово вислані за Дністром, а звільнені внаслідок такої операції території планувалося заселяти 800 тисячами румунами та молдованами, які на той час проживали в Україні та Росії. Як визнають самі румунські автори, «шляхом примусового обміну населення Україна мала б втратити після війни будь-яку можливість порушувати територіальні претензії до Румунії» (мається на увазі законні права на етнічні українські землі Північної Буковини, Північної та Південної Бессарабії), оскільки Україна, на їхню думку, як і у 1918 р., після Другої світової війни знову могла б використовувати етнічний чинник для відстоювання власних національних і територіальних інтересів. Для цього були серйозні підстави, які визнавалися самими офіційними органами влади Румунії того часу. Так, згідно з документами, 11 грудня 1941 р. керівництву та особовому складу тодішнього Міністерства внутрішніх справ Румунії була представлена спеціальна доповідь на 40 аркушах під назвою «Українська проблема». У цьому інформаційно-аналітичному матеріалі, зокрема зазначалося, що на території Румунії того часу за офіційними даними проживало «62 500 українців, згідно з українською статистикою – 1 млн. 200 тис., а насправді –

700 тис. осіб», а також, що «17 264 кв. км української території знаходиться в Румунії» [87].

Ініціатива С. Мануїле настільки підійшла І. Антонеску, що він виніс дане питання на декількох засіданнях Ради Міністрів Румунії, починаючи з 16 грудня 1941 р. [88, с. 472]. І лише військова поразка Німеччини під Курськом та вимушений прискорений відхід її союзників, у тому числі і Румунії, на Захід унеможливило реалізацію цих намірів щодо етнічної чистки румунської території від автохтонного українського етносу. Позиція І. Антонеску щодо українців чітко зафіксовано у матеріалах суду над ним у 1946 р., в яких наводилося його висловлювання початкового етапу війни про те, що він виступав «за форсоване виселення українського етносу з Бессарабії та Буковини» і що для цього «в історії не існувало більш вигідного моменту» [89].

Проте у ході Другої світової війни шовіністична політика правлячих кіл Румунії зазнала повний крах. Тверезомислячі сили країни влітку 1943 р. створили Патріотичний антигітлерівський фронт, політична платформа якого вимагала, зокрема, негайне звільнення усіх жертв фашистського терору, які знаходилися на той час у в'язницях і концтраційних таборах та припинення національного гноблення. У цьому контексті підкреслювалася необхідність забезпечення рівноправ'я для національних меншин, які продовжували знаходитися у румунському поневоленні. Вимагалось також покарати військових злочинців на чолі з І. Антонеску, які вбивали і грабували євреїв, молдаван, українців, росіян та інших [90, с. 371]. Страта І. Антонеску, М. Антонеску та Г. Алексяну відбулася 1 червня 1946 р.

У цьому контексті не можна не привернути увагу до спроби безпрецедентного рішення Апеляційного суду м. Бухарест від 15 грудня 2006 р. про перегляд Рішення Народного трибуналу Румунії від 17 травня 1946 р. щодо складу злочинності у військових діях І. Антонеску, 21-го члена Уряду Румунії періоду війни, спрямованих проти Радянського Союзу [91, р. 7], що означало б їх часткову реабілітацію. Проте, після півторарічних дебатів, 6 травня 2008 р. Вищий Касаційний суд Румунії (верховна судова інстанція Румунії) скасував зазначене вище рішення Апеляційного суду м. Бухарест щодо часткової реабілітації І. Антонеску. Це рішення є остаточним, і тому румунський маршал як військовий злочинець не може бути реабілітованим [92, р. 3].

Таким чином, національна політика усіх румунських урядів міжвоєнного періоду та часів Другої світової війни відрізнялася своєю спрямованістю на примусову асиміляцію етнічних українців, які поза своєї волі опинилися в межах Великої Румунії, а також на їх румунізацію на тимчасово окупованому румунськими військами в ході Великої Вітчизняної війни Дністровсько-Бузькому міжріччю. У діях і планах урядовців тих часів помітною була антиукраїнська складова цієї політики. Усвідомлення її особливостей та наслідків стає важливим чинником для подальшого аналізу становища етнічних українців в Румунії протягом народно-демократичного та соціалістичного устрою, а також перехідного періоду 1990–2007 рр.

ІІІ. ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТА СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РУМУНІЇ ПО ВІДНОШЕННЮ ДО АВТОХТОННИХ ЕТНІЧНИХ УКРАЇНЦІВ

У перші повоєнні роки, із врахуванням нової гео-стратегічної ситуації, яка настала в Європі та у світі в цілому після перемоги СРСР у Великій Вітчизняній війні, румунський уряд зробив помітні позитивні кроки на шляху демократичного вирішення національного питання. Так, у населених пунктах, де компактно проживали національні меншини, відкривалися школи і ліцеї рідною мовою навчання. Були здійсненні заходи з підготовки кадрів для роботи у цих навчальних закладах. Внаслідок конкретної роботи та уваги з боку центральних та місцевих органів влади Румунії, які діяли за умов перебування на території країни контингенту Радянської Армії (1944–1958 рр.) та під певним контролем з боку радників з СРСР, значно поживавилась культурно-освітня робота.

Насамперед, на основі схваленого у 1948 р. Великими Народними Зборами Румунії нового закону про реформування народної освіти, було введено обов'язкове початкове та неповне середнє навчання (7 класів) рідною мовою. Хоча за своєю формою нова система освіти в Румунії багато в чому копіювала радянську модель, по суті вона дала позитивний результат – практично в усіх населених пунктах, де проживали українці – від великих сіл до маленьких гірських хуторах, були засновані українські

школи. Так, з 1948 р. по 1960 р. в українських селах Румунії діяло 116 різної комплектності українських шкіл, 4 українські ліцеї: у мм. Сігету Мармаціей, Тулча, Сучава, Сірет, які готували вчителів для шкіл з українською мовою навчання. Крім цього, у 1952 р. на філологічному факультеті Бухарестського університету було засновано українське відділення[93, р. 4], яке відіграло виключно позитивну роль у підготовці цілої плеяди викладачів української мови та літератури для роботи у системі румунської освіти наступні роки.

Слід зазначити, що протягом цього періоду процес впровадження українського шкільництва в Румунії супроводжувався навіть певними елементами «позитивної дискримінації». Так, випускникам українських семирічних шкіл рекомендувалося продовжувати навчання в українських середніх навчальних закладах або у згаданих вище українських ліцеях. Найкращі випускники ліцеїв мали можливість на пільгових засадах поступати до українського відділення Бухарестського університету. При всій примусовості такої політики, на тому етапі вона відіграла позитивну роль, забезпечуючи умови для отримання освіти українською мовою в системі початкова/середня школа – ліцей – вищий навчальний заклад.

Паралельно, в Румунії відбувалося піднесення культурної діяльності, зародилася українська література, стали друкуватися книги українською мовою, авторами яких були представники молоді української інтелігенції. Значну роль у відродженні національної ідентичності українців у Румунії на першому етапі відігравали представники української інтелігенції старшого покоління, які не забули національні корені, всупереч примусовій румунізації у міжвоєнний період. Не маючи можливостей проявити себе

тоді, висококваліфіковані кадри українського походження, у тому числі і біженці 1940 та 1944 років з території Північної Буковини, опинилися у вигідній ситуації, коли їх фаховий потенціал та знання української мови стали потрібними суспільству. Завдяки їм, наприклад, у новостворених українських навчальних закладах стало можливим достатньо швидко організувати викладання не лише української мови та літератури, але й інших предметів рідною мовою, що в Румунії робилося вперше.

Сприятливу роль, за умов існуючого тоді контролю румунського суспільства з боку Москви, мало і те, що місцеві українці, традиційно називаючи себе «руськими», а мову, якою вони говорили – «руською» (що не мало нічого спільного з визначеннями «росіяни» та «російська»), сприймалися лояльними Радянському Союзу представниками органів влади в Румунії як носії інтересів СРСР, отримуючи відповідну підтримку.

Певний внесок у процес відродження українства в Румунії зробила двотижнева газета «Новий вік», що почала виходити українською мовою з травня 1949 р. і до її перейменування на «Вільне слово» у 1990 р., фактично була єдиним періодичним виданням, на сторінках якого українська інтелігенція мала можливість друкувати власні статті та матеріали рідною мовою.

Крім цього, у 40–50-ті роки в Румунії почали видаватися українською мовою шкільні підручники, художня та суспільно-політична література. Твори поетів О. Мельничук (збірки «Цвіте життя скарбами» і «Славлю життя»), І. Шмуляка, Г. Клемпуша, В. Боршая, Ю. Павліша, П. Шовкалюка, прозаїків І. Федька, С. Яцентюка, К. Регуша та інших письменників та поетів стали відомими не лише в Румунії, але й за її межами. Це був зародковий період та

час процвітання української літератури в Румунії, а імена перших першопрохідців на цій ниві назавжди увійшли до історії української творчості у цій країні.

У місцевостях, де компактно проживали українці, були відкриті клуби і українські бібліотеки. При них працювали хорові, драматичні та інші самодіяльні колективи, що користувались популярністю. Наприклад, всього через два роки після заснування української школи у с. Іпотешть тодішньої Сучавської області (до 1968 р. з адміністративної точки зору територія Румунії ділилася на області та райони за радянською системою), за участі учнів старших класів, вчителів та місцевої молоді на сцені будинку культури під керівництвом викладачки української мови О. Чіберяк успішно пройшла вистава «Наталка Полтавка» І. Котляревського, у самій Сучаві – викладач історії М. Чередарик вперше представив глядачам «Весілля у Гончарівці», а в українських населених пунктах Сірет, Негостина, Мілішівці, Руськова, Верхні Поляни тощо викладачі-ентузіаста М. Михайчук, А. Петрашук, П. Вітвицький, І. Керстюк, Богдан, Валентина, Ольга та Софья Яричевські і багато інші ставили на сценах місцевих клубів твори Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки та О. Кобилянської [94, р. 5].

Відчутною була системна допомога українцям Румунії з боку України, звідки передавалися підручники, методичні посібники, художня література. Протягом перших років впровадження українського шкільництва в Румунії, на початку навчального року переважна частина учнів відповідних шкіл безкоштовно отримувала високоякісні як за змістом, так і за оформленням підручники, що сприяло формуванню позитивного іміджу України як історичної Батьківщини всіх українців. До новостворених навчальних

закладів періодично прибували досвідчені фахівці-педагоги не лише з української мови та літератури, але й з інших предметів. У 1948 р. українська сторона частково взяла на себе проведення ремонту, облаштування та обладнання приміщення для педагогічного ліцею у м. Сігету Мармаціей. Крім того, до України періодично приїжджали на стажування та підвищення кваліфікації викладачі не лише зазначених вище ліцеїв, але й вчителі десятків середніх і початкових шкіл, в яких українська мова та література викладалася як окремий навчальний предмет.

Негативними аспектами активного процесу відродження українства виявилися застереження подвійного характеру, які виникли на початку 50-х років: з одного боку, у представників румунської влади із-за можливого виникнення сепаратистських настроїв у середовищі української громади Румунії, а з іншого – у самих українців, не без зовнішнього інспірування, що їх готують, нібито, до масової депортації до Радянського Союзу. З часом відповідні чутки не виправдалися, але для частини українців Румунії вони стали реальним мотивом для відмови від власної національності, що з часом дало їм можливість більш легко інтегруватися у румунське суспільство, а по суті – призвело до їх повної румунізації. Свідченням цього є наявність в структурах місцевих і центральних органів державної влади, політичного, економічного, культурного і духовного життя сучасної Румунії десятків тисяч прізвищ із закінченнями на «-юк», «-ук», «-енко/енку», «-вич», «-цький» тощо, характерних для української антропоніміки, але носії яких наразі не володіють рідною мовою та заперечують будь-які зв'язки з українським етносом.

Слід зазначити, що в 40–50-х рр. минулого століття

відбувалося бурхливе національне відродження і інших слов'янських народностей, які проживали на території Румунії. Так, у 1946 р. відбувся перший з'їзд Союзу слов'янських культурно-демократичних об'єднань, який обрав керівниками цієї організації православного протоієрея М. Ніколіча і депутата румунського парламенту М. Годорова, сербів за національністю. Союз слов'янських культурно-демократичних об'єднань влітку 1948 р. складався з 61 первинної організації та 4 обласних комітетів. Діяльність організацій культури слов'янських народів у Румунії особливо пошавилась наприкінці 1947 – на початку 1948 рр. Представники південнослов'янських національних меншин в Румунії досі називають цей час «золотим періодом» і «сто вісімдесятьма незабутніми днями свободи і національного рівноправ'я» [95, с. 21]. Проте все це доводило лише тимчасову готовність румунської влади того часу до конкретних дій, спрямованих на відродження національних меншин у цілому та слов'янських зокрема.

Важливим моментом у формуванні національної політики і міжнаціональних відносин у Румунії на початку 50-х років було прийняття Конституції 1952 р. [96] Вона гарантувала громадянам Румунії, незалежно від національності і раси, повне рівноправ'я в усіх областях господарського, політичного і культурного життя. Згідно з Конституцією, угорці Румунії, наприклад, отримали право на створення Угорської автономної області (УАО), що повинно було відкрити нову сторінку у напружених до того стосунках між румунами та угорцями Румунії.

Проте слід зазначити, що міжетнічні відносини Румунії у цей період формувалась під значним впливом сталінської національної політики. Як відомо, у серпні

1948 р. почався відкритий конфлікт між Й. Сталіном і югославським керівником Б. Тіто. Резолюція Інформбюро «Про становище у Комуністичній партії Югославії» призвела до загострення міждержавних відносин тодішньої Федеративної Народної Республіки Югославії з СРСР і країнами народної демократії, в тому числі з Румунією. Румунські сталіністи, у їх бажанні доводити відданість Москві, невідкладно підключилися до антиюгославської кампанії, розгорнувши масові репресії проти південнославської меншини усередині країни. В результаті їх проведення постраждало чимало керівників і активістів Союзу слов'янських культурно-демократичних об'єднань. Зокрема, в селах румунського Банату з південно-слов'янським населенням, де з кінця XIX століття проживає і чисельна українська громада, у 1949 р. було введено комендантську годину, проводилися масові обшуки і арешти, від яких постраждали і етнічні українці.

Особливо складне становище склалося у прикордонних з Югославією селах, з яких чисельні мешканці, у тому числі й українці, нелегально переходили державний кордон, проти чого румунська сторона впроваджувала суворі санкції. Так, за знищення однієї особи, яка намагалася переходити до сусідньої Югославії, румунські прикордонники одержували премію у 5 тис. лей та місячну відпустку [97, с. 19]. Протягом 1950–1951 рр. Бухарестський військовий трибунал засудив до різних мір покарання, у тому числі до самого суворого, всіх керівників югославських організацій на чолі з М. Годоровим. У 1952 р. був ліквідований і сам Союз слов'янських культурно-демократичних об'єднань. Відповідні судові процеси у Бухаресті та пов'язані з ними репресивні заходи у Тімішоарі стали по суті політичною підготовкою до

наступної масової депортації мешканців з Банату, серед яких виявилось чимало етнічних українців. Депортація розпочалась 10 червня 1951 р. і проводилась протягом 10 наступних днів. Під приводом необхідності «зміцнення» кордону з Югославією, у західно-румунські населенні пункти було введено підрозділи румунської армії. За їхньої допомоги, місцеві органи влади незабаром вивезли до придунайських болотистих місцевостей східної Румунії (Добруджі) не лише представників південнославських народів, а й значну частину українського населення Банату. Більшість депортованих використовувалася як дешева робоча сила на спорудженні каналу Дунай – Чорне море, задуманий за аналогією будівництва Біломорського каналу у Радянському Союзі. Внаслідок жакливих умов праці та життя, взимку 1951–1952 рр. у таборах Добруджі і Барагану (безлюдний на той час степний регіон у південно-східній частині Румунії) щоденно від голоду і холоду помирало у середньому по 10–15 чоловік [98, с. 19].

Проте, незважаючи на суперечливий характер національної політики румунської держави того часу, є підстави вважати, що цей період став першим етапом національного відродження етносів, які проживали на її території, у тому числі і українців.

Водночас, в ході формування так званої «незалежної політичної лінії», яка була проголошена квітневим (1964 р.) пленумом Центрального Комітету Румунської робочої партії (перейменована на 1X з'їзді у 1965 р. на Румунську комуністичну партію – РКП) стали переглядатися раніше сформульовані у партійних документах позиції з національного питання і міжнаціональних відносин. Офіційний початок перегляду цих питань знайшов відображення у документах 1X з'їзду РКП (липень 1965 р.). Так, у його

резолуції підкреслювалась необхідність «критичного аналізу рішень попередніх з'їздів партії», які містили «помилкові ідеї і тези з ряду важливих сторін тактики і стратегії партії з аграрного, національного та інших питань» [99, с. 271].

Ця загальна установка конкретизувалася в документах і матеріалах наступних з'їздів партії, національних конференцій РКП (1972 та 1988 рр.), ряду пленумів ЦК РКП, особливо червневого (1982 р.), з'їздів працівників політичного виховання і соціалістичної культури (червень 1976 р., відповідно червень 1982 р.), в багатьох виступах генерального секретаря РКП Н. Чаушеску. Так, Н. Чаушеску у доповіді, присвяченій 45-річчю створення РКП (травень 1966 р.), піддав критиці визначення Румунії багатонаціональною країною та висунув тезу про «унітарну національну державу» [100, с. 403].

Ці положення невідкладно реалізовувалися потужним партійно-державним пропагандистським апаратом, румунською історіографією, науково-педагогічним потенціалом країни, засобами масової інформації тощо. Вони знайшли втілення, насамперед, у законодавчих актах країни. Так, конституція Соціалістичної Республіки Румунії (СРР) 1965 р. не лише проголошувала Румунію соціалістичною країною, але й підкреслювала, що вона стала «унітарною національною державою» [101, с. 3].

Затверджуючи положення про «унітарну» румунську державу, основний закон країни 1965 р. не анулював рішення 1952 р. про створення Угорської автономної області. Проте симптоматичним стало те, що у цій конституції вже не згадувалося про право угорців на своє автономне утворення. Цей факт, на думку професора політичних наук Торонтського університету А. Брауна, був сприйнятий

представниками національних меншин як готовність уряду урізати не лише номінальні колективні права численної угорської меншини Румунії [102, с. 424], але й права менш численних етносів.

Зазначене положення знайшло відображення у схваленому у лютому 1968 р. на позачерговій сесії Вищих Національних Зборів СРР законі про введення нового адміністративно-територіального поділу Республіки і впорядкування сільських населених пунктів [103, с. 92]. Замість скасованого адміністративного поділу Румунії на 16 областей, до числа яких входила і Угорська автономна область, і 150 районів була введена нова адміністративно-територіальна одиниця – повіт. Таким чином, під приводом так званого «наближення керівництва до виробництва» з «урахуванням якісних змін, що мали місце у розвитку і розміщенні виробничих сил» [104, с. 92], УАО була ліквідована, а інші національні меншини, у тому числі й етнічні українці, які раніше компактно проживали в одній області, за новим адміністративно-територіальним розподілом опинилися в різних повітах, що сприяло їх прискореній асиміляції.

Угорцями Румунії це було сприйнято як порушення їх конституційних прав, а саме – статті 17 конституції СРР, згідно з якою будь-яка дія, спрямована на обмеження прав громадян, націоналістична і шовіністична пропаганда, розповсюдження расової або національної ненависті карається законом [105, с. 7].

Втім подальша ідеологічна трансформація національної політики Румунії тривала. Так, у резолюції Національної конференції РКП (1972 р.) «Про розвиток соціалістичної нації і вирішення національного питання у Соціалістичній Республіці Румунії» підкреслювалося, що «Руму-

нія є унітарною національною державою», в якій є і «спільно проживаючі національності» [106, с. 519]. Таким чином, у політичний, науковий і пропагандистський обіг вперше було введено термін «спільно проживаючі національності», який замінив поняття «національні меншини» [107, с. 611].

Слід підкреслити, що штучне введення у політичний словник Румунії поняття «спільно проживаючі національності» по суті позбавляло їх права на національно-територіальну або культурну автономію та стало новим кроком на шляху румунізації національних меншин країни. Починаючи з середини 60-х рр. ХХ століття, у жодному офіційному румунському документі не було навіть згадки про права національно-етнічних груп на ту чи іншу автономію.

За задумом румунського керівництва того часу, національно-культурну автономію національних меншин країни повинні були захищати Ради трудящих угорської, німецької, сербської та української національностей, які були створені у рамках Фронту демократії і соціалістичної єдності у 1968 р. Зокрема, у Бухаресті, скоріше для відволікання уваги від внутрішніх проблем, а не для вирішення відповідних питань по суті, було створено центральні ради трудящих угорської та німецької національностей. На повітовому рівні нараховувалось 14 рад трудящих угорської національності, 10 – німецької, 2 – сербської та лише 2 – української національності. Вони діяли при повітових комітетах РКП і не були підпорядковані центральним радам [108, с. 618–619].

Західні автори, зокрема А. Браун і М. Шафір, свого часу стверджували, що ці ради «були нічим іншим, як свідомо позбавленими влади і впливу органами» [109, с. 428; с. 158]. Залучення представників меншин до діяльності

подібних органів справедливо трактувалося західними дослідниками як «маніпуляція національними кадрами», що не могло мати успіху і підтримки серед меншин. На думку співробітниці Східморського університету (США) М. Фішер, «подібне просування представників меншин по ієрархічній драбині викликало підозру у своїх одноплемінників і недовіру у румунів, котрі були готові звинуватити їх у неповній лояльності» [110, с. 21].

Ради трудящих угорської, німецької, української та інших національностей, по суті, були ширмою для приховування асиміляторської політики, яку значно посилив тоталітарний режим Чаушеску по відношенню до національних меншин країни. У цьому контексті не випадковим був той факт, що діяльність республіканських рад трудящих угорської та німецької національностей – найбільш численних та добре організованих – відбувалася під безпосереднім контролем ЦК РКП.

Асиміляторська політика румунського керівництва того часу по відношенню до національних меншин проходила завуальовано, під гаслами «марксистсько-ленінського вирішення національного питання», «єдиних національних інтересів», «інтеграції всіх національностей Румунії в єдиний трудовий народ» тощо. Наприклад, у матеріалах XIII з'їзду РКП (листопад 1984 р.) зазначалось, що до 2000 р. мав консолідуватися «єдиний трудовий народ соціалістичної Румунії» [111, с. 44].

В документах останнього періоду діяльності РКП не лише підкреслювалось, що національна політика в Румунії «вирішена остаточно», але й стверджувалось, що в країні сформувалась «єдина соціалістична нація». Після XIII з'їзду РКП у політичний словник Румунії було введено нові терміни – «румун угорської національності», «румун

української національності», що стало другим кроком на шляху румунізації етнічних громад під час тоталітарного режиму Чаушеску. За таких умов пропагандистські заклики тих часів до «рішучої боротьби з будь-якими проявами націоналізму, антисемітизму та іншими формами приниження людини» не мали реального ґрунту в Румунії, де асиміляторська політика по відношенню до національних меншин проводилась цілеспрямовано та інтенсивно. Вона мала конкретні і різноманітні форми, зокрема обмеження участі національних меншин у суспільно-політичному та культурному житті країни, їх конституційного права на вільне використання рідної мови тощо.

На території всієї Румунії єдиною державною мовою завжди була виключно румунська. Діловодство в центральних та місцевих органах влади, на підприємствах і організаціях велося виключно румунською мовою. У період тоталітарного режиму Чаушеску в Румунії категорично було заборонено використання мов національних меншин на офіційних заходах, в громадському житті, скасовано двомовні вивіски та покажчики [112, с. 56]. Означене стало однією з причин того, що переважна частина наступних поколінь української громади Румунії фактично не могла вільно виступати рідною мовою. Проте, свого часу, румунські автори пояснювали це негативне явище тим, що для всіх громадян Румунії «знання румунської мови є об'єктивною необхідністю, з якою пов'язано забезпечення їх рівноправ'я» [113, с. 621].

Як відомо, навчання рідною мовою є ключовим моментом збереження національної ідентичності національних меншин та їх культури. Конституція СРР 1965 р. формально гарантувала «спільно проживаючим національностям вільне використання рідної мови, освіти усіх

ступенів, а також видання книг, газет і журналів рідною мовою» [114, с. 8]. Проте зміни у структурі освіти, які розпочалися наприкінці 50-х років, призвели до значного обмеження цих прав. Починаючи з 1960 р., «Статистичний щорічник Соціалістичної Республіки Румунії» перестав друкувати розділ «Освіта усіх ступенів мовами національних меншин». За офіційною статистикою, у 1958–1959 навчальному році в Румунії налічувалось 2 412 шкіл і відділень з викладанням мовами національних меншин, у тому числі 1 677 – з угорською мовою навчання, 396 – німецькою, 129 – українською, 25 – російською, 49 – сербською, 35 – словацькою, 40 – татарською, 24 – турецькою, 3 – єврейською і 34 – іншими мовами навчання [115, с. 290–291].

Починаючи з другої половини 60-х років, спостерігалася тенденція до скорочення числа шкіл і класів з угорською, німецькою, українською і іншими мовами навчання. Так, якщо у 1958–1959 навчальному році у Румунії нараховувалося 94 початкових, 30 семирічних шкіл і 5 теоретичних та педагогічних ліцеїв з українською мовою навчання (два у м. Сігету Мармаціей та по одному в Сіреті, Сучаві та Тулчі), в яких, відповідно, навчалось 7 567, 2 120, і 333 учнів, то наприкінці 80-х років вже не було жодної української школи [116, с. 290–293]. Наприкінці 50-х років було закрито два педагогічні ліцеї – у мм. Сірет і Тулча, які готували кадри для українських шкіл відповідних регіонів, а у 1967 р. перетворили на румунський і український ліцей у м. Сігету Мармаціей. Нова національна політика, з якою розпочався наприкінці 60-х років тривалий процес асиміляції українського етносу в Румунії, призвела у першій половині 70 років до повного зникнення українських навчальних закладів. Особливо

«посприяв» цьому дискримінаційний закон № 278/1973, який передбачав, зокрема, що для відкриття нового класу у початковій школі з національною (не румунською) мовою викладання потрібно було набрати не менше як 25 першокласників. Для середньої школи – мінімум для відкриття такого класу становив 36 учнів. Звичайно, в багатьох українських селах, де кількість населення становила 500–1000 жителів, набрати таку «мінімальну» кількість дітей було неможливо, тому навчання у школах більшості українських населених пунктів було переведено на румунську мову. Аналогічне становище склалося і в населених пунктах, де проживали представники інших національних меншин.

Водночас, протягом 70–80 рр. у Румунії було ухвалено ряд заходів, спрямованих на обмеження діяльності засобів масової інформації мовами національних меншин. У 1974 р., наприклад, румунський уряд прийняв рішення про зменшення формату деяких центральних і повітових газет, про зміну їх графіку випуску з щоденних на тижневики. На цей режим випуску були переведені і часописи національних меншин. Проте через короткий час періодичність румунських видань була відновлена, а газети національних меншин так і залишилися тижневиками.

Крім цього, у 1984 р. були припинені передачі центрального румунського телебачення угорською мовою. Офіційною мотивацією стала, нібито, гостра на той час потреба в «економії електроенергії». Через рік були припинені всі радіо- і телепередачі мовами національних меншин. Тоді ж були ліквідовані повітові радіостанції, які вели передачі мовами національних меншин, у тому числі українські редакції у мм. Ясси та Клуж-Напока.

Процесові поступової асиміляції національних меншин Румунії у значній мірі сприяла індустріалізація країни – явище, яке було характерне для всіх східноєвропейських держав упродовж 50–80 р. минулого століття. Це стосувалося, насамперед, незначних за чисельністю меншин, зокрема українців, болгар, сербів, словаків тощо. Чимала кількість українських селян, насамперед молодь, у цей час переїхала на постійне місце проживання до великих індустріальних центрів, поповнюючи лави робітників промисловості, будівництва, службовців, міняючи свій соціальний, а, з часом – і національний статус, остаточно відриваючись від основної маси рідної етнічної громади. Крім того, форсований процес індустріалізації і урбанізації у Румунії, на думку західних політологів, мав інший негативний аспект по відношенню до національних меншин, а саме – їх румунізацію у регіонах традиційного проживання шляхом цілеспрямованого відрядження та розміщення у середовищі етнічних німців, угорців, сербів, українців тощо «кваліфікованих службовців і фахівців», які представляли титульну націю. Їх завдання зводилося до імплементації румунської мови у відповідному національному середовищі. У цьому контексті слід зазначити, що, з початком практичного застосування зазначеної вище заборони використання національними меншинами їх рідної мови під час публічних заходів, присутність етнічних румунів у середовищі «спільно проживаючих національностей» суттєво сприяло румунізації останніх. Цей подвійний процес асиміляції національних меншин, у тому числі і українців, охопив всі регіони їх компактного проживання – Трансільванію, Банат, Мараморощину, Південну Буковину та Добруджу. Тут за відносно короткий час співвідношення національностей значно змінилося на

користь румунів. Румунізація Трансільванії, наприклад, на думку західного політолога Фішер-Галаць, мала за мету не лише досягнення чисельної переваги на користь румунів, але й зруйнування угорських культурних і соціальних цінностей, історично пов'язаних з Трансільванією .

Прискоренню процесу асиміляції національних меншин була покликана сприяти і так звана «Програма систематизації територій і населених пунктів», про яку офіційно було проголошено на початку 1988 р. Конкретні завдання цієї програми були визначені румунським лідером Н. Чаушеску в його промові на Конференції голів народних рад країни 3 березня 1988 р. Йшлося про невідомий до того часу в Румунії процес – укрупнення сільських комун (центрів, аналогічних в Україні сільським радам, до складу яких входило декілька сіл) шляхом скорочення загальної кількості сіл Румунії з 13 тис. до 5–6 тис., а також будівництво 558 міських агропромислових центрів. Згідно з цією Програмою, до 2000 р. в Румунії планувалося ліквідувати сільські комуни, населення яких складало менше 3 тис. осіб [117, с. 2]. У резолюції згаданої вище конференції зазначалося, що «систематизація комун і сіл буде здійснюватися у три етапи: 1990–1995–2000 роки» [118, с. 2].

Розпочата в Румунії масова руйнація сіл і примусове переселення їх мешканців у так звані «агропромислові центри» – новозбудовані населені пункти, на обмежену і концентровану територію, де споруджувалися три- або чотириповерхові житлові будинки, але з великими відхиленнями від затверджених самим Н. Чаушеску проектів (без централізованого опалення, води та каналізації) викликала велике невдоволення з боку румунських селян, які звикли до традиційного сільського укладу життя, і не

могла не привернути увагу зарубіжних засобів масової інформації та світової громадськості. Цю кампанію румунського уряду югославська преса того часу, наприклад, з іронією назвала «бульдозерною революцією». У резолюції, яку схвалили Державні збори Угорщини, зазначалося, що «Програма викликала в угорського населення почуття глибокого побоювання і занепокоєння», оскільки подібні заходи могли б призвести «до ліквідації малих сіл, де мешкають громадяни угорської, німецької та інших національностей... Знищення цінностей цих поселень означає непоправну втрату не лише для представників угорської, німецької та інших національностей, але й для румунського народу», – підкреслювалося в згаданій резолюції [119, с. 18]. Водночас, цей документ і заходи щодо його реалізації, були засуджені парламентами, політичними партіями, громадськими організаціями, представниками духовенства і політичними діячами багатьох зарубіжних країн, що підтвердило хибність суті Програми як у соціально-економічному, так і у національному плані.

Порушення прав національних меншин, поряд із падінням життєвого рівня румунського населення у 80-х рр., призвело до посилення еміграції угорців, німців, євреїв і представників інших національностей. Згідно з угорськими даними, починаючи з 1981 р., коли значно погіршилися соціально-економічні умови життя в Румунії з одночасним посиленням культу особи Н. Чаушеску і до 1987 р. до Угорщини прибуло майже 50 тис. румунських громадян, більшість з яких складала угорці за національністю. Лише у першому півріччі 1988 р. тимчасове посвідчення на проживання отримали понад 7 тис. румунських громадян, а документи ще на 10 тис. осіб перебували у стані розгляду [120, с. 2]. В інтерв'ю варшавський «Політиці» активні

діячі Ліги захисту прав людини в Румунії А. Корня та М. Беріндей, які емігрували з СРР, повідомили, що, починаючи з осені 1987 р., до Угорщини нелегально перебігло через румунсько-угорський державний кордон майже 40 тис. румунських громадян. Вони також повідомили, що румунські прикордонники без попередження відкривали вогонь по біженцях, внаслідок чого були численні жертви. Особливо багато їх було при переправі через р. Дунай з метою досягнення Югославії задля подальшого переїзду до країн Західної Європи. Так, в югославських придунайських населених пунктах Неготин, Кладово, Градишти тощо, – у другій половині 80-х рр. з'явилися цвинтарі, де були поховані румунські громадяни, які загинули при нелегальному перетині кордону між Румунією та колишньою Югославією [121, с. 13]. Серед них були і етнічні українці Румунії, особливо вихідці із західного регіону, які, на знак протесту проти нестерпних соціально-економічних умов життя та системного порушення прав людини, у тому числі і національних, залишали Румунію, сподіваючись на більш щасливе життя на Заході.

Таким чином, політика асиміляції і румунізації національних меншин, яка цілеспрямовано проводилася у період тоталітарного режиму Чаушеску, охопила всі сфери політичного, соціально-економічного, національного та культурного життя країни і призвела до загострення міжетнічних відносин, до масової міграції громадян Румунії угорської, німецької, єврейської, української та інших національностей. Етнічні меншини Румунії постійно зазнавали всіляких утисків з боку як партійно-державного апарату, так і румунського титульного населення, які всіляко намагалися примусити їх відмовлятися від своєї етнічної самобутності та розчинитися у масі румунів.

Цьому у значній мірі сприяла широка пропаганда у Румунії протягом другої половини 60–80-х років минулого століття так званої «нової історичної концепції формування та розвитку румунського народу», яка знайшла відображення у програмних документах РКП. В наукових працях і пропагандистських матеріалах того періоду значна увага надавалася розповсюдженню ідей про «прадавню єдину румунську націю», «етнічну чистоту» румунів – прямих нащадків симбіозу гето-даків і римських колоністів, про «етнічну єдність» східно-романських народів та їх «континуїтет» (безперервне існування) на території стародавньої Дакії. Згідно з цією концепцією румунських істориків, видатний цар місцевих гето-даків Бурбеста 2 500 років тому створив першу незалежну державу, яка охоплювала територію від Дунаю на Заході до Південного Бугу на Сході та від кордону з нинішньою Болгарією на півдні до Українського Прикарпаття на півночі.

Особливою віхою на цьому шляху став виступ Генерального секретаря РКП Н. Чаушеску на урочистостях з нагоди 45-річчя Компартії Румунії (7 травня 1966 р.). Виступ перетворився на своєрідну настанову, спрямовану на перегляд національної історії у світлі нових політичних та ідеологічних потреб нового на той час румунського керівництва [122, с. 16].

Аналіз численних статей та досліджень з історії Румунії, що з'явилися протягом 1966–1980 рр., довів, що деякі історичні та етнічні аргументи румунських дослідників того періоду фактично співпадали з фактами, які слугували ідеологічним обґрунтуванням експансіоністських прагнень королівської Румунії.

У 70-ті роки перегляд історії походження румунського народу і формування румунської нації продовжувався особ-

ливо інтенсивно. Новим імпульсом для цього послужила доповідь (3 листопада 1971 р.) Н. Чаушеску на пленумі ЦК РКП «Про програму Румунської комуністичної партії з вдосконалення ідеологічної діяльності, підвищення загального рівня пізнання і соціалістичного виховання мас, побудови відносин у румунському суспільстві на базі принципів соціалістичної і комуністичної етики і справедливості», а також його доповідь від 30 березня 1973 р. з нагоди 80-річчя I з'їзду Соціал-демократичної партії робітників Румунії [123, с. 21]. У доповіді фактично була дана вказівка щодо широкого використання документів і висловлювань тих діячів СДПРР (потім Соціалістичної партії Румунії), які свого часу підтримували ідею Великої Румунії. Зокрема, Н. Чаушеску зробив посилання на декларацію з національного питання від 13 лютого 1919 р. правого крила тимчасового виконкому СПР та тимчасової загальної комісії профспілок Румунії, оцінивши її як таку, що виражала волю всієї партії. Декларація вітала окупацію Бессарабії і Північної Буковини в 1918 р. та створення Великої Румунії.

Зазначені керівні вказівки знайшли безпосереднє відображення у працях румунських істориків, які вийшли у світ упродовж 70-х рр. Їх автори відстоювали теорію виключної самобутності походження румунського народу, його спадковість у карпатсько-дунайському регіоні. Вони доклали чимало зусиль для того, щоб довести виключність гето-даків, дако-римської цивілізації і культури над міграційними племенами і, перш за все, над слов'янами, стверджували, що ця вищість дозволила пращурам сучасних румунів вистояти проти варварів та асимілювати їх [124, с. 22]. Широка розробка подібних поглядів була своєрідною підготовкою до перетворення їх на офіційну концепцію партії. На основі рішення національної партій-

ної конференції (19–21 липня 1972 р.) була підготовлена Програма Румунської комуністичної партії з будівництва всебічно розвиненого соціалістичного суспільства і просування Румунії до комунізму, затверджена XI з'їздом РКП у листопаді 1974 р., в якій була закріплена нова історична концепція [125, с. 22].

З огляду на суть цієї ідеї, стала зрозумілим, що масова пропаганда «нової історичної концепції» була спрямована на формування у громадян Румунії, незалежно від їх етнічного походження, саме румунських націоналістичних почуттів, на оспівування «особливих», «виключних» рис «єдиної румунської нації», на виховання «національного духу», створення адекватної атмосфери для проведення потрібної тоталітарному режиму Чаушеску внутрішньої політики, у тому числі і стосовно національних меншин.

Крім того, у той же період румунська історіографія значну увагу надавала відродженню концепції «Великої Румунії», розробці теорії «континуїтету» румунів в карпатсько-дунайському регіоні, пошуку «аргументів» для висунування територіальних претензій до сусідніх країн, у тому числі до України [126].

Для імплементації зазначеного ідеологічний апарат РКП організував широкі пропагандистські кампанії, присвячені окремим подіям з історії Румунії. Вони проводились на основі підготовлених у централізованому порядку програм із залученням у відповідних заходах партійних і державних діячів усіх рангів, викладачів вищих навчальних закладів, вчителів, науковців, працівників засобів масової інформації, студентів, учнів і широких кіл громадськості. У країні мали місце численні наукові конференції і симпозіуми, організовувалися радіо- і телевізійні конкурси та вікторини на історичні теми, щорічно

проводився фестиваль «Кинтаря Роминіей» («Оспівування Румунії»), друкувалися сотні наукових і художніх книг, в яких продовжувалося виховання у душі безмежного само-вихваляння латинським походженням румунів, їх «виключної мужності і стійкості у боротьбі за незалежність і суверенітет країни протягом всієї її історії» та створення «єдиної національної румунської держави» [127]. Особлива роль у цьому плані належала спеціально заснованому у 1967 р. науково-популярному журналу «Магазин історик», на сторінках якого публікувалися матеріали, які тендерційно та багато у чому однобічно висвітлювали історію Румунії та її відносини із зарубіжними державами, у тому числі з Україною.

Отже, всі ці заходи сприяли формуванню у багатьох румунів націоналістичних почуттів. Втім націоналізм і шовінізм, на які розраховував режим Чаушеску у своїй внутрішній та зовнішній політиці, по суті, стали серед причин, що прискорили його повалення. «У феномена Чаушеску був не лише один коник – комунізм, але також і інший, не менш руйнівний за своїм впливом – націоналізм, вірніше, ультранаціоналізм, шовінізм, ксенофобія, антисемітизм. Щоб маніпулювати нами, Чаушеску грав не на комуністичних переконаннях, яких, правду кажучи, і не було, а на націоналістичних забобонах, які, на жаль, жили у серцях багатьох» [128, с. 4].

Таким чином, навіть румунські дослідники визнали, що націоналізм був одним з інструментів послідовної асиміляції національних меншин, які проживали в соціалістичні Румунії, у тому числі етнічних українців.

IV. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ СТАНОВИЩА ЕТНІЧНИХ УКРАЇНЦІВ У СУЧАСНІЙ РУМУНІЇ

Як свідчать дані проведених у повоєнні роки переписів населення румунів, кількість українців неухильно зменшувалася: з 60,5 тис. у 1956 р. до 54,4 тис. у 1977 р.

Слід підкреслити, що у багатьох селах Румунії українці називають себе руськими людьми, а мову свою – руською. До того ж, і румунське населення називає українців «рушь» (руськими людьми). Цією обставиною румунський науковець українського походження І. Робчук пояснював, чому у селах з корінним українським населенням (Арджел, Молдовиця, Молдова-Сулиця – Сучавського повіту; Руськово, Криве, Верхні Поляни, Вишня Рівна – повіту Марамуреш) матеріали перепису населення 1977 р. засвідчили представників «руської національності», які, безперечно, було не росіянами, а українцями. Він пояснював, що слово «руський» (у синтагмах: руські люди та руська мова) – в Румунії є звичайним синонімом до слова «український», яке зберігається до наших днів ще з періоду Київської Русі [129, с. 2].

Згаданий вище автор українського походження А. Шейчук, полемізуючи з румунськими прибічниками теорії міграції українців та їх малочисельності на території Румунії, стверджував у своїх наукових дослідженнях, що у Південній Буковині, наприклад, нараховувалося від 49,5 до 52-х тис. українців, але їх чисельність постійно зменшувалося у результаті незворотного процесу асиміляції,

який продовжувався і після падіння тоталітарного режиму Чаушеску. За його даними, у цьому регіоні країни налічувалося 58 населених пунктів, де українці склали більшість населення. У 7 місцевих населених пунктах вони, хоча знаходилися у меншості, продовжували зберігати рідну мову.

Якщо під час перепису населення 1992 р. у Сучавському повіті було зареєстровано 9 549 українців, то під час перепису 2002 р. їх чисельність зменшилася на 1 024 осіб [130, р. 29]. «Насправді нас тисяч за шістьдесят, – зазначив колишній голова Буковинської повітової організації СУР В. Цаповець. – Ми не віримо даним перепису, тому що він проводився з порушенням закону. Виходило так, що в чисто українському селі українці раптом стали румунами. До нас надходили скарги, що багатьох не хотіли записувати українцями...» [131]. Так, в українському селі Маріцей Сучавського повіту при загальній кількості населення у 1 753 осіб, українцями були записані 27 осіб (1,5%), хоча місцева організація СУР повідомила про те, що 90% населення села – українці за походженням. Проте примар цього населеного пункту та його заступник – румуни за національністю і недостатньо володіють українською мовою. На думку А. Шейчука, найбільшою проблемою українців Румунії – їх «поступова і незворотна асиміляція у велику румунську масу. І якщо до цього ще додамо оті дві основні характерні риси, властиві українському населенню цієї зони: майже цілковита відсутність національної свідомості та роздвоєна з постійною наявністю необґрунтованих комплексів національної другорядності та меншовартості, то отримуємо переконливу картину того, що відбувається усередині української

меншини південної частини Буковини», – справедливо підкреслював А. Шейчук [132, р. 29].

Іншим прикладом була ситуація щодо українського населення повіту Сату Маре, яке офіційно складало 1 362 осіб, проте, насправді було значно більшим. У 1930 р., наприклад, із загальної кількості населення повіту (301 105 осіб) українців налічувалося 3 439 чол. У 1992 р. чисельність населення повіту складала 400 789 осіб, з яких частина українців на той час вже становила лише 0,3%. Тобто, чисельність українського населення повіту скоротилася за наведений період на 2 037 осіб. На думку голови Сатумарської організації Союзу українців Румунії М. Мачокі, природним шляхом дійти таких результатів неможливо, оскільки народжуваність в українських сім'ях висока. Українці, за його словами, не зникли, а стали жертвою процесу асиміляції. Так, у м. Сату Маре за зазначений період було румунізовано 430 осіб українського походження. У прикордонному з Україною селі Халмеу у 1930 р. проживали 603 українця, а у 1992 р. їх залишилося лише п'ятеро. У іншому селі – Лазурі – у 1930 р. було 730 українців, а у 1992 р. їх налічувалося всього 10 осіб [133, с. 2].

У більш складному становищі перебували українці у повіті Тулча. Так, на думку кореспондента газети «Голос України» А. Марціновського, який у 2002 р. вдруге, відвідав місця компактного проживання етнічних українців Румунії та Республіки Молдова, «українські села Добруджі – Верхній Дунавець, Нижній Дунавець та Муригьол – є промовистою ілюстрацією цілком реальних для румунських українців перспектив. І, можна не сумніватися, перспектив для багатьох кого в Румунії дуже бажаних. Примаркомуни Мурігьол А. Аурел визнавав, що 70 відсотків мешканців у цих трьох селах є українцями. Проте, за даними

перепису населення 2002 р., із майже 2,5 тисяч чоловік українцями записалися всього 240 осіб. Як повідомила тодішня голова Тулчанської повітової організації СУР М. Карабін, село Караорман, в якому вона народилася, – повністю українське, лише не так давно там оселилася одна румунська сім'я. А за переписом вийшло – всі румуни» [134, с. 6].

Румунські автори українського походження пояснювали зменшення кількості українців Румунії тим, що багато з них з різних причин під час перепису населення не заявляли свою належність до української національності. Серед відповідних причин вони виокремлювали побоювання перед новими «демократичними інституціями румунської держави», серед яких А. Шейчук називав: префектуру [повітовий орган державної влади. – Автор.], раду, примарію [сільська рада. – Автор.], а також повітовий, муніципальний або міський шкільний інспекторати, школу, поліцію, тощо, оскільки ряд службовців цих владних структур відкрито або приховано симпатизували націонал-радикальним партіям країни.

Представники української громади неодноразово звертали увагу офіційної влади на той факт, що у деяких населених пунктах з майже повністю українським населенням, перепис 1992 р. українців не виявив. Означене було підтверджено під час проведення у 1998 р. соціологічного опитування українського населення Румунії у бесідах з мешканцями й представниками влади сіл Іпотешти та Семеничі Ботошанського повіту. У зазначених населених пунктах були відсутні заклади, призначені для задоволення національно-культурних запитів українців, однак, всупереч багатолітній примусовій асиміляції, 39,1% опитаних мешканців с. Семеничі, зокрема

виявили бажання, щоб їхні діти знали українську мову. Щоправда, лише 17,4% респондентів хотіли б, щоб їхні діти вивчали українську мову в початкових класах. У цьому населеному пункті лише 10,0% опитаних рідною назвали українську мову, 5,8% у сім'ї спілкувалися українською мовою, а ще 11,6% – українською та румунською [135, с. 5]. Подібна ситуація спостерігалася і в інших місцевостях компактного проживання українського етносу.

На думку І. Робчука, у скороченні чисельності українців Румунії під час перепису 1977 р. були винні не лише офіційні органи влади, але й саме українське населення деяких сіл. Дані перепису по окремих населених пунктах, які зберігаються у фондах Дирекції демографічної статистики, виявили, наприклад, що в українських селах Калинешти або Данила Сучавського повіту нестало жодного українця, тоді як у Балківцях і Негостині всі жителі записалися українцями [136, с. 2]. Всілякими утисками українців Румунії, як і представників інших національно-етнічних груп, режим Чаушеску примушував зрікатися рідного коріння. На продовження практики попередніх залякувань депортацією до СРСР, додалися інші методи румунізації етнічних українців, що призвело до такого явища: в країні з'явилися понад 3 тис. румунів, які визнали українську мову рідною. З іншого боку, 4 674 українців визнали рідною румунську мову, що, разом взяте, додатково підтвердив факт їх румунізації.

Серед негативних явищ в українському середовищі Румунії особливе місце посідало прагнення розколоти місцевих українців не лише шляхом створення різних організацій, а й за допомогою штучного розділення українського етносу. Так, порядок проведення та результати перепису

населення 2002 р. підтвердили, що в Румунії не відмовилися від минулої практики «вигадування» псевдоетносів. Переконливим свідченням цього стало те, що у відповідних матеріалах окремими національними меншинами виділені «русини» і «гуцули» [137, р. 11]. «Рутенська» і «гуцульська» меншини, на думку румунського професора українського походження, доктора К. Регуша, стало вигадкою вузького кола лідерів, породженою глибокими українофобськими почуттями. Політична мета «вигадування» псевдоетносів, очевидно, полягала у тому, щоб роз'єднати українську меншину в Румунії, за принципом «поділяй і володарюй» [138, с. 2].

Свідченням цього стала, зокрема, офіційна реєстрація Культурологічного Союзу рутенів Румунії (КСРР), створеного у липні 2000 р. Цей «союз» складався з 11 повітових філій, хоча, згідно з даними перепису населення 2002 р., у всій Румунії лише 263 особи назвали себе рутенами. Його голова брав участь у парламентських виборах і став депутатом Палати депутатів Парламенту Румунії від рутенів, паралельно з головою Союзу українців Румунії. Він відкрив власній парламентський офіс у м. Дева, де проживали лише 19 «рутенів». Маючи свого депутата у Парламенті, представник румунських «рутенів» автоматично став членом Ради національних меншин Румунії, а держава щорічно виділяла КСРР субсидії у понад 36 тис. доларів США [139, с. 78].

Як відомо, русини не є окремою національною меншиною, а лише субетносом українського народу. Назва русини (або рутени румунською мовою) – відміна від етноніму «українці» звуковою формою, але тотожна за своєю суттю. Ще у договорі 1649 р. між Козацькою державою Богдана Хмельницького і Польщею тодішня Україна

й українці називалися як «земля Руська», «народ руський», «звичаї руські». Похідна від слова Русь самоназва «русини» зберігалася у Західній Україні до початку ХХ ст., а на Закарпатті почала поступатися назві «українці» лише у 20-30 роках минулого століття. За часів Австро-Угорської імперії рутенами/русинами називали українців Буковини, Галичини та Закарпатської України, звідки ця самоназва розповсюдилася і на українців Мараморищини, яка на сьогодні входить до складу Румунії.

Крім цього, у 1994 р. у Сучаві було засновано та офіційно зареєстровано так званий Генеральний Союз Асоціацій гуцулів Румунії (ГСАГР). Пізніше керівники цього об'єднання намагалися увійти до складу Парламенту країни, однак спроба не вдалася. Гуцульський електорат не підтримав кандидатів ГСАГР. Привертає увагу, що члени рутенської та гуцульської організацій не визнавали себе українською спільнотою.

Отже, офіційне визнання «русинів» і «гуцулів» окремими від українців етнічними ідентичностями було не що інше, як спроба штучного «розмивання» української громади Румунії, що переслідувала мету її організаційного роздроблення та зменшення її ролі у румунському суспільстві.

У зв'язку з цим, А. Шейчук як автор низки наукових робіт, присвячених історії та сучасності українців Румунії, а також як один з лідерів Сучавської повітової організації Демократичного союзу українців Румунії порушив питання щодо необхідності офіційного звернення до Уряду Румунії з вимогою не виділяти на державному рівні в окремі етнічні групи «гуцулів» та «рутенів»/«русинів». На його думку, ці етноніми не мали б фігурувати під час майбутніх переписів населення Румунії [140, р. 171].

Слушні думки відносно етнічної належності гуцулів до українців містяться у документованій монографії кандидата історичних наук С. Попика «Українці в Австрії 1914–1918 [141, с. 116–125], а в Румунії такі відомі науковець К. Регуш свого часу написав чимало наукових праць про місцевих гуцулів, доводячи, що вони є таким же субетносом українського народу як і бойки, лемки тощо.

Цікавою у цьому плані позиції дотримувалися і угорці Румунії. Так, наполягаючи на необхідності прийняття Закону про статус національних меншин, заступник голови Демократичного союзу угорців Румунії, сенатор Є. Ковач Петер зазначав, що завдяки прийняттю змін та доповненням до Конституції Румунії [у жовтні 2003 р. – Автор.], основний закон нарешті дозволяв ухвалити такий документ, який мав дати чітке визначення національним меншинам та не допускати появи неіснуючих національних груп. Однак на практиці вони реєструвалися і просувалися зацікавленими політичними колами в органи законодавчої влади країни як додаткові інструменти для маніпуляції відповідними процесами, у тому числі для прийняття важливих політичних рішень [142].

Позиція та висловлювання румунських авторів українського походження підтвердили тезу про те, що процес асиміляції українців Румунії послідовно продовжувався, незважаючи на те, що у країні було схвалено низку законодавчих актів, які у тій чи іншій мірі забезпечували права та свободи національних меншин. Проте їх імплементація гальмувалася певними політичними силами на кшталт партії «Велика Румунія». Той факт, що троє румунів з десяти підтримали позицію ПВР а, у середньому, кожен п'ятий громадянин Румунії голосував за неї на виборах 1992, 1996, 2000 та 2004 рр., забезпечуючи їй високий

рейтинг [від 14 до 23% голосів. – Автор] та входження до 2008 р. до складу законодавчого органу Румунії яскраво віддзеркалював ситуацію у румунському соціумі відповідного періоду [143, р. 30].

Однією з відчутних проблем українців Румунії виявилося їх ізоляція одних від інших, внаслідок віддаленості регіонів їх компактного проживання. Як писав з цього приводу згаданий вище М. Михайлюк у статті «Скільки українців у Румунії і де вони проживають» (2006 р.), за винятком українців Мараморощини, Сучавщини, Банату, Арадського, Ботошанського, Галацького та Сатумарського повітів, а також столиці, решта українців не мали доступу до організованого СУР або ДСУР життя, до можливості отримання освіти рідною мовою, української преси, культурної діяльності, спілкування із співвітчизниками тощо [144, с. 5]. Від цього страждали, практично, етнічні українці, які дисперсно мешкали у 33-х повітах Румунії та які найбільше були піддані незворотному процесу асиміляції.

Слабкими залишалися й безпосередні контакти українців Румунії з історичною Батьківщиною. Так, 38,5% з числа респондентів під час опитування 1998 р. заявили, що ніколи не були в Україні. Хоча близьких родичів там мали 41,8%, лише 21,9% опитаних періодично перебували в Україні для зустрічі з ними. Важливу роль у підтримці зв'язків українців з історичною Батьківщиною відігравали міжособистісні стосунки з родичами та близькими друзями. Водночас, інші форми зв'язку, розвиток яких так чи інакше повинна стимулювати держава, зокрема, такі форми як освіта, робочі поїздки, культурні контакти тощо не набули достатнього поширення. Так, внаслідок того, що далеко не всі учні українського походження мали можливість брати участь у щорічних олімпіадах з української мо-

ви та літератури, переможці яких традиційно відвідували Україну, останнім часом виникла нова небезпечна тенденція, а саме: все більша частина учнів українського походження, у тому числі враховуючи і членство Румунії в ЄС, віддавали перевагу при виборі мов вивченню англійської, італійської, французької, іспанської тощо. Відтак, можливість відвідати Україну під час навчання, познайомитися із історичною Батьківщиною, що могло б стати неоцінімим стимулом для популяризації української мови та культури, значно звужувалася.

Переважна частина українського етносу Румунії проживало компактними поселеннями. Серед опитаних 61,8% мають у своєму близькому оточенні переважно українців, 18,3% – українців і румунів приблизно порівну, а 18,1% – представників інших національностей. Тому, природно, що в сім'ї та серед друзів більшість опитаних спілкувалися українською або українською і румунською мовами, незалежно від фаху, віку, рівня освіти. Окрім того, у 53,6% респондентів трудовий (учбовий) колективи склалися в основному з українців, у 33,3% – з представників інших національностей. Втім, незважаючи на переважно українське оточення на роботі, практично кожний другий опитаний спілкувався румунською мовою, а українською мовою – лише 18,9% респондентів [145, с. 50–51].

Таким чином, не дивлячись на компактність проживання українців Румунії, у більшості випадків мовою спілкування у трудових та навчальних колективах залишалася румунська мова. Це стало серйозною ознакою поглиблення асиміляційного процесу у середовищі українців Румунії.

1. Стан забезпечення прав української меншини Румунії на отримання освіти рідною мовою

Як відомо, про дотримання основних прав національних меншин у всьому світі висновки випливають з трьох наступних основних ознак: чи користуються їх представники своєю рідною мовою у процесі навчання, у судочинстві та у спілкуванні з урядовими органами країни проживання.

Стосовно першої із ознак, слід зазначити, що право на навчання рідною мовою представників національних меншин у Румунії гарантується Конституцією, на основі якої Парламент у червні 1995 р. прийняв «Закон про освіту» № 84/1995, в якому було включено спеціальний розділ XII «Освіта для осіб, які належать до національних меншин». Цим законом та іншими урядовими рішеннями, зокрема Терміновим розпорядженням Уряду № 36/1997, надрукованим у «Monitorul Oficial» № 152 від 14 липня 1997 р., та Законом № 151/1999, були передбачені відповідні умови і можливості реалізації права представників національних меншин на навчання рідною мовою «в усіх формах». Однак при цьому висувалося ряд вимог, що певною мірою обмежували такі можливості, а саме:

– по-перше, у статті 119 «Закону про освіту» було зафіксовано положення про те, що групи, класи, відділення або школи з навчанням мовою національних меншин могли бути організовані лише у залежності від місцевих потреб, згідно з поданими їх представниками заяв. Отже, організація навчання рідною мовою у місцях компактного проживання національних меншин не була обов'язковою;

– по-друге, такі навчальні дисципліни як географія та історія Румунії у системі середньої і вищої освіти вик-

ладалися виключно румунською мовою (стаття 120 «Закону про освіту», стаття 64 «Рішення Уряду про організацію та функціонування системи освіти в Румунії»);

– по-третє, навчальний процес у середніх спеціальних закладах і вузах країни здійснювався румунською мовою і лише при наявності можливостей допускалося засвоєння термінології рідною мовою (статті 122, 123 «Закону про освіту»).

Зазначене вище соціологічне опитування українського населення Румунії дало підстави стверджувати про незадовільний стан забезпечення освітніх запитів українців, зокрема, через відсутність шкіл з українською мовою викладання. Так, у навчальних закладах сіл Сучавського та Тулчанського повітів, де проводилося опитування, українська мова взагалі не вивчалася.

Згідно з даними, опублікованими шкільним інспектором Сучавського повіту у 1998/1999 навчальному році, загальна кількість учнів, які вивчали українську мову як навчальний предмет, становила 2 119 осіб, а у 2006 р. «приблизно 1800 учнів вивчали українську мову у 36 школах під опікою 44 педагогічних кадрів» [146, с. 4]. Таким чином, протягом 7 років кількість учнів, які вивчали українську мову як предмет, згідно з даними офіційної румунської статистики, скоротилася на 319 осіб.

Лише у 9-річних школах сіл Верхні Поляни, Валя Вішеу, Руськово та Вишня Рівна повіту Марамуреш існували так звані українські відділення, в яких незначна частина учбових предметів викладалася українською мовою. У місті Лугож (повіт Тіміш) єдиний в Румунії на початку 90-х років двомовний українсько-румунський дитячий садок та суботня школа функціонували практично завдяки ентузіазму прихожан місцевої Української православної

церкви ім. Святого Володимира, оскільки підтримка з боку румунської держави зводилася лише до оплати роботи одного вчителя, без будь-якого іншого забезпечення [147, с. 19].

Слід підкреслити, що навіть там, де були класи чи учні українського відділення з навчанням рідною мовою, навчальний процес відбувався з великими труднощами. Зокрема, в румунських загальнодержавних програмах вивчення української мови не включалося до обов'язкових річних навчальних планів загальноосвітніх шкіл, а проводилося факультативно у позаурочний час, чим автоматично свідомо створювалися передумови для нехтування та незадоволення потреб як вчителів, так і учнів, виходячи, насамперед, з життєвих інтересів громади. Тобто, фактично, відбувалося перевантаження шкільної програми за рахунок позапланових уроків з української мови, що негативно сприймалося як школярами, так і вчителями. Означене ніяк не заохочувало розвиток навчання українською мовою у країні. За інформацією Міністерства освіти та виховання Румунії у 1998/1999 навчальному році у всій країні на відділеннях з українською мовою викладання навчалися всього 500 учнів, а у 2006/2007 навчальному році ще менше – 207 учнів. Скорочувалася також мережа шкіл, де українська мова викладалася як предмет – їх у 2006/2007 навчальному році залишалося 63. Навіть у відновленому у 1997 р. у Румунії українському ліцеї ім. Т. Шевченка у м. Сігету Мармаціей рідною мовою викладалися від 40 до 60% предметів, у залежності від кадрового забезпечення. При цьому навіть ці дисципліни часто вивчалися за підручниками румунською мовою (з часом почастишали випадки, коли викладачі, через відсутність оригінальних українських підручників, вимушені

були перекладати українською мовою та адаптувати до української програми відповідні румунські підручники, що викликало незадоволеність самих викладачів та дискредитувало сутність системи освіти українською мовою) або з використанням відповідного дидактичного матеріалу з України, оскільки підручників рідною мовою у постсоціалістичній Румунії не було. Як відомо, український ліцей ім. Т. Шевченка у м. Сігету Мармаціей був заснований у 1948 р. Приміщення для нього побудовано зусиллями місцевого українського населення, а також за рахунок підтримку румунського уряду після Другої світової війни. На початковому етапі його діяльності висококваліфіковані педагогічні кадри, обладнання для навчального процесу, підручники та певна матеріально-фінансова допомога надходила з України. Завдяки цьому, за короткий час ліцей перетворився на престижний навчальний заклад загальнонаціонального значення, до якого охоче прагнула українська молодь того періоду. Протягом 1948–1966 рр. ліцей забезпечував навчання рідною мовою представників української національної меншини з різних регіонів Румунії. Його випускники складають основну частину сучасної української інтелігенції Румунії. На базі цього ліцею сформувався національно-культурний осередок, який став духовним центром українства всієї Румунії. Проте у 1966 р. цей ліцей, як і інші українські навчальні заклади, був закритий згідно з наказом Міністерства освіти Румунії, що відповідав етнічній політиці режиму Чаушеску, спрямованій на примусову румунізацію національних меншин Румунії.

Слід підкреслити, що надання українському ліцею ім. Т. Шевченка, відразу після відновлення його діяльності 1 жовтня 1997 р., практичної допомоги в отриманні під-

ручників, методичних посібників, художньої літератури, технічних засобів супроводження навчального процесу, забезпечення підвищення кваліфікації професорсько-викладацького корпусу стало пріоритетним напрямом для української сторони у цілому та окремих регіонів України зокрема. Так, отримані від Львівського Політехнічного університету комп'ютери, дозволили обладнати клас інформатики, який був відкритий 19 лютого 1999 р. під час офіційного візиту Міністра закордонних справ України Б. Тарасюка до Румунії. Протягом першого десятиліття постсоціалістичної Румунії, українська сторона декілька років поспіль організовувала направлення на літні курси в Україну викладачів ліцею-фахівців з українською мовою. За сприяння державних та приватних організацій України, також періодично проводилися безкоштовні поїздки груп найкращих учнів ліцею до історичної Батьківщини по місцях, пов'язаних з життям та діяльністю Т. Шевченка. Під час зазначених поїздок встановлювалися прямі зв'язки українського ліцею з навчальними закладами України, що у подальшому сприяло одержанню освіти в Україні випускників згаданого українського ліцею, розширенню його методичної та технічної бази тощо.

На жаль, нерідко подібні заходи використовувалися як нагода для відвідування України здебільшого як туристи [148, с. 24].

Говорячи про забезпечення педагогічними кадрами для викладання української мови у школах Сучавського повіту, А. Шейчук зазначав, що більшість випускників (понад 90%) українського відділення Національного коледжу ім. М. Емінеску міста Сучава, як і випускники учбових закладів у Чернівцях, спеціально були направлені на роботу до шкіл з румунською мовою викладання. Невипадково

керівництво Шкільного інспекторату Сучавського повіту відмовило представникам Демократичного союзу українців Румунії брати участь у дебатах, присвячених аналізу проблем місцевих українців в освітянській сфері та пошуку можливих рішень [149, с. 3].

Існувала також і гостра проблема працевлаштування випускників вищих навчальних закладів України, які після повернення до Румунії стикалися із суцільними труднощами працевлаштування, пов'язаними, формально, з необхідністю складання додаткових іспитів з румунської мови, проходження конкурсу професійної компетентності для титуляризації відповідного фахівця. Так, у статті «Куди іде українське шкільництво в Румунії?» колишній голова Союзу українців Румунії С. Ткачук писав: «Ми висилаємо учнів в Україну засвоїти різні фахи, а повертаючись до Румунії, вони не мають де викладати чи працювати...» [150, с. 6].

Крім цього, впровадження української мови у школах Сучавського повіту зустрічало чималий опір з боку деяких політичних діячів і громадських організацій. Як повідомляла газета «Вільне слово», у Редуцькій школі № 3 кімнату, в якій проходили уроки української мови, було перетворено на робочий кабінет місцевого партійного діяча, що послужило причиною для їх скасування. За рекомендацією однієї з партійних організацій м. Редуць керівництво школи № 4 постановило, щоб уроки української мови проводилися від 7 до 8 години ранку, тобто до початку занять [151, с. 2], що, безумовно, негативно позначилося на відвідуванні учнями уроків з української мови.

Надзвичайно складною залишалася ситуація із забезпеченням учнів підручниками рідною мовою. В усіх школах спостерігалася їх катастрофічна нестача, як правило, на

клас припадав від одного до трьох примірників. Нові підручники українською мовою не друкувалися з 1972 р., а для ліцейських класів (IX–XII) не видавалися взагалі [152, с. 25].

По суті, найбільш серйозною проблемою української громади Румунії завжди була відсутність цілісної системи освіти рідною мовою, яка би забезпечила виховання та навчання від дитячого садка до вищих навчальних закладів. У свою чергу, така ситуація негативно відобразилася на загальному освітньому рівні українців Румунії. Так, у цілому по країні, у 1992 р. на 1000 осіб віком понад 12 років вищу та середню освіти мали 717 румунських громадян. Серед українського етносу їх питома вага складала 623 особи, тобто майже на 100 осіб менше. Із загальної чисельності українського населення старше 12 років (52 442 осіб), у 1992 р. вищу освіту мали 917 осіб, 398 були випускниками постліцейських і професійно-технічних шкіл, 4 924 – ліцеїв, 5 165 – мали освіту, отриману в професійних школах, 21 886 осіб – мали середню освіту (8–10 класів, тобто закінчили гімназію, загальноосвітню школу та перший ступінь ліцею). 14 014 осіб – закінчили лише початкову школу, 310 – заявили, що не завершили процес навчання у школі, а 5 458 українців взагалі не навчалися у школі (до цієї категорії були включені особи, які заявили, що вони вміють писати і читати, не навчаючись у школі, ті, які вміють лише читати, а також категорія тих, що не вміють писати та читати). Середній показник по країні осіб з вищою освітою складав у 1992 р. 51 особу на 1000 жителів, а серед українців – лише 18 осіб. Таким чином, серед українців був зареєстрований найбільший відсоток (8,4%) неграмотних, у порівнянні із середнім показником по країні у 3,1%. Дві третини,

або 67,8% цієї категорії склали особи старшого віку (понад 60 років). Зрозуміло, що загальноосвітній рівень етнічних українців Румунії суттєво не змінився і після перепису 2002 р.

За 17 років постсоціалістичної Румунії владні структури не відкрили жодної дошкільної дитячої установи, як і жодної загальноосвітньої школи з українською мовою викладання. У 2005 р., внаслідок тривалої наполегливої роботи української сторони та вимагання від Румунії виконувати положення Протоколу III засідання Змішаної міждержавної Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, підписаного у грудні 2002 р. у м. Чернівці, один український клас [замість повнокровного українського ліцею. – Автор.] було засновано у ліцеї у м. Сірет. Відновити український ліцей у м. Тулча, як передбачали положення зазначеного вище Протоколу, не вдалося, у зв'язку з чим дане питання спеціально було винесено на обговорення президентами України та Румунії під час робочої зустрічі Глави Української держави до Румунії, яка відбулася 15 січня 2007 р. у м. Сігету Мармаціей.

Як зазначалося вище, українська мова та література як програмний навчальний предмет викладався в Румунії лише у 5 навчальних закладах, у той час як у 63 середніх школах (гімназіях) – факультативно, тобто добровільно, до або після уроків, що само по собі засвідчило їх неефективність.

У вищих навчальних закладах Румунії українська мова як предмет викладалася на відділеннях україністики кафедри слов'янських мов Бухарестського університету, де відповідний набір студентів (10 осіб) здійснювався раз на два роки, а також на відділеннях україністики при

кафедрах іноземних мов університетів міст Сучава та Клуж-Напока. Проте ці відділення, як довела практика їх функціонування, не виконували їх головного завдання – підготовку фахівців для діючої в Румунії мережі навчальних закладів, де українська мова та література викладалася як предмет. Причини цього були різні – від відсутності кваліфікованого професорсько-викладацького складу у відповідних вищих навчальних закладах, особливо у зв'язку з виходом на пенсію викладачів старшого покоління та браком підготовки протягом 17 постреволуційних років молодих спеціалістів-українознавців, до системи підбору кандидатів на навчання. Як показала практика, замість етнічних українців, до зазначених вище відділень часто набирали абітурієнтів-румунів, які не приходили конкурс на інші факультети та яким українська мова потрібна була лише як друга іноземна, яку вони не встигали досконало засвоїти за час навчання та якою у професійній діяльності не користувалися. Все це ще більше ускладнило забезпечення кваліфікованими кадрами румунські школи, де українська мова та література викладалася як предмет.

Отже, реальне забезпечення прав українців Румунії на отримання освіти рідною мовою суттєво відрізнялося від офіційно задекларованого. Це дало підстави говорити про неможливість відновлення цілісної системи освіти рідною мовою для української меншини, яка діяла у Румунії до середини 60-х років минулого століття, щорічно охоплюючи понад 10 тис. учнів [153, р. 290–293]. За даними цитованого соціологічного опитування, бажання вивчати, зберігати та передавати свою рідну мову в українців залишалось попри всі перепони. Не випадково, 89,8% опитуваних заявили, що хотіли б, щоб їхні діти володіли українською мовою, але на той час у 61,9% респондентів

діти навчалися у школах з румунською мовою навчання [154, с. 27].

Так, незмінний протягом 1990–2005 рр. колишній голова СУР С. Ткачук, говорячи про проблеми освіти рідною мовою, заявив, що, на його думку, діти представників української меншини повинні були навчатися, у першу чергу, мовою країни проживання, тобто румунською мовою. Більше того, будучи таким же незмінним депутатом Парламенту Румунії від української громади, С. Ткачук відверто писав у редакційній статті «Румунія та її меншини», надрукованої у румуномовній газеті СУР «Кур'єрул українця» №№ 88–89 за вересень 2001 р: «Уряд Румунії по-батьківськи піклується долею усіх меншин, вирішує їх прохання і забезпечує усім необхідним для самостійного розвитку і процвітання». За цих реалій уряд країни не поспівав з відкриттям шкіл з українською мовою навчання.

2. Доступ українців Румунії до культурної спадщини та інформації

Суттєвою проблемою українців у Румунії майже завжди була фактична відсутність бібліотек української книги, не кажучи про спеціалізовані торговельні точки, де їх можна було б придбати (див. наведену у додатку таблицю «Порівняльна характеристика забезпечення прав української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні»). У більшості населених пунктів компактного проживання українців відповідні бібліотеки «випадково згоріли» ще у середині 60-х років минулого століття. Іншим мотивом цілеспрямованого знищення сформованого протягом попередніх 20-ти років солідного фонду укра-

їнської книги стала відповідна кампанія боротьби з проявами сталінізму в культурі, коли, разом з виданнями ідеологічного характеру, масово нищилася українська класика, твори сучасних письменників України та цінні переклади українською мовою світових літераторів. У результаті невеликі бібліотеки залишилися лише при відповідних школах. Проте, фонди української літератури не поповнювали роками. До 2005 р. були лише незначні надходження творів місцевих українських літераторів [155, с. 26], насамперед, самого С. Ткачука.

Виходячи з цих обставин, заслуговує всілякої підтримки ініціатива державних адміністрацій і громадських організацій Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Одеської та Чернівецької областей України щодо поповнення фондів українських бібліотек Румунії творами популярних українських письменників.

Стан забезпечення інформаційних та культурних потреб української меншини в Румунії особливо незадовільним був протягом 40–80-х рр. минулого століття, коли в Румунії видавалася лише двотижнева газета «Новий вік».

Станом на 2007 р. в Румунії українською мовою виходили такі видання:

1. Культурно-просвітницький часопис Союзу українців Румунії «Вільне слово», заснований у 1990 р., головний редактор І. Ковач.

2. Часопис Союзу українців Румунії «Український вісник», заснований у 1993 р., головний редактор М. Михайлюк.

3. Літературно-культурний щомісячник українських письменників Румунії «Наш голос», заснований у 1991 р.,

починаючи з 2004 р. – журнал СУР, головний редактор І. Мойсей.

4. Кольоровий щомісячник Союзу українців Румунії для дітей «Дзвоник», заснований у 2007 р., головний редактор М. Корсюк.

Двомісячник Союзу українців Румунії «Кур'єрул українця», заснований у 1994 р., видавався румунською мовою спеціально для тієї частини українців, які з тієї чи іншої причини не вміли читати рідною мовою.

У свою чергу, Демократичний союз українців Румунії видавав, в залежності від наявності спонсорської підтримки, журнал культури українців Румунії та діаспори «Верховина» румунською мовою, а в середньому один раз на рік – також двомовний українсько-румунський журнал «Наша думка».

Проте слід відзначити, що ці видання випускалися незначними тиражами (до 1,5 тис. примірників), не розповсюджувалися ані за передплатою, ані у роздріб, а розсилалися безпосередньо центральними проводами СУР та ДСУР до місцевих організацій.

З іншого боку, чимало українців у Румунії вважали, що періодичність та зміст цих видань не задовольняли їх запити. Так, на думку А. Шейчука, їх зміст тривалий час характеризувався «постійними висловлюваннями почуттів хвали і подяки, адресованих керівництву Румунії та литтям бруду... на своїх опонентів... Чи може хтось показати хоч одну-однесенку критичну статтю, яка появилася друком у цих «салонних» публікаціях (протягом останніх 16 років), в якій було б об'єктивно трактовано катастрофічне становище духовного стану українців Південної Буковини?!» [156, с. 4].

Аналіз періодичних видань СУР показав, що за своїм змістом вони не завжди відповідали потребам українців, оскільки опубліковані на їх сторінках матеріали, до 2005 р., наприклад, здебільшого були присвячені літературним творам його голови С. Ткачука, і майже не торкалися гострих проблем щодо сучасного становища української громади в Румунії. Низький рівень змісту публікацій зазначених вище видань відштовхував і без того не численну їх читацьку аудиторію. Тривалий час ці видання, через публікації матеріалів упередженого змісту, фактично, функціонували як рупор колишнього голови СУР С. Ткачука та були зняряддям зведення його рахунків з опонентами.

Ситуація змінилася на кращу сторону при новому керівництві СУР, яке стало виділяти чимало коштів на видавничу справу.

На відміну від деяких інших національних меншин Румунії, українці не мали жодного національного видавництва, хоча у Союзі письменників Румунії було зареєстровано понад 30 письменників і поетів українського походження. Видання книг українською мовою тривалий час здійснювалося у державному видавництві «Критеріон», яке випускало літературу мовами національних меншин. З його закриттям, а також через природне старіння представників українських митців і за відсутності молодого покоління письменників та поетів українського походження, українська видавнича справа в Румунії значно скоротилася. Останнім часом, на замовлення Союзу українців Румунії, видавалися твори в основному місцевих літераторів.

За таких умов ефективною виявилася фінансова підтримка творчих проєктів науковців, письменників та поетів-українців Румунії з боку України. Так, лише у 2006 р.

за кошти бюджетної програми 1401150 «Заходи щодо встановлення зв'язків з українцям, які проживають за межами України», у Бухаресті з'явилася низка цінних робіт українською мовою, які роками не видавалися через відсутність коштів. Серед них слід назвати «Красознавчий словник-довідник» І. Добовича, збірку поезії М. Корсюка «Яйце-райце», книгу І. Рябошапки «Поетика колядок. Українські колядки у порівняльному євразійському контексті» тощо.

Аналізуючи проблеми доступу представників української меншини до видавничої справи та засобів масової інформації Румунії, А. Шейчук зазначав: «Ми переконані, що трактуючи такий сюжет, не робимо нічого іншого, як говоримо про якийсь безглуздий жарт: який доступ? Можна припускати, що в Румунії існує для української меншини реальний доступ до мас-медіа? На наш погляд, знаючи досить добре наше реальне становище, і цей важливий вектор виявляється румунською пародію, де головні ролі виконані спритно і натурально якимись прихвоснями, які походять з нашої меншини» [157, с. 4].

Для задоволення інформаційних запитів етнічних спільнот центральне румунське радіо на початку 90-х років запровадило 30-ти хвилину передачу румунською мовою. У 1999 р., за сприяння української сторони, на радіостанції повіту Тіміш була започаткована щомісячна (по 60 хвилин) радіопередача для українців, які компактно проживають в регіоні Банат, що на заході Румунії. Проте, нібито, через брак кадрів та коштів, перша передача зникла, у той час як для угорської і німецької меншин у Румунії такі радіопередачі і надалі існували як на центральному, так і на регіональному рівнях.

На регіональних радіостудіях міст Клуж Напока, Тімішоара, Решіца та Ясси виходили щотижневі 15–20 хвилинні радіопередачі українською мовою, всього 15,6 годин на рік. Проте, їх ефективність виявилася дуже низькою. Як підтвердили українці-учасники 10-го Фестивалю національних меншин Румунії, який відбувся 3 червня 2007 р. у м. Тімішоара, цих передач було явно недостатньо для задоволення інформаційних, культурних та духовних потреб відповідних регіональних українських громад Румунії. На думку одного з постійних слухачів цієї радіохвилі А. Шейчука, крім того, що «Радіо Ясси», наприклад, часто міняло час виходу в ефір передачі для представників української меншини, відповідна програма майже цілковито велася румунською мовою. Він підкреслював, що, коли мова йшла про українську меншину, справи переверталися на 180 градусів. Про який паритет можна говорити, – вважав він, якщо у Чернівецькій області для представників румунської меншини були передбачені щоденні радіо- і телевізійні передачі виключно румунською мовою.

Програмні телепередачі українською мовою в Румунії завжди були відсутні. По другому каналу центрального телебачення у середньому двічі на місяць транслиувалася 30-хвилинна програма «Конвєцуїрь» мовами національних меншин (всього 52 години на рік). Проте для українців, зокрема через відсутність кваліфікованого співробітника у відповідній редакції, тривалий час програми виходили вкрай рідко (2–3 рази на рік) і всі вони транслиувалися виключно румунською мовою. Показовим у цьому плані стало іронічне зауваження М. Михайлюка: «Можливо, вряди-годи українці бачать по національному телебаченню передачі про свій етнос, та, на жаль, вони, хоча під-

готовлені здібною тележурналістською, не ведуться українською мовою. В них тільки собака іноді гавкає по-українськи, чи якийсь чабан скаже кілька слів рідною мовою про своїх овечок» [158, с. 5]. Тобто, на румунському телебаченні передачі українською мовою фактично були відсутні, а ті, що передавалися протягом 1992–2006 рр. були малоефективними, оскільки велися румунською мовою і мало давали для підтримки мови і культурно-духовного життя українців. Починаючи з 2007 р. вони зовсім зникли у зв'язку із звільненням працівника редакції, відповідального за підготовку таких передач. Для порівняння слід зазначити, що для потреб угорської та німецької меншин на румунському телебаченні постійно виділявся окремий ефірний час.

Характерним для Румунії було те, що українська меншина не мала можливість отримати об'єктивну інформацію про Україну з румунських засобів масової інформації, оскільки вони здебільшого тенденційно висвітлювали її внутрішню і зовнішню політику, особливо з питань забезпечення прав і свобод національних меншин. Свідченням цього став багаторічний аналіз матеріалів, надрукованих як в центральних румунських газетах – «Роминія лібере», «Зіуа», «Евеніментул зілей», «Роминія Марє», «Кур'єрул націонал», «Курентул», так і в місцевих виданнях. Ось, наприклад, як оцінював зміст деяких румунських газет колишній голова Сучавського проводу СУР В. Цаповець у статті «Демократія по-румунськи», надрукованій у чернівецькій газеті «Час»: «Розуміючи демократію кожний по-своєму, будь-який зайда може собі дозволити збрехати на сторінках газет, чи безкарно написати провокаційний наклеп на нас або на Україну. Кожний «писака» може напаквілити все, що йому заманеться, не боячись, що

покарають. Особливо, розперезалась сучавська газета «Об'єктив – воча Сучавей», яка час від часу на своїх сторінках виливає бруд на нас, тенденційно і неправдиво висвітлює події, пов'язані з українською меншиною, а також «шпаргалка», яка називає себе «Жупину». Ця, у 46 номері від 26 листопада – 2 грудня 2002 р., вилила на сторінки (і не вперше) свою отруту на все українське, принижуючи Україну...» [159, с. 8].

На його ж думку, у Румунії продовжувалася «політика агресивної асиміляції, розпочатої ще Чаушеску, а останнім часом відбувається відкрите переслідування всього українського, що має за кінцеву мету залякати наших співвітчизників, щоб вони відмовилися від свого коріння і стали манкуртами» [160, с. 7].

3. Забезпечення прав українців Румунії на свободу думки, совісті та віросповідання

Важливе значення для збереження етнічної ідентичності українського етносу в Румунії, особливо після тривалого періоду переслідувань соціалістичного періоду, не було забезпечення права на свободу думки, совісті та віросповідання. За даними перепису 1992 р., 80,3% (52 839 осіб) українців були православними, 7,7% (5 035) – п'ятидесятниками, 3,5% (2 324) – греко-католиками, 2,6% (1 693) – прибічниками Православної старовірської церкви, 1,6% (1 031) – адвентистської, 0,9% (620) – римо-католицької, а 0,2% були атеїстами або не сповідували жодну релігію.

Проте ситуація з реалізацією українською меншиною конституційного права на свободу думки, совісті та релігії виявилася досить непростю. До 1948 р. переважна частина

віруючих українців країни об'єднувалася навколо греко-католицької церкви. Після її заборони, у 1948 р. був створений Український православний вікаріат з центром у м. Сігету Мармаціей у складі Румунської православної церкви (РумПЦ). У 1952 р. вікаріат був розформований, а його парафії – підпорядковані румунським православним єпископствам та митрополіям.

Після повалення диктаторського режиму, у 1990 р. Український православний вікаріат з резиденцією у м. Сігету Мармаціей було відновлено. До його складу увійшли 35 парафій, що були поділені на дві протопопії з центрами у містах Сігету Мармаціей та Лугож. Український православний вікаріат опинився під юрисдикцією Патріархії РумПЦ та об'єднував, за церковними даними, 52 тисяч віруючих української національності повітів Марамуреш, Тіміш та Караш-Северін. Тому єдиними регіонами, де питання провадження релігійної служби українською мовою було вирішене, виявилися повіти Марамуреш і Тіміш. Внаслідок такого підходу, віруючі української національності з інших регіонів Румунії, практично, не змогли створити/відновити парафії, в яких служба велася б рідною мовою. За таких умов, ця категорія православних українців виявилася вимушеною відвідувати румунські церкви або, як це робили українці у Бухаресті – болгарську православну церкву.

У 1996 р., після наполегливих вимог українських греко-католиків Румунії, було відновлено й Генеральний вікаріат української греко-католицької церкви з резидентцією у м. Сучава. Йому підпорядкувалися три деканати: Буковинський (5 парафій), Марамороський та Сатумарський (12 парафій), а також Банатський (2 парафії). Українська греко-

католицька церква об'єднувала приблизно 6 тисяч віруючих, що значно менше їх реальної кількості [161, с. 31].

При всіх позитивних змінах, більшість церков, які опинилися у переважній частині регіонів компактного проживання українців у Румунії, були підпорядковані Патріархії РумПЦ, в них служба велася виключно румунською мовою, священники-українці були відсутні, а перспективи відновлення/заснування повноцінних українських церков – мінімальні.

Найбільш складною з цієї точки зору була ситуація у повіті Тулча. З огляду на те, що свого часу місцева українська громада порушила питання щодо відновлення хоча б однієї української церкви у повітовому центрі було започатковано опрацювання можливості передачі Румунською Православною церквою українській громаді одного з культових храмів у м. Тулча.

У м. Тулча найбільш підходящою культовою спорудою для можливого повернення місцевій українській православної громаді або забезпечення паралельної служби українською мовою шляхом призначення священника-українця могла б стати відома у повіті під назвою «руська» [читай – українська. – Автор.] церква з храмом Спаса, яка розташована у центральній частині міста на вул. К. Гаврилова. Перший камінь в її фундамент, як свідчить напис, здійснений свого часу кирилицею на металевій плиті, було закладено 6 серпня 1872 р., а завершено будівництво через 10 років – у 1882 р., коли церква була освячена як Спаській храм. Той факт, що цю церкву назвали «руською», а також, враховуючи народну пам'ять про впровадження тут до 1965 р., коли помер священник Цару, який володів і українською, служби і цією мовою, свідчить про прив'язаність до цього духовного центру більшості української громади

міста. Унікальним доказом того, що із самого початку храм належав українським віруючим можна вважати те, що написи під давніми іконами Ісуса Христа та Святого Миколая зроблені українською мовою.

Після священика Цару, настоятелем Спаської церкви було призначено румуна за національністю, що стало головною причиною поступового віддалення від неї етнічних українців. З часом, внаслідок декількох сильних землетрусів, які відбулися на території Румунії, зокрема, у 1977 та 1986 рр., а також у результаті природної деградації та атеїстичної політики диктаторського режиму Чаушеску, колись процвітаючий духовний центр українців Добруджі прийшов у повний занепад.

У першій половині 90-х років минулого століття за ініціативою проводу СУР цього повіту була проведена масова акція щодо збору підписів представників місцевої української громади під зверненням до Румунської Патріархії з проханням відновити у колишніх українських церквах регіону службу українською мовою та дозволити перейти на юліанський календар. За результатами заходу, лише у м. Тулча за зазначене підписалися 526 осіб у більшості своїй носії українських прізвищ.

Слід зазначити, що провід Союзу українців Румунії повіту Тулча звернувся у встановленому порядку офіційним листом від 23 червня 1993 р. до новоствореного Вікаріату Української православної церкви з проханням передати до Румунської Патріархії Меморандум з викладом побажань місцевих українців щодо відновлення у колишніх українських церквах регіону служби рідною мовою та дозволу перейти на юліанський календар. Вікаріат підтримав таку ініціативу, проте відповідь від Румунської Патріархії не надійшла.

У більшості населених пунктів повіту Тулча, де етнічні українці колись склали переважну частину населення збереглися низка культових споруд, побудованих протягом XVIII–XX століть задунайськими козаками або їх нащадками, що зокрема у 90-х роках було задокументовано у малюнках місцевого художника М. Тимошенка [162, с. 5]. У м. Тулча, наприклад, на кошти місцевих українців свого часу було збудовано три церкви, аналогічне становище у містах Суліна, Сфинту Георге, в селах Кілія Веке, Теліца, Летя, Мурігьол, Крішана, у Верхніх та Нижніх Дунавцях, де українські церкви стали «волостями румунських священиків» [163, с. 5].

Не менш складною виявилася ситуація із забезпеченням прав українців на свободу віросповідання на півночі Румунії. У 2002 р., після офіційних звернень української сторони та відповідних дій місцевої громади на короткий час було впроваджено богослужіння українською мовою у місті Сучава. Але українці цього міста давно втратили надію на повернення власних культових споруд, тому ініціювали будівництво нової української церкви. Тимчасово релігійна служба українською мовою правилася в інших приміщеннях, а розгляд питання щодо виділення місця під будівництво української церкви в Сучаві неодноразово переносився міською радою. І лише у вересні 2002 р., напередодні візиту тодішнього Президента Румунії І. Ілієску в Україну, було ухвалено рішення, що передбачало будівництво храму на околиці міста.

Проте цей проект, як довела практика, залишився лише декларацією. Так, спочатку Архієпископ Сучавський та Редєуцький Пімен дозволив місцевим українцям збудувати власну церкву, в якій богослужіння правилася б рідною мовою, але невдовзі він перейменував майбутню

українську парафію на румунську. У зв'язку з цією проблемою В. Цаповець писав: «Два роки поспіль ми оббивали пороги примарії Сучави для надання нам за законом місця для побудови української православної церкви. Місце виділили. Коли ж почали оформляти документи, прийшов лист з примарії, що там не можна побудувати церкву, бо порушено несуттєві норми містобудування. Не встигли дати, а уже забрали. А ще газятері нагадують нам, як ми сміємо просити віросповідання рідною мовою, коли у Чернівецькій області не мають жодної церкви. Брехня! Мають більше ста» [164].

Безрезультатними виявилися спроби українських греко-католицьких громад м.м. Сучава, Кимпулунг Молдовенеск, Ватра Дорней, Молдовіца тощо повернути собі культові споруди і церковне майно, конфісковане за часів комуністичного режиму у другій половині 40-х рр. і передане у користування місцевому приходу Румунської православної церкви.

Ухвалений у червні 2002 р. Парламентом Румунії закон про реституцію церковної власності жодним чином не вплинув на стан справ у цій сфері, оскільки він не передбачає повернення колишнім власникам раніше конфіскованого майна, якщо воно використовується іншими релігійними громадами.

«Колишні українські греко-католицькі церкви з міст Кимпулунг Молдовенеск, Ватра Дорней і Гура Гуморулуй потрапили в руки румунських священиків. А загарбники наших рідних церков не збираються їх нам повернути» [165, с. 5], – на цей раз справедливо підкреслював колишній голова СУР С. Ткачук.

Клерикальні ієрархи Румунської православної церкви не поспішали задовольняти вимоги української громади

щодо проведення богослужіння українською мовою у населених пунктах, значна частина мешканців яких є українці. Так, під час зустрічі на початку 90-х років минулого століття заступника на той час президента Світового конгресу українців В. Веригі та голови СУР С. Ткачука з колишнім Патріархом РумПЦ Теоктистом, останній визнав, що «не підтримує українців та їхню православну церкву тому, що вони – прибічники «старого стилю» [166], тобто традиційного церковного календаря Української православної церкви.

4. Організаційні засади українського руху в Румунії. Взаємовідносини між Союзом українців Румунії та Демократичним Союзом українців Румунії

Союз українців Румунії був створений 29 грудня 1989 р., Він об'єднує майже третину українців (18,1 тис. членів). Перший його з'їзд, який відбувся 27–28 квітня 1990 р. у Бухаресті, по суті мав стати реальною можливістю глибокого та серйозного аналізу життя і праці українського населення в умовах постреволюційної демократії. Як наголошувалося на з'їзді, переважна частина українців Румунії витримала, зберегла свою національну ідентичність, незважаючи на труднощі, на марні зусилля колишньої диктатури румунізувати їх або ж зробити з них, принаймні, румунів українського походження [167, с. 1].

На думку головного редактора газети «Вільне слово» І. Ковача, СУР повинен був стати успішною спробою консолідації та об'єднання представників українського населення в одну сильну організацію [168, с. 2]. На початку 90-х років минулого століття практично в усіх повітах, де

компактно проживало українське населення, були створені крайові організації Союзу. Вони проводили певну роботу щодо реукраїнізації зденаціоналізованого українського населення. Так, при повітових організаціях СУР були створені комісії, які опікувалися справами шкільництва. Члени цих комісій спрямовували свою діяльність на впровадження української мови (викладання української мови як предмета, бо для відкриття класів з українською мовою навчання потрібно було мати не менше 15 заяв від батьків) як у I–IV, так і V–VIII класах загальноосвітніх шкіл. Як повідомляла газета «Вільне слово», у 1990–1991 навчальному році у Сучавському повіті вивчення української мови як предмета було впроваджено у 42 школах, у м. Тулча – у 6 школах. У планах вищезгаданих комісій намічалось відновлення українських шкіл, дитсадків у 119 населених пунктах Ру-мунії, українських ліцеїв у Сіреті та Сучаві, українського педагогічного ліцею в Сучаві тощо [169, с. 2].

Проте ці добрі наміри залишилися на папері, оскільки керівництво Союзу українців Румунії незабаром відійшло від намічених планів щодо послідовного відродження українського шкільництва, як і від роботи у цілому, спрямованої на прискорене відродження та розвиток етнічної ідентичності українців Румунії. Не дивлячись на те, що С. Ткачук багато років був депутатом Палати депутатів Парламенту Румунії, за роки, які минули після повалення диктаторського режиму, він так і не добився від урядових структур позитивного вирішення питання щодо відродження шкіл з українською мовою викладання.

В керівництві СУР тривалий час практично було відсутнє визначення та усвідомлення реальних потреб українства та бажання їх вирішення.

Молодіжне ж крило СУР, обмежувалося виключно участю в культурних заходах і, практично, не виявляло інтересу до активізації суспільно-політичної діяльності української меншини в Румунії.

Безперечно, СУР, а з 1996 року і ДСУР, проводили певну роботу серед українців Румунії, активність якої була особливо характерною для початкового періоду діяльності цих організацій. Так, у 1990 р. у с. Руськово на Мараморощині під егідою СУР відбувся перший Міжнародний фестиваль української пісні, в якому брали участь самодіяльні колективи з різних регіонів Румунії, а також представники деяких зарубіжних країн, у тому числі з України. У 1991 р. такий же фестиваль було проведено в українському селі Копачеле повіту Караш-Северін, що на заході Румунії. У червні 1992 р. фестивалю естафету підхопило м. Тулча [170]. Пізніше цей важливий за своєю формою захід, покликаний сприяти відродженню культурних традицій українців у Румунії, їх збагаченню, у тому числі за рахунок високого потенціалу учасників з України, пройшов у с. Негостина Сучавського повіту (вересень 1993 р.), на якому з величезним успіхом виступив народний артист України Назарій Яремчук. [Про цю подію нагадує пам'ятна дошка, встановлена за ініціативою та за кошти української сторони біля центрального входу до приміщення Негостинського будинку культури, перед яким, також за рахунок України, як і у Бухаресті, споруджено погруддя Т. Шевченка. – Автор].

Проте Міжнародний фестиваль української пісні в Румунії, замість того, щоб перетворитися на масштабний і традиційний культурний захід, до проведення якого могли б залучитися, насамперед, українці всієї Румунії, зокрема молоде покоління, втратив свою привабливість, а

через декілька років перестав взагалі проводитися. Урядом Румунії стало фінансуватися лише щорічні фестивали українських колядок та зимових звичаїв українців, які традиційно проводяться у січні кожного року у м. Сігету Мармаціей. Станом на початку 2007 р. відбулися 14 таких заходів. Причини зазначеного полягали у зміні курсу Союзу українців Румунії, поступовому відході від повнокровної діяльності, спрямованої на всебічну підтримку процесу відродження і розвитку культурного життя українського етносу в Румунії, та впровадженні формального стилю роботи. Саме тому неодноразові пропозиції української інтелігенції Румунії щодо перетворення фінансованих Департаментом з питань міжетнічних відносин при Уряді Румунії зазначених вище фестивалів на зустрічі фахівців з одночасним проведенням «круглих столів» з метою обговорення реального стану та перспектив розвитку української культури в Румунії, так і не знайшли підтримки у постреволюційних лідерів українського руху цієї країни. Тому, тривалий час діючі у Бухаресті та у повітах Караш-Северін, Марамуреш, Сучава, Тіміш і Тулча самодіяльні художні колективи та фольклорні гуртки при деяких школах, практично залишилися без єдиної координації своєї діяльності.

Говорячи про культурно-освітню діяльність, перший заступник голови СУР І. Ковач у 2002 р. повідомляв кореспонденту газети «Голос України» А. Марціновському: «Ми проводимо олімпіади з української мови, преміюємо кращих учнів, забезпечуємо українців пресою та літературою, влаштовуємо новорічну ялинку, організуємо фестивалі, виділяємо кошти на транспорт, якщо діти ідуть за кордон» [171, с. 5].

Проте СУР тривалий час не мав стратегії та реальної програми стосовно духовного відродження українців Румунії, збереження їх національної ідентичності тощо. Основною причиною цього була відсутність єдності українців у цій країні та внутрішньої цілісності в СУР, а до 2005 р. – ще і авторитарні методи керівництва організацією, відсутність політичної активності молодшої генерації, яка могла б активізувати громадсько-політичне життя української меншини тощо.

Опоненти СУР з Демократичного союзу українців Румунії, які відокремилися у 1996 р., не без підстав стверджували, що для керівництва СУР головна мета залишалася «схопити ласу кістку у Палаті депутатів Румунії, задоволення матеріальних інтересів, і ні в жодному разі відродження українізму у Румунії» [172, с. 6]. СУР як єдиний офіційно визнаний представник української меншини в Румунії отримував значні кошти з державного бюджету – еквівалент у 420 тис. доларів США у 2002 р., 520 тис. – у 2003 р., 600 тис. – у 2004 р. та 650 тис. у 2005 р. [173, с. 2]. «Все, що ми просили дотепер від Уряду Румунії, він нам давав. Тільки треба уміти просити. Подекуди ми не вміємо і не знаємо, коли та у кого просити» – доповідав на IV з'їзді СУР (2002 р.) його тодішній голова С. Ткачук [174, с. 5].

З формальної точки зору, політика Румунії у сфері захисту національних меншин базувалася на постійному партнерстві з відповідними організаціями, які повинні були знати про реальні потреби кожної конкретної громади. Ці організації підтримувалися Урядом Румунії шляхом щорічного фінансування з державного бюджету витрат на утримання офісів, преси та книговидавництва, сплату комунальних послуг, заробітної платні персоналу, покрит-

тя кошторисів на організацію культурологічних заходів, придбання рухомих засобів та нерухомості, необхідних для їх діяльності тощо. Втім, спочатку СУР не використовував належним чином ці можливості для культурно-національного розвитку етнічних українців. Його лідери, практично, мали цілковиту свободу в освоєнні виділених румунською державою коштів. За 15-річний період керівництва СУР С. Ткачуком, для потреб української громади Румунії (придбання або оренда приміщень належного вигляду для центрального та місцевих організацій, видання підручників, підвищення якості періодичних видань, фінансування службових відряджень членів СУР, в тому числі до України, покриття витрат на відвідування дітьми-українцями історичної Батьківщини тощо) відповідні кошти не виділялися. І лише із зміною керівництва СУР у 2005 р. стали відбуватися певні позитивні зрушення, про що свідчать факти придбання службових приміщень для центрального проводу Союзу та майже всіх регіональних організацій – повітів Караш-Северін, Марамуреш, Сучава, Тіміш і Тулча, а також купівля споруди для Бухарестської філії.

Слід уточнити, що у відповідності до чинного румунського законодавства, з державного бюджету фінансувалися не власне національні меншини, або ж проекти, які покликані були задовольняти їх потреби та сприяти збереженню їх національної ідентичності, а організаційні структури цих меншин. При цьому, від кожної етнічної громади фінансувалася лише одна організація. У випадку з українською громадою це право мав лише Союз українців Румунії, який був офіційно зареєстрований до 1992 р. (коли було ухвалено цю норму), і який мав монопольне право на представництво українців у Раді національних меншин.

Слід зазначити, що тривалий час всередині Союзу українців мали місце конфлікти між колишнім його головою С. Ткачуком та іншими лідерами організації. Найбільш гостро така ситуація повторялася в ході підготовки та проведення з'їздів Союзу українців Румунії. Упереджена селекція при виборі делегатів на з'їздах та їх пасивність щодо вирішення питань керівництва Союзом сприяли стабільному переобранню С. Ткачука головою СУР, що викликало відверте незадоволення з боку більш свідомої частини членів цієї організації.

Як зазначалося вище, у 1996 р. частина членів СУР, на знак протесту проти неадекватних методів керівництва українським рухом С. Ткачуком утворила нову організацію. Поява ДСУР як опозиційної української організації дала конкретні результати: на парламентських виборах 1996 р. С. Ткачука не перебрали до Палати депутатів. Протягом наступних чотирьох років спостерігалось загострення конфронтації між СУР та ДСУР, яка, по суті, була трансформована в особисте протистояння голови Союзу С. Ткачука з новообраним депутатом Парламенту Румунії від української меншини В. Ніколайчуком та його прихильниками. Це протистояння збереглося і після парламентських виборів 2000 р., коли С. Ткачуку вдалося повернутися до Парламенту Румунії.

Протистояння двох організацій особливо гостро проявилось в ході і після IV Всесвітнього з'їзду українців, який проходив у Києві з 18 по 20 серпня 2006 р. На форумі були присутні делегації від обох громадських організацій українців Румунії. Делегацію СУР очолив перший заступник голови цієї організації І. Боднар, а до її складу входили тодішній генеральний секретар І. Ковач, заступник голови І. Робчук та голова Бухарестської філії СУР Я. Колотило.

Від ДСУР учасниками Форуму були Д. Морган (голова, керівник делегації), В. Цаповец, П. Романюк та В. Ніколайчук. Після повернення з Києва мотивом для взаємних звинувачень між лідерами СУР та ДСУР став сам факт їх участі у Форумі. Так, І. Боднар заявив сучавській газеті «Край ноу», що голова ДСУР «не був запрошений на зустрічі з Президентом та з Міністром закордонних справ України» [175, р. 8].

У відповідь тодішній голова Д. Морган звинуватив депутата Палати депутатів С. Бучуту в тому, що він не мав права відмовитися від запрошення на участь у роботі Міжнародного Конгресу українців, оскільки він повинен захищати інтереси всіх українців Румунії [176].

Конфронтація між СУР та ДСУР продовжувалась тривалий період, що мало значний негативний вплив на роз'єднану українську громаду. Існуючі суперечності в середовищі української меншини активно використовувалися деякими чинниками для її дискредитації, що негативно позначилося на становищі української громади в Румунії та авторитеті місцевих українців за її межами. Така ситуація, зокрема, призвела до фактичного ігнорування керівництва СУР та ДСУР з боку організаційних структур світового українства.

V. МЕХАНІЗМИ УКРАЇНСЬКО- РУМУНСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА З ПРОБЛЕМАТИКИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

За відсутності в Румунії необхідних умов для збереження національної самобутності української меншини, одним з пріоритетних завдань зовнішньої політики України на румунському напрямку завжди були ефективна підтримка українців у цій країні через такі механізми як Змішана міжурядова Українсько-Румунська комісія з питань захисту прав національних меншин, Робоча група Комітету співробітництва з питань культури, освіти, національних меншин та громадської інформації Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії та спільний моніторинг становища української національної меншини в Румунії та румунської – в Україні. Цьому питанню також надавалася певна увага з боку Верховної Ради України, обласних держадміністрацій прикордонних з Румунією регіонів України (надання посильної допомоги щодо комплектування українського ліцею ім. Т.Шевченка у м. Сігету Мармацієї та шкіл, де українська мова і література викладалася як предмет, необхідними підручниками, забезпечення трансляції українських радіо- та телепередач на прикордонні регіони Румунії, де проживають українці) тощо.

Особлива роль у подоланні існуючих питань щодо становища української меншини в Румунії належало Змішаній міжурядовій українсько-румунській комісії

з питань захисту прав національних меншин. На підставі пункту 13 статті 13 українсько-румунського базового Договору щодо створення зазначеної Змішаної комісії, її Українська частина була заснована постановою Кабінету Міністрів України № 168 від 16 лютого 1998 р. Згідно з положеннями комісії, вона координує діяльність міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення прав румунської меншини в Україні та української в Румунії. Українська частина комісії взаємодіяла з відповідними комітетами Верховної Ради України, а також з національно-культурними товариствами, об'єднаннями громадян і релігійними організаціями для виконання нею відповідних завдань. Основним її завданням була організація та розроблення комплексу заходів щодо співробітництва між Україною і Румунією з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин.

За умов постійної критики України за нібито порушення нею прав румунської меншини в Україні та продовження Румунією політики подвійних стандартів і після того, як у ст. 13 Договору про відносини добросусідства і співробітництво між двома країнами від 2 червня 1997 р. детально були визначені зобов'язання сторін та механізми подолання проблемних питань у відповідній сфері, українська сторона у 1998 р. ініціювала проведення комплексного моніторингового дослідження забезпечення прав української меншини в Румунії та румунської в Україні. Його головною метою мало стати отримання об'єктивних даних щодо становища українців у Румунії та румунів в Україні, відкритого обговорення, у тому числі і у засобах масової інформації виявлених проблем, пошук на засіданнях Змішаної комісії відповідних рішень. З цією метою, на

першому засіданні цього органу, яке відбулося у м. Бухарест того ж року, сторони погодили спільну анкету, яка призначалася для заповнення у місцях компактного проживання відповідних меншин на території двох країн, склад делегацій-учасників, регіони проведення моніторингу тощо.

Проте організація першого моніторингового дослідження супроводжувалася суттєвими недоліками, що впливало, насамперед, з відсутності відповідного досвіду. Негативним аспектом виявилось, наприклад, рішення про те, що кожна сторона проведе відповідний захід на території іншої країни не спільно із стороною-партнером, а самостійно. Зокрема, перша частина моніторингового дослідження відбулася у червні 1999 р. на території Румунії – в регіонах компактного проживання етнічних українців (повіти Сучава, Ботошань, Марамуреш, Сату Марє, Тіміш та Тулча), за попередньою згодою офіційного Бухареста, представниками міністерств закордонних справ, освіти та науки, державних комітетів України у справах національностей та міграції і з питань телерадіомовлення. Перебування української моніторингової групи на румунській території пройшло спокійно, без жодних ексцесів, що дозволило досягти поставленої мети: було зібрано великий обсяг матеріалів і даних, які засвідчили про наявність у середовищі української громади низки суттєвих проблем, обговорення яких планувалося на другому засіданні Змішаної комісії у листопаді 1999 р. З боку румунської сторони, офіційні представники якої постійно супроводжували українську моніторингову групу, жодних зауважень не було зроблено. Підсумки проведеного українською стороною першого моніторингового дослідження становища українців у Румунії опубліковані у роботі Л.О. Аза,

А.А. Попок, О.В. Швачка. Українці Румунії: сучасний стан та перспективи етнокультурного розвитку. – Київ, «Соціс», Рівне, «Ліста». – 1999 [177].

У вересні того ж року в Одеській, Миколаївській, Херсонській та Кіровоградській областях України, під керівництвом Генерального консульства Румунії в Одесі група державних службовців та працівників ЗМІ Румунії зафіксували факт компактного проживання на території згаданих вище областей «молдовської національної меншини», що на наступному засіданні Змішаної комісії було розцінено румунською стороною грубим порушенням прав румунів в Україні, оскільки їх нібито штучно називали молдованами.

Безперечно, за результатами проведення моніторингового дослідження становища українців в Румунії та румунів в Україні 1999 р. були зроблені відповідні висновки. Головною у цьому плані стала очевидна необхідність проведення не окремого, а спільного моніторингу – за єдиною анкетною, методологією та одними і тими ж учасниками з обох сторін.

Результатом складних трирічних переговорів (2003–2005 рр.) стала досягнута домовленість про проведення спільного моніторингу становища української меншини в Румунії та, відповідно, румунської – в Україні. Враховуючи викладене вище, під час подальшої підготовки до моніторингу сторонам вдалося внести низку суттєвих коректив, зокрема, щодо дотримання принципу паритетності; було досягнуто домовленостей щодо проведення моніторингу в однаковій кількості населених пунктів на території обох країн та в однаковому часовому вимірі. За результатами проведеної роботи також були досягнуті домовленості про те, що представників ЗМІ доцільно запросити

на заключну прес-конференцію за підсумками проведення моніторингу. Інша позиція, на якій наполягала українська сторона, стосувалася запрошення для участі у таких заходах міжнародних спостерігачів.

Внаслідок тривалих переговорів з Бухарестом, 5 листопада 2005 р. міністрами закордонних справ України та Румунії було підписано спільні листи на адресу Генерального секретаря РЄ та Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин з проханням забезпечити участь їх представників у запланованому на 2006–2007 рр. спільному моніторингу на території двох держав. Перший етап другого моніторингу був проведений у жовтні 2006 р. на території Чернівецької області України, а у листопаді того ж року – у Сучавському та Ботошанському повітах Румунії за участю експертів ОБСЄ та Ради Європи. Їхні результати були представлені в рамках першої частини п'ятого засідання Змішаної комісії з питань забезпечення прав національних меншин (м. Бухарест, 21–22 листопада 2006 р.)

З метою ж переконання української сторони у тому, що Бухарест здійснює заходи, спрямовані на усунення недоліків у сфері забезпечення прав та потреб української громади, які були виявлені під час першого етапу моніторингу стану забезпечення прав національних меншин в Україні та Румунії, 13 березня 2007 р. МЗС Румунії передало ноту № D/711 із зведеною інформацією щодо таких заходів [178].

Проте аналіз цього документа дав підстави стверджувати, що окреслені в ньому заходи та плани на перспективу були формальними і позбавлені практичного змісту, а найголовніше – у зазначеному документі декларувалися лише перспективні наміри румунської влади, а не конкретні заходи та строки їх виконання.

Так, Міністерство закордонних справ Румунії повідомляло про таке:

– ініційоване створення міжвідомчої робочої групи, яка мала б приймати рішення, адекватні побажанням української громади в основних сферах задля утвердження її ідентичності;

– вжито першочергових заходів з метою забезпечення оптимальних навчальних умов для учнів української національності, які вивчали рідну мову або навчалися рідною мовою (зокрема, дано розпорядження сприяти ліцею ім. Т. Шевченка м. Сігету Мармаціей у невідкладному проведенні загального ремонту приміщення, розширення його площі, придбання мікроавтобусу та облаштування інтернату для дітей з інших регіонів; при ліцеї планувалося створення центру з питань формування педагогічних кадрів, які викладали українську мову або інші предмети українською мовою у Румунії; передбачалося виділити необхідні фінанси для ремонту та оснащення шкіл на підставі проектів, наданих керівництвом навчальних закладів, у яких вивчалася українська мова та література; пропонувалося збільшення кількості інспекторів з української мови в інспекторатах освіти повітів Марамуреш, Сучава, Тіміш та Тулча; протягом 2007/2008 навчального року планувалося заснування трьох дев'ятих класів з викладанням українською мовою у ліцеях мм. Тулча, Сірет та Лугож; планувалося забезпечення всіх шкіл комп'ютерами, до якої була включена і школа населеного пункту Рогожешть Ботошанського повіту, де більшість учнів були етнічними українцями; обіцялося, що будуть вжиті додаткові заходи з метою видання підручників українською мовою тощо);

– надіслано листа до Національної адміністрації з питань повернення власності, до складу якої входить технічний Секретаріат з питань релігійних культів та меншин, в якому висловлено прохання щодо розгляду вимог Українського греко-католицького вікаріату Румунії стосовно повернення культових споруд, які належали йому до 1948 року;

– Румунське радіо прийняло рішення збільшити до 60 хвилин щотижневий ефір радіопередач для представників української меншини на радіостанціях м. Клуж, призначених для м. Сігету Мармаціей, м. Тімішоара та Ясси, а також до 30 хвилин щотижневі передачі на радіо у м. Решіца;

– підготовлено звернення до місцевих органів влади у регіонах компактного проживання українців із застереженнями щодо необхідності приділення належної уваги виготовленню табличок з двомовними написами відповідних населених пунктів;

– зобов'язано органи влади виконувати покладені на них законом повноваження та приділяти особливу увагу усім проблемним аспектам, з яких надходили відповідні сигнали з боку Союзу українців Румунії.

Таким чином, з огляду на підготовку у першій половині 2007 р. Резолюції Ради Європи з питань виконання Румунією Рамкової конвенції про захист національних меншин, яка була ухвалена на засіданні Комітету міністрів РЄ від 23 травня 2007 р із врахуванням українських поправок щодо розвитку у країні освіти та збільшення ефірного часу радіо- та телепередач українською мовою, Бухарест у черговий раз продемонстрував певну активність у забезпеченні прав і потреб української громади. Така позиція пояснювалося також прагненням схилити українську сторону відмовитися від запланованих нею змін і доповнень до очіку-

ваної на той час Резолюції Ради Європи стосовно Румунії. Проте практично всі зазначені вище обіцянки офіційного Бухареста так і залишилися невиконаними.

Таким чином, викладене вище практично підтвердило суто декларативний характер тези про те, що «Румунія є європейською моделлю у сфері забезпечення прав національних меншин».

ВИСНОВКИ

У перші роки постсоціалістична Румунія намагалася розробити таку законодавчу базу щодо забезпечення прав національних меншин, яка б з формальної точки зору відповідала міжнародним нормам та стандартам з цих питань. Згідно схвалених Парламентом Румунії законів, урядовими рішеннями та іншими нормативними актами, прийнятими протягом періоду, який пройшов після повалення режиму Чаушеску, представники національних меншин отримали офіційно задекларовані права щодо збереження та розвитку їх національної ідентичності. Проте на практиці відповідні норми обмежувалися, що призвело до певного порушення прав і свобод національних меншин, які проживають на території Румунії, у тому числі і української.

Слід зазначити, що українці Румунії є автохтонним населенням цієї країни з давніми історичними традиціями, а не іммігрантами, як намагалися довести деякі румунські історики.

Аналіз статистичних даних підтвердив, що прихована асиміляція української меншини залишалася постійною складовою національної політики Румунії усіх часів. Це обумовило ситуацію, коли тисячі офіційно зареєстрованих українців повітів Сучава і Тулча опинилися без жодної школи з викладанням всіх предметів рідною мовою, будинків культури, необхідної кількості церков з провадженням служби українською мовою.

Всупереч офіційним заявам про виконання румунською стороною вимог європейських інституцій та загально-

прийнятих міжнародних стандартів у сфері національної політики забезпечення прав і свобод етнічних українців в Румунії носило переважно декларативний характер. Можна стверджувати про відсутність інтересу з боку органів державної влади щодо забезпечення шкіл букварями, підручниками з української мови та літератури, а також інших предметів. Діти-українці опинилися у таких умовах, що були вимушені не виявляти зацікавленості у навчанні українською мовою.

В Румунії офіційно було визнано існування українців та русинів як окремі національності, з відповідним представництвом в Парламенті та фінансуванням з державного бюджету. Оскільки русинам такий статус було надано лише у 2000 р., стало очевидним, що це явище породжено певними українофобськими почуттями певних політичних кіл в Румунії.

В Румунії відсутній закон про національні меншини, здатний забезпечувати у повній мірі та відповідно до міжнародних стандартів рівні права цих меншин, у тому числі і української, на освіту, інформацію, віросповідання рідною мовою, а також на збереження та розвиток національної культурної і духовної спадщини.

Бухарест зволікав з належним виконанням досягнутих в рамках існуючих українсько-румунських механізмів конкретних домовленостей щодо дотримання принципу взаємності та паритетності з питань становища українців в Румунії та румунів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Український вісник. Часопис Союзу українців Румунії. Рік видання XIII. № 13–15 (липень–серпень) 2006 р.
2. Там само.
3. Там само.
4. Costin M. Opere. – București, 1958. – 334 p.
5. Cantemir D. Descriptie antique et moderni status Moldoviae. – București, 1975. – 395 p.
6. Ibidem.
7. Ibidem.
8. Șeiciuc A. Problema ucraineană în Bucovina Sudică; punctul nostru de vedere. – București. – Ed. Mustang. – 2001. – 189 p.
9. Șeiciuc A. Dreptul la replică. Obiectivul dezbaterii: articolul «Trecutul bucovinean într-o oglindă ucraineană» scris de domnul dr. Ștefan Purici, conferențiar universitar la Universitatea «Ștefan cel Mare» din Suceava // Верховина. – 2005. – № 2(3). – P. 31.
10. Ibidem. – P. 33.
11. Мінтянський І. Українці в Румунії // Вільне слово. – 1990. – 16 липня.
12. Газета «Буковина». – 1918. – 10 листопада.
13. Буковина: історичний нарис. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416 с.
14. Там само.
15. Nistor I. Unirea Bucovinei 28 noiembrie 1918. Studii și documente. – București: Cartea românească, 1928. – 213 p.

16. Конституційні акти України. 1917–1920. – К.: Філософська та соціологічна думка, 1992. – 269 с.
17. Нариси з історії дипломатії України. – К.: Альтернативи, 2001. – 736 с.
18. Нариси з історії Північної Буковини. – К.: Наукова думка, 1980. – 338 с.
19. Документи внешней политики СССР. – М.: Госполитиздат, 1958. – Т. 2.: 1 января 1919 г. – 30 июня 1920 г. – 803 с.
20. История Румынии. – М.: Наука, 1971. – 368 с.
21. Andreescu G. Națiuni și minorități. – București: Polirom, 2004. – 271 p.
22. Буковина: історичний нарис. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998.
23. Там само.
24. Constituția Regatului România Mare din 1923. – București, 1923. – 76 p.
25. Ibidem.
26. Constituția Regatului România Mare din 27 februarie 1938. – București, 1938. – 81 p.
27. Державний архів Чернівецької області. – Ф. 530, оп. 1, спр. 2. – 158 арк.
28. Буковина: історичний нарис. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998.
29. Курило В., Ліщенко М., Романець О. та ін. Північна Буковина, її минуле та сучасне. – Ужгород, 1969. – 478 с.
30. Чернівецький Національний університет імені Юрія Федьковича. – К.: Світ успіху, 2005. – 287 с.
31. Там само.
32. Буковина: історичний нарис. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998.
33. Там само.

34. Там само.
35. Боротьба трудящих Буковини за соціальне і національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. (1917–1940 pp.). Документи і матеріали. – Чернівці: Облвидав, 1958. – 452 с.
36. Andreescu G. Națiuni și minorități. – București: Polirom, 2004.
37. Hrenciuc D. Continuitate și schimbare: integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în Regatul României Mari. (1918–1940 pp.). Vol. 1. (1918–1928) – Rădăuți: Septentrion, 2005. – 240 p.
38. Ibidem.
39. З'їзд представниць жіночих товариств меншостей Румунії // Тризуб. – Париж, 1925. – № 5. – С. 25–27.
40. На українських землях: на Буковині та Бессарабщині // Тризуб. – Париж, 1928. – № 4–5. – С. 43–45.
41. Соловій В. Українські визвольні змагання на тлі міжнародної політичної ситуації // Тризуб. – Париж, 1940. – № 13–14. – С. 3–7.
42. Чепіга Д. Міжнародна політика УНР протягом 20 років // Тризуб. – Париж, 1940. – № 9–10. – С. 7–9.
43. Державний архів Чернівецької області.
44. Там само.
45. Румунізація українського населення // Тризуб. – Париж, 1927. – № 30–31. – С. 35–36.
46. Georgescu V. Istoria românilor de la origini până în zilele noastre. – București : Editura Humanitas, 1995. – 414 p.
47. Hrenciuc D. Continuitate și schimbare: integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în Regatul României Mari. (1918–1940). Vol. 2. (1928–1940 pp.). – Suceava: Mușatinii, 2007. – 319 p.
48. Ibidem.

49. Ibidem.
50. Sandache C. Europa dictaturilor și originile războiului româno-sovietic. – București : Editura militară, 2007. – 361 p.
51. Ibidem.
52. Constituția Regatului România Mare din 27 februarie 1938.
53. Sandache C. Europa dictaturilor și originile războiului româno-sovietic.
54. Hrenciuc D. Continuitate și schimbare: integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în Regatul României Mari. (1918–1940). Vol. 2. (1928–1940 pp.).
55. Sandache C. Europa dictaturilor și originile războiului româno-sovietic.
56. Dușu A., Retegan M. Ostași, vă ordon: treceți Prutul! – București: Editura Globus, 1941. – 53 p.
57. Rotaru J., Burcin O., Zodian V., Moise L. Mareșalul Antonescu la Odesa. – București: Paideia, 1999. – 268 p.
58. Șandru F. Guvernământul în Basarabia și Bucovina de Nord în perioada 1941–1942. – Pitești: Universitatea de Stat Pitești. – 2007. – 440 p.
59. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 23, спр. 917. – 97 арк.
60. Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri Guvernarea Ion Antonescu. Vol. IV (iulie–septembrie 1941). – București : Arhivele Naționale ale României, 2000. – 846 p.
61. Ibidem.
62. Стецкевич В. Українська історія: погляд з-за Дністра і Прута // Дзеркало тижня. – № 44 (673). – 2007. – 17–23 листопада.
63. Lotul Antonescu în ancheta SMERȘ, Moscova, 1941–1946. Documente din arhiva FSB. Traducere din limba rusă de Radu Părpăuță. – Iași : POLIROM, 2006. – 467 p.; Steno-

- gramele ședințelor Consiliului de Miniștri Guvernarea Ion Antonescu. Vol. V (octombrie 1941–ianuarie 1942). – București: Arhivele Naționale ale României, 2001. – 768 p.
64. Petrencu A. România și Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial. – Chișinău : EPIGRAF, 1999. – 175 p.
65. Копії зведених даних та актів комісій місцевих органів влади Миколаївської області щодо розслідування злочинів, вчинених румунськими окупаційними військами та окупаційною адміністрацією у 1941–1944 роках // ГДА СБУ, Миколаїв. – Ф. 5. – Спр. 44. – Т. 3.
66. Там само.
67. Dan I. «Procesul» Mareșalului Ion Antonescu. – București: Editura LUCMAN, 2005. – 476 p.
68. Kirițescu C.I. România în al doilea război mondial. Vol. II. – București: Editura Univers enciclopedic, 1996. – 405 p.
69. Petrencu A. România și Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial.
70. Kirițescu C.I. România în al doilea război mondial. Vol. II.
71. Перелік архівних документів виявлених з фондів ЦДАВО України щодо злочинів румунських окупаційних сил на території України під час Другої світової війни. Фотознімки про відправлення архівних документів з Румунії до Радянського Союзу // ЦДАВО України. – Ф. 14, оп.7, спр. 57. – арк. 26 – 35.
72. Verenca O. Administrația civilă română în Transnistria. – Chișinău, 1993. – 98 p.
73. Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация (1.IX.1939–19.XI.1942). – Кишинев: Штиинца, 1981. – 380 с.
74. Kirițescu C.I. România în al doilea război mondial. Vol. II.

75. Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация (1.IX.1939–19.XI.1942).
76. Lotul Antonescu în ancheta SMERȘ, Moscova, 1941–1946. Documente din arhiva FSB.
77. Ibidem.
78. Ibidem.
79. Повідомлення Одеського обкому партії секретареві ЦК КП(б)У М. С. Хрущову про становище у м. Одеса, звільненому від німецько-румунських окупаційних військ. 13 квітня 1944 р. // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1299. – Арк. 14–17.
80. ЦДАВО України. – Ф. 14, оп. 7, спр. 57. – Арк. 26–35.
81. Lotul Antonescu în ancheta SMERȘ, Moscova, 1941–1946. Documente din arhiva FSB.
82. Ibidem.
83. Petrencu A. România și Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial.
84. Mezincescu E. Mareșalul Antonescu și catastrofa României. – București: Artemis, 1993. – 175 p.
85. Procesul Mareșalului Ion Antonescu. Documente. – București: Editura Seaculum, 1995. – 453 p.
86. Achim V. Proiectul Guvernului de la București vizând schimbul de populație româno-ruso-ucraineană (1943) // Revista istorică. Serie nouă, tom XI. – București, 2000. – № 5–6. – P. 395–421.
87. Conferința «Problema Ucraineană», ținută la Direcția Generală a Poliției de Inspectorul de Poliție Păun la 11.XII.1941, pentru a fi folosită la instrucția profesională a personalului polițienesc // Arhiva Consiliului Național pentru studiile Arhivelor Statului. Dosar nr. D.11 743, vol.18, filele 200–202.

88. Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu. Vol.V (octombrie 1941–ianuarie 1942). – București, 2001. – 753 p.
89. Scînteia. – 1946. – 17 mai.
90. История Румынии. – М.: Наука, 1971.
91. Realitatea românească. – 2007. – 20 februarie.
92. Gîndul. – 2008. – 7 mai.
93. Reguș C. Școala ucraineană, învățătorii, cărțile // Curierul ucrainean. – 1995. – №№ 14–15.
94. Ibidem.
95. Политика. – 1989. – 22 јул.
96. Constituția Republicii Populare România. – Bucuresti, 1952. – 68 p.
97. Политика. – 1989. – 23 јул.
98. Информационный бюллетень ЦК Румынской коммунистической партии. – Бухарест, 1985. – № 25. – 271 с.
99. Чаушеску Н. Румыния по пути завершения социалистического строительства. – Бухарест: Меридиане. – 1969. – Т. 1. – 504 с.
100. Ibidem.
101. Constituția Republicii Socialiste România. – București. Consiliul de Stat, Sectorul Buletinului oficial și al publicităților legislative. – 1986. – 62 p.
102. Braun A. Structural change and its consequences for the nationalities in Romania // Sudesteuropa. – Munhen, 1986. – Ig. 35. – № 7/8. – P. 424–436.
103. Stat, democrație, legalitate. Probleme ale construirii de stat în S.R.România. – București : Editura politică, 1968. – 385 p.
104. Ibidem.
105. Constituția Republicii Populare România.

106. Rezoluția Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român cu privire la înflorirea națiunii socialiste și la problema națională în Republica Socialistă România // Conferința Națională a Partidului Comunist Român. 19–21 iulie 1972. – București: Editura Politică, 1972. – 589 p.
107. Națiunea română. Geneză. Afirmare. Orizont contemporan. – București: Editura științifică și enciclopedică, 1984. – 681 p.
108. Ibidem.
109. Braun A. Op. cit.; Shafir M. Romania. Politics, economics and political stagnation and simulated change. – London: Pinter, 1985. – 337 p.
110. Зарубежная литература о мировой социалистической системе. – М.: ИНИОН АН СССР, 1988. – № 2. – С. 16–38.
111. Congresul al XIII-lea al Partidului Comunist Român /19–22 noembrie 1984. – București : Editura politică, 1985. – 540 p.
112. Конфликтные ситуации в отношениях между отдельными восточноевропейскими странами. – М.: ИНИОН АН СССР, 1988. – № 2. – С. 39–63.
113. Națiunea română. Geneză. Afirmare. Orizont contemporan.
114. Constituția Republicii Socialiste România.
115. Anuarul statistic al R.P.R. 1959. – București: Direcția centrală de statistică, 1959. – 672 p.
116. Anuarul statistic al R.P.R. 1959; Етнічні взаємини на території Євро регіону «Верхній Прут». Матеріали Міжнародної наукової конференції, м. Чернівці, 8–9 червня 2001 р. – Чернівці: Букрек, 2004. – 398 с.
117. Scânteia. – 1988. – 4 martie.

118. Rezoluția Conferinței pe țară a președinților consiliilor populare // Scânteia. – 1988. – 6 martie.
119. Полегаев Г.С. С разных позиций // Эхо планеты. – 1988. – 9–15 июля. – № 15. – С. 18–19.
120. Magyar Hirlap. – 1988. – 26 jul.
121. Polityka. – 1989. – 18 list.
122. Григоришин С.И. Проблемы происхождения румынского народа, формирования нации и создания национального государства в освещении современной румынской историографии. – Киев, 1980. – 48 с.
123. Там само.
124. Там само.
125. Там само.
126. Там само.
127. Григоришин С.И. Вопросы национальной истории в идеологической, политико-воспитательной деятельности Румынской коммунистической партии (1965–1980 гг.). – Киев, 1984. – 52 с.
128. За рубежом. – 1990. – № 14. – 30 марта – 5 апреля. – С. 3–5.
129. Вільне слово. – 1990. 16 травня.
130. Șeiciuc A. Ucrainenii din Bucovina Sudică: «quo vadis?» // Верховина. – 2006. – № 1(4). – Р. 29–31.
131. Цит. по: Марціновський А. Чи легко бути українцем у Румунії? // Голос України. – 2002. – 14 листопада. – № 211–212.
132. Șeiciuc A. Op. cit.
133. Український вісник. – 2001. – № 15–16.
134. Марціновський А. Чи легко бути українцем у Румунії? // Голос України. – 2002. – 15 листопада. – № 213.

135. Аза Л.О., Попок А.А., Швачка О.В. Українці Румунії: сучасний стан та перспективи етнокультурного розвитку. – Київ: «Соціс», Рівне: «Ліста». – 1999. – 88 с.
136. Вільне слово. – 1990. – № 10. – 16 травня.
137. Romania Business Journal. – 2002. – July 10–16.
138. Див.: Українці в Румунії та забезпечення їхніх прав // Час. – 2004. – 29 квітня–13 травня.
139. Демократична Спілка Українців Румунії. Повсякденні аспекти // Lumea Carpatică. – 2003. – № 1 (5). – Р. 78.
140. Şeiciuc A. Problema ucraineană în Bucovina Sudică; punctul nostru de vedere. – Р. 171.
141. Див.: Попик С. Українці в Австрії 1914–1918. – Київ–Чернівці: Вид. «Золоті Литаври». – 1999. – С. 116–125.
142. Evenimentul zilei. – 2004. – 3 februarie.
143. Şeiciuc A. Ucrainenii din Bucovina sudică: «quo vadis?» // Верховина. – 2006. – № 1(4).
144. Український вісник. Рік видання XIII. – №№ 13–15 (липень–серпень) 2006 р.
145. Аза Л.О., Попок А.А., Швачка О.В. Цит. праця.
146. Григорян С. Аспекти, що стосуються навчання української мови у Сучавському повіті // Верховина. – II рік. – № 2(3). – 2005. – С. 3–5.
147. Вільне слово. – 1990. – № 10. – 16 травня.
148. Аза Л.О., Попок А.А., Швачка О.В. Цит. праця.
149. Шейчук А. Українці Південної Буковини: «quo vadis?» // Наша думка. – 2006. – № 1(2). – С. 3–6.
150. Ткачук С. Куди іде українське шкільництво в Румунії // Український вісник. – 2001. – № 15–16. – С. 6.
151. Вільне слово. – 1992. – № 7. – квітень.
152. Аза Л.О., Попок А.А., Швачка О.В. Цит. праця.
153. Підраховано по: Anuarul statistic al Republicii Populare Române. 1959. – Р. 290–293.

154. Аза Л.О., Попок А.А., Швачка О.В. Цит. праця.
155. Шейчук А. Цит. праця.
156. Там само.
157. Український вісник. Рік видання XIII. №№ 13–15 (липень–серпень) 2006 р.
158. Цаповець В. Демократія по-румунські // Час. – 2003. – 23 січня.
159. Там само.
160. Аза Л.О., Попок А.А., Швачка О.В. Цит. праця.
161. Український вісник. – 2004. – №№ 7–10 (квітень–травень).
162. Цаповець В. Цит. праця.
163. Там само.
164. Український вісник. – 2004. – №№ 7–10 (квітень–травень).
165. Там само.
166. Вільне слово. – 1990. – № 10. – 16 травня.
167. Там само.
168. Буковинське віче. – 1992. – 13 серпня.
169. Там само.
170. Марціновський А. Нічия діаспора // Голос України. – 2002. – № 231(2982). – 5 грудня.
171. Наша думка. – 2006. – № 1(2). – С.1–6.
172. Там само.
173. Звітна доповідь Степана Ткачука на IV з'їзді СУР. – Український вісник. – 2002. – № 13–14.
174. Наша думка. – 2002. – № 1(2).
175. La Forumul de la Kiev Dumitru Morhan a participat neinvitat // Crai nou. – 2006. – 30 august.
176. Morhan D. La Congresul Internațional al Ucrainenilor de Pretutindenii // Obiectiv de Suceava. – 2006. – 24 septembrie.

177. Аза Л.О., Попок А.А., Швачка О.В. Цит. праця.

178. Nota Ministerului Afacerilor Externe al României
№ D/711 din 13 martie 2007 // Поточний архів МЗС
України. – 2007 р. – 3 арк

ДОДАТОК

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНШИНИ В РУМУНІЇ ТА РУМУНСЬКОЇ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ (станом на 2006 р.)

Українська меншина в Румунії	Румунська меншина в Україні
Загальна чисельність	
61,4 тис. осіб (відповідно до даних загальнонаціонального перепису населення Румунії 2002 р.).	150,9 тис. осіб (відповідно до даних Всеукраїнського перепису населення 2001 р.). Румунська меншина є сьомою за чисельністю після російської, білоруської, молдовської, кримськотатарської, болгарської та угорської (етнічні румуни складають біля 0,3 % від усього населення країни).
Місця компактного проживання	
– повіт Марамуреш (понад 36 тис.); – Південна Буковина (майже 10 тис.);	– Чернівецька область (114,6 тис. осіб); – Закарпатська область (32,1 тис. осіб).

<p>– повіт Банат (приблизно 10 тис.); – повіт Добруджа (3,8 тис.).</p>	
<p>Громадські організації та національно-культурні товариства</p>	
<p>У Румунії етнічні українці на державному рівні представлені Союзом українців Румунії (СУР), утвореним у 1990 р., діяльність якого фінансується з державного бюджету Румунії. Також активним на той час був Демократичний союз українців Румунії (ДСУР), утворений у 1996 р. як опозиційна громадська організація по відношенню до СУР. Діяльність ДСУР не фінансувалася з державного бюджету Румунії.</p>	<p>В Україні було зареєстровано 17 румунських національно-культурних товариств. Найбільш впливовими з них є міжрегіональне об'єднання Румунська спільнота України та Християнсько-демократичний альянс румунів України. Також активно діють: Товариство румунської культури імені М. Емінеску; Всеукраїнська науково-педагогічна асоціація «Арон Пумнул»; Товариство жертв сталінських репресій «Голгофа»; Соціально-культурне товариство румунів Закарпаття тощо.</p>
<p>Нормативно-правова база держав у сфері взаємовідносин, відповідно, з українською та румунською національними меншинами</p>	
<p>1. Договір про відносини добросусідства і співробітництво між Україною та Румунією від 02.06.1997 р.</p>	
<p>2. Конституція Румунії 2003 р. 3. Закон про місцеві органи</p>	<p>2. Конституція України 1996 р. з доповненнями та змінами</p>

самоврядування (дозволяє участь у місцевих виборах за списками організацій національних меншин на правах політичних партій та передвиборчих об'єднань).

4. Закон про вибори до Палати депутатів та Сенату Румунії (регламентує порядок виборів депутатів від організацій національних меншин).

5. Рішення Палати депутатів № 45/2000 р. (щодо формування депутатських комісій від національних меншин).

6. Закон про освіту.

7. Термінові розпорядження та розпорядження уряду №№ 21/1997, 111/1998, 13/1998, 112/1998 щодо повернення власності громадянам, які належать до національних меншин.

8. Рішення уряду № 137/1993 щодо створення Ради національних меншин (РНМ) та щорічних рішень про виділення бюджетних коштів для організацій національних меншин, що входили до складу РНМ.

2004 р.

3. Закони України: «Про національні меншини в Україні», «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин», «Про громадянство України», «Про освіту», «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про об'єднання громадян», «Про мови в Українській РСР» (1989 р. із змінами 2003 р.).

4. Декларація про державний суверенітет України.

5. Декларація прав національностей України.

6. Указ Президента України про Раду представників громадських організацій національних меншин України при Президентові України (від 19 квітня 2000 року).

7. Положення «Про Раду представників національних громадських організацій України при Державному комітеті України у справах національностей та міграції».

8. Урядова програма «Про комплексні заходи щодо

	<p>розвитку культур національних меншин України на період до 2005 р.» (затверджена Кабінетом Міністрів України у січні 2002 р.).</p>
<p>Стан забезпечення інформаційних, освітніх, культурних духовних прав і потреб</p>	
<p>Інформаційні потреби</p>	
<p>1. У Румунії українською мовою виходять такі видання: українськомовні видання СУР (забезпечувалися за рахунок Державного бюджету Румунії):</p> <ul style="list-style-type: none"> – українськомовний двомісячник «Вільне слово»; – українськомовний двомісячник «Український вісник»; – українськомовний щомісячник «Наш голос»; – румунськомовний двомісячник «Кур'єрул українців». <p>2. На регіональних студіях міст Клуж-Напока, Тімішоара, Решица та Ясси виходили щотижневі 15–20 хвилинні радіопередачі українською мовою (всього 15,6 годин на рік).</p> <p>3. Програмні телепередачі українською мовою відсутні.</p>	<p>1. В Україні румунською мовою виходили такі видання: 1) коштом Державного бюджету України випускали 2 газети - «Конкордія» (додаток румунською мовою до газети «Голос України») та «Зоріле Буковиней». Крім цього, ще 10 періодичних видань фінансувалися з місцевих бюджетів.</p> <p>2. Видання румунських товариств Чернівецької області:</p> <ul style="list-style-type: none"> – «Плай роминеск» (друкований орган Товариства румунської культури ім. М.Емінеску); – «Гласул адеверулуй» (друкований орган Товариства «Голгофа»);

На другому каналі центрального телебачення Румунії двічі на місяць транслювалися 30-хвилинна програма «Конвещуїрь» («Співжиття») мовами національних меншин (всього 52 години на рік). Проте передачі для української меншини виходили в середньому тричі на рік.

– «Аркашул» (незалежний часопис);

– «Кур'ерул де Чернеуць».

3. Видання румунських товариств Закарпатської області:

– «Апша» (друкований орган товариства румунської культури ім. Мігалі де Апша);

– «Марамурешаній» (незалежний часопис).

2. Румуномовні

радіопередачі складали 312 годин на рік. Зокрема:

– 228 годин на рік на Чернівецькому обласному радіо;

– 52 годин на рік на Закарпатському обласному радіо;

– 32 години на рік на Одеському обласному радіо.

3. Програмні телепередачі румунською мовою

складали 503,2 години на рік. Зокрема:

– 427,2 год. на рік на Чернівецькому телебаченні;

– 60 год. на рік – на Закарпатському телебаченні;

– 16 год. на рік – на Одеському телебаченні.

4. В Україні існує Головна редакція видання

	<p>літератури мовами національних меншин, яка випускає літературу, у тому числі й румунською мовою.</p>
<p>Забезпечення освітніх потреб</p>	
<p>1. У Румунії дошкільних дитячих установ, а також загальноосвітніх державних шкіл з українською мовою навчання (виховання) не було. В Румунії існує один український ліцей імені Т. Шевченка у м. Сігету Мармаціей (близько 300 учнів), який не повністю забезпечений навчальними приміщеннями, оргтехнікою, підручниками та літературою. Ліцей є єдиним загальноосвітнім закладом, де викладання переважної більшості ведеться українською мовою. У 2005 р. українські класи було засновано в ліцеї в м. Сірет. Водночас, українська мова та література викладалися як предмет у мовних підгрупах у 5 навчальних закладах та у 63 навчальних закладах – факультативно.</p> <p>2. У вищих навчальних закладах Румунії українська мова як предмет викладалася на</p>	<p>1. В Україні функціонували 61 дошкільна дитяча установа, а також 105 загальноосвітніх державних шкіл з румунською мовою навчання (виховання), з яких 10 – двомовні загальноосвітні навчальні заклади (8 – з українською та румунською мовами викладання та 2 – з російською та румунською мовами викладання). Крім цього, в Україні існували 2 гімназії та 6 ліцеїв з румунською мовою викладання.</p> <p>2. Освітні кадри для румуномовних шкіл готують:</p> <ul style="list-style-type: none"> – кафедра класичної та румунської філології Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича; – кафедра румунської мови та літератури Ужгородського національного університету; – Ізмаїльський державний

<p>кафедрі слов'янських мов Бухарестського університету, відповідний набір студентів (10 осіб) здійснювався раз на два роки, а також як друга іноземна мова вивчалася на кафедрах іноземних мов в університетах мм. Сучава і Клуж-Напока.</p> <p>До проблемних питань українського забезпечення освітніх потреб українців в Румунії відносяться:</p> <ul style="list-style-type: none"> – відсутність в Румунії системи перепідготовки педагогічних кадрів для надання освітніх послуг українською мовою; – стримування процесу відновлення та започаткування діяльності українських шкіл у місцях компактного проживання української меншини (до початку 70-х років в кожному українському селі діяли школи з українською мовою викладання – близько 200); – відсутність програм навчання та підручників для освітніх закладів з українською мовою викладання. 	<p>гуманітарний університет;</p> <ul style="list-style-type: none"> – Білгород-Дністровське педагогічне училище; – Педагогічний коледж при Чернівецькому національному університеті імені Ю. Федьковича.
<p>Культурні потреби</p>	
<p>Культурно-мистецькі заходи проводить Союзом Українців</p>	<p>В Україні діли 95 румунських аматорських театрів, 3 дитячі</p>

<p>Румунії за рахунок державного бюджету Румунії. Відсутні бібліотеки та культурно-просвітницькі центри, які б задовольняли культурні потреби представників української меншини рідною мовою.</p>	<p>художні школи, 100 танцювальних колективів, 82 музичні ансамблі. З 2002 р. у с. Біла Церква Рахівського району Закарпатської області діє Румунський культурно-просвітницький центр. Значну частину фондів бібліотек населених пунктів з компактним проживанням етнічних румунів Чернівецької та Закарпатської областей складало література румунською мовою.</p>
<p>Богослужіння рідною мовою</p>	
<p>35 парафій Українського православного вікаріату і 19 парафій Українського греко-католицького деканату.</p>	<p>106 православних приходів і понад 50 протестантських громад, в культових спорудах яких служба велася румунською мовою</p>
<p>Представництво у виборних органах влади</p>	
<p>Один депутат в Парламенті (законодавством передбачено одне гарантоване місце в Парламенті для представника лише однієї з організацій відповідної меншини)</p>	<p>Українське законодавство не передбачає представництво у виборних органах, у тому числі у ВР України, за етнічною ознакою. Проте етнічні румуни представлені одним депутатом у Верховній Раді України, а також у місцевих органах</p>

	<p>пропорційно до їх чисельності. Наприклад, у Чернівецькій області румуни склали 96% депутатів Герцаївської райради, понад 60% – Глибоцької і понад 40% – Сторожинецької районної ради.</p>
--	--

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Т. Г. РЕНДЮК

**УКРАЇНЦІ РУМУНІЇ:
національно-культурне життя
та взаємовідносини з владою**

В праці українського історика та дипломата, який тривалий час працював у Посольстві України в Румунії, на широкій та оригінальній джерельній базі висвітлюється правове становище української меншини в Румунії, зокрема питання забезпечення національно-культурних прав українців в сусідній державі, розвиток українського руху в Румунії, його взаємовідносини з владою та місце проблематики національних меншин в українсько-румунському співробітництві на сучасному етапі.